
Ս. ԲՈՆԳԱՐԻՆ

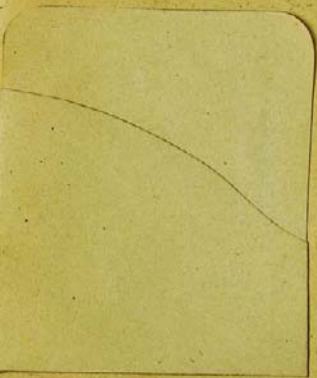
Դ Ի Ն Դ Ի Պ Ը ԴՈՒՐԳՈՒՆ ԽՈՏՈԿԻ ՀՈՎՏԻՑ

Իււտերն յեկրազ նրատարակութեանից
բարգմանից Հ. ՅԵՐ-ԱՎԱԳՅԱՆ

Հ Խ Ս Հ

Գ Ե Տ Ա Կ Ա Ն
Ք Ե Ր Կ Վ Ա Ն

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ձ ՈՒ Ք Յ ՈՒ Ն
1 9 3 6

Ս. ԲՈՆԳԱՐԻՆ

891-71
P-85

Հ. ԳՐԱԳՆԱԿ 1901

Դ Ի Ն Դ Ի Պ Ը ԴՈՒՐԳՈՒՆ ԽՈՏՈԿԻ ՀՈՎՏԻՑ

Իրական յերկրոց հաստատությունից
Քաղցմանց Լ. ՅԻՐԱՎԱԳՂԱՆ

A 22053

Հ Ս Խ Ը
Գ Ե Տ Ա Կ Ա Ն   Հ Բ Ա Տ Ա Ր Ա Կ Չ Ո Ւ Ք Յ Ո Ւ Ն
Պ Ե Ր Ե Վ Ա Ն   1 9 0 1

Խմբագրեց Արցախի Առևտրամիությունը
Տեխ. խմբ.՝ Ս. Խաչատրյանի
Մրցադիպլոմը՝ Ա. Արզումանյան

Փլավինայի լիազոր Կ-1088, Գամգեր 520,
Հրատ. 14, Տիրում 2000,
Պետհրատի տպարան,
Սերեզյան, II Գեուշի, 4

Հանձնված է տպագրության 7 ապրիլի 1938 թ.
Ստորագրված է ապրիլի 20 լուսիքի 1938 թ.

С. ВОНДАРИН
ДЫНДЫП ИЗ ДОЛИНЫ ДУРГУН ХОТОК
ГИЗ ССР Армения, Ереван, 1938 г.

Դինդիպի պատմութիւնը հշմարիտ պատմութիւնն է:

1929 թվին Դինդիպը Մոսկվայումն էր: Նա Մոնղոլական պատմիրականութեան հետ յեկել էր պիտներնեքի համագրին: Ամեն պատմիրականութեան ունեք իր ուուս ընկեր առաջնորդը, վորն ողնում էր նրանց՝ ծանոթանալու Մոսկվային:

Մոնղուլ տղաները թվով 4 հոգի էլին — Ծարապը, Դինդիպը, Կալդունը և Դաշի-Նաման: Նրանց ուղեկցում էր ընկ. Ն. Ս. Վոլկովը:

Բացի այդ, նրանց հետ միշտ կար մի թարգմանիչ: Վուկովը՝ գրի յեր առնում Դինդիպի, Ծարապի և Դաշի-Նամայի պատմածներն իրենց կլանքի մասին Մոնղոլիայում: Կալդունն ամենից փոքրն էր և հաճախ չէր կարողանում պատմել ամպես, ինչպես հարկն է: Հետագայում այդ զբանցումներն առաջարկեցին ինձ, վորպես վիպակի նյութ:

Դինդիպի վիճակն ինձ թվում էր ամենից տիպականը և ամենից հետաքրքիրը: Դինդիպի պատմութիւնը նկարագրված է հշտորեն — նոր բան հնարելու կարիք չկար:

Նրա մանկութիւնը մի ամբողջական պատմութիւնն է:

Դինդիպի նամակները թարգմանել է Կ. Ազիբը:

Ս. Բ.

Գ Ի Ն Գ Ի Գ Ը Թ Ա Ղ Ո Ւ Մ Ե Յ Ե Ղ Բ Ո Ր Ը

Մեծ լեղձոր դիակը դուրս բերեցին հովտից այն կողմ
 գանձող գաշալը: Յերբ ծածկվեցին վրաններն ու ծանոթ
 բլուրները, լեղձոր դիակը դրին ոտաբ ազազի վրա: Դաշ-
 տում փշում եր քամին: Տաք դիակը մի ակնթարթում
 ծածկվեց ավազով և զորշ փոշիով:

Դինդիպի լեղբալը թաղված եր: Ընտանիքն ուղե-
 փորվեց առևն:

Դինդիպը տխուր եր: Յերևի տխուր եր և հալըրը,
 բայց այդ մշտական լուսկացը հիմա միայն ավելի լեր
 խաստրեն կիտել հոնքերը: Հալըն իր կաշվե քիսալից
 հանեց ծխախոտը, կրակ արավ և ծխեց:

Հակառակ իր սովորութիան, հալըն արդեն լերկրորդ
 չիբուխն եր ծխում: Դինդիպն ուղում եր խոտել նրա հետ,
 բայց սիրտ չեր անում և լուս գնում եր հոր մասակի
 լեակից:

Յեղբալըրը մեռավ, լերը արևը միայն նոր եր կեսորն
 անցել: Այժմ, — խարուչիկ պես խոշոր, — նա մալը եր
 մանում հեռավոր բլուրների լեռեում: Քամին զովանում
 և եր:

Հովատւամ լերեացիին վրանները:

Դինդիպը քալում եր մաաակի հեռքերով, և տըրութութունը չեր հեռանում նրանից:

Նա մաաբերում եր անկենդան գիակը, վորի նուշնիսկ վոսկորներն ալժամ անհնար եր գտնել — նրանք թաղված են ալազի տակ:

Դինդիպը գնում եր պոչն անընդհաա շարժող մատակի հեռքերով, մտածում ալն մասին, թե ինչ ե սպասում իրեն — ալժամ անխուսափելի լե կալվածատիրոջ մոտ աշխատելը:

Դինդիպի համար վերջացան ազաա ու անհոգ որերը: Մինչև ալժամ նա ման եր դալիս վրանի մոտերքը, ոգնում եր մորը անտեսութիան գործերում, լերբեմն վազում եր դաշտ՝ իրենից մեծ տղաների մոտ, վորոնք անասուններն ելին արածեցնում, — ալդ ամենը զվարճալի լեր և դուրեկան: Իսկ ալժամ նա ահաբեկված մաաբերում եր լեղորբ և հոր պատմածներն իշխանի բնավորութիան մասին:

Յեղրալրը շաա անգամ եր տուն վախել՝ հարվածներից առաջացած սպիններով: Նա լաց եր լինում, դանգաավում, բալց տանը լերկար չեր մնում, վախենալով, վոր ծառալութիան վալրում հանկարծ կարող են նկատել իր բացակալութունը:

Տխրութունից, ճանապարհից և մտածմունքներից հոգնած Դինդիպը, վերադառնալով իրենց վրանը, ննջեց ոջախի առաջ:

Հալրը միս եր ուտում, ձեռքերով պատառոտելով կտորները, և ալնքան բարձր չըմփչըմփացնում, վոր սոված շները դրսում լսում ելին ալդ չըմփչըմփոցը: Ծներին չելին թողնում մոտենալ վրաններին և, կաղկանձելով ու վոռնալով, նրանք վհատված կանգնել ելին հեռու: Միալն գիակի մտով կշտացած Իգրիմն եր քնած շեմքի մոտ:

Այժմ նա դառել է սրբազան և ամենասիրելի շու-
նը, վարովհետև մոնղոլները հավատում ելին, վոր դիակի
հետ միասին նրա մեջ է տեղափոխվել հանգուցլալի
հոգին:

Փոքրիկ կաթնալուծ քլթքլթում եր թելի շուրը:
Մալրը և քուլրերը լուս նստել ելին սջախի շուրջը: Մալ-
րը չէր կարողանում արցունքները թագցնել:

Դռան դիմաց, ցածրիկ պատվանդանի վրա տեղա-
վորված ելին սրբերի փոքրիկ ֆիգուրներ, վորոնց առաջ
վառվում եր լուղը — նվերն ասածուն: Հալրը, հոշոտելով
վոչխարի մսի կտորները, ժամանակ առ ժամանակ խեթ-
խեթ նալում եր կրակին:

Մալրը հորից ընդունեց ուտելիքի մնացորդները և
լավերը տվեց Դինդիպին:

Հալրն ասաց. «Ծզուց կզնաս կալվածատիրոջ մտա»:

ԳՈՒՐԳՈՒՆ — ԽՈՏՈՎ ԷՈՎՏԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մոնղոլիալի դաշտերն անծալրածիր են, բայց այն-
տեղ բուսականութունն ու շուրը քիչ են, և հաճախ
մոնղոլին չի հաջողվում հարմար տեղ գտնել ապրելու
համար:

Ջուրը պետք է թե՛ մարդուն և թե՛ անասունին:
Վոչխարները, այժերն ու միերի լեքամակները կազմում
են քոչվոր մոնղոլների գուլքը: Մոնղոլների թե՛ հալար-
տութունը և թե՛ ապրուստի միջոցը հոտն է:

Դինդիպի նախորդները լեկան Դուրդուն-Սասակի
հավտը՝ իրենց հոտի հետ միասին:

Նախքան ալգտեղ գալը, նրանց ցեղը լեկաբար ժամա-
նակ թափառում եր Մոնղոլիալի ավազուտներում, վոր-

տեղ այդ ժամանակ լերաշտ եր: Հասը վսշնչանում եր: Աւժասպառ մարդիկ ծածկվում ելին խոցերով և վալը ընկնում անասունների կողքին:

Բայց ահա մի անգամ, կերի հոտ առնելով, անասունները գնացին դեպի արևմուտք և մարդկանց հասցըրին մի հովիտ՝ վորտեղ ազմկում եր կանաչը: Թե կերը և Թե ջուրը բավականացնում ելին բոլորին:

Անձրեներ ելին դալիս: Լեռնաշղթաներից դեպի հովիտն ելին հասում գետակներ:

Գաղթականները փորեցին չորս ջրհոր-Գուրգուն-Սոտուկ¹⁾

Չորս ջրհորների հովիտը դարձավ ուժասպառ անասունների և մարդկանց հանգստի հովիտ:

Բարեկեցութունը, սակայն, լերկարատե չեղավ:

Հովիտն մոտեցավ իշխանը, վանը,²⁾ կալվածատերը:

Նա իր վրանները խփեց նրանցից մտիկ, այդտեղ քշելով բազմաքանակ ու ցեղական անասունների հոտեր:

Սկզբում նա սիրտ չեր անում անասունները հովիտ իջեցնել և ջուր տալու համար քշում եր դեպի լեռնալին աղբյուրները: Դա անհարմար եր: Վրաններն հետզհետե ավելի ներքև խփեց և վերջապես բոլորովին իջավ հովիտ: Տուն դրավ — ամենալավ Թաղիքներից վրաններ: Նրանց ջուրը ցցապատեց, Լտերի համար կառուցեց ձմեռանոց և հարմարեցրեց մի ցանկապատած տեղ...

Հովտում ապրում ելին չքավոր արատները³⁾: Ամեն մի ընտանիք ուներ իր վրանն ու հոտը, բայց արոտավալրերն ընդհանուր ելին բոլորի համար:

¹⁾ Գուրգուն-Սոտուկ — մոնղոլերին նշանակում և չորս հոր:

Մ. 2.

²⁾ Վան — մոնղոլերին նշանակում և իշխան, կալվածատեր:

Մ. Թ.

³⁾ Արոտ — չքավոր. Դ. Թ.

Ջուրը — անապատի դանձը — պահպանում էր ամբողջ ցեղը: Բայց գաղթականները շուտով նկատեցին, Վոր գիշերները Ջուրը զողանում են: Ո՞վ:

Բիշ ժամանակ էր պետք, վորպեսզի զողը հալտնարերվեր. կալվածատերը, ահանց թագցնելու, սկսեց Ջուրը վերցնել որը ցերեկով և իր ուզած չափով: Առա՛վառք ձեզին նրա բանվորները թարմ ջրով լեքը տիկերը բեռնում էլին ձիերին և ուղտերին, ջրում էլին անասուններին, թույլ չտալով, Վոր արատները մոտենան ջրհորներին: Ջուրը չեր բավականացնում արատների հոտերին, իսկ մի քիչ ժամանակից հետո հափշտակիչն սկսեց Ջուրը բաժանել գաղթականներին — ամեն մեկին տալով միայն լերկու-լերեք աիկ — վոչ ավել: Գաղթականների անասունները գնում էլին սարերը: Յե՛վ ահա հաճաքվեցին ծերունիները

— Բարեկամ, ինչո՞ւ լես դու մեր Ջուրը վերցնում, — ասացին նրանք:

— Անասունները քոնն են, բայց Ջուրը քոնը չի: Հովիտը մերն է, ջուրն էլ մերն է:

— Յես, — պատասխանում է վանը, — մերոնց չեմ պատվիրել ձեր Ջուրը վերցնել: Դա իմ բանվորների ծուլութլունիցն է. նրանց համար սարը հեռու լի:

Այսպես պատասխանեց կալվածատերը:

Վոչ խնդիրքը, վոչ սպառնալիքները — չողնեցին: Ընդհակառակը: Ողավելով արատների բողոքից, իշխանը պահակ դրեց ջրհորների մոտ և Ջուր տալը բոլորովին բնդհատեց:

Այդ ժամանակ մեռնում է Դինդիպի ապուպալը:

Այսանգ, թե մի ուրիշ տեղ — ամենուրեք չքավորը կախում ունի հարուստից:

Վարդընցին չհեռանալ հովտից և նորից լեկան կալ-
վածատիրոջ մոտ.

— Զուրբ տուր, զինք կվճարենք:

— Լավ, — պատասխանում է վանք, — վճարեցեք աշ-
խատանքով: Ամեն մի վրանի ավագ տալիս է ինձ մի
բանվոր — լես գառներ շատ ունեմ, բայց զառնարածներ
չունեմ...

Յեզ արապես կալվածատիրոջ մոտ գնաց Դինդիպի
հորեղբայրը, հետո էլ ինքը հայրը:

Այդ ժամանակվանից սովորութիւնը դառավ որենք
— հենց վոր տղան մի քիչ մեծանում է, գնում է կալ-
վածատիրոջ մոտ և դառնում գառնարած: Ծառայել եր
հայրը, ծառայել եր կրտսեր հորեղբայրը, իսկ հետո
մեծ լեղբայրը: Հիմա պիտի ծառայի Դինդիպը, Դինդիպը
չի կարող խուսափել հայրերի սովորութիւնից:

— Իշխանների որենքը — ասածու որենքն է, — այդ-
պես է ասում ուժեղը թուլին և հարուստը չքավորին...
Դինդիպի հայրը մտածում եր պապի պես, ապուպապի
պես — այդպես է բուդդայի կամքը:

Դինդիպը չի կարող խուսափել հայրերի սովորու-
թիւնից:

Գ Ի Ն Գ Ի Պ Ի Ն Տ Ա Ն Ո Ի Մ Ե Ն Վ Ա Ն Ի Մ Ո Տ

Դինդիպը դիշերը լավ չքնեց և արթնացավ լուսա-
բացից շատ վաղ:

Վրանի բոլոր անկյուններում խորմիում էին և
չուռ ու մուռ գալիս քնածները — քուլերը, հայրն ու
մայրը:

Դինդիպն իր անհանդիստ քնից ուշքի լեկավ կորստի
զգացումով լի, բայց չկարողացավ միանգամից գլխի ընկ-
նել, վոր դրա պատճառն իր լեղբոր մահն է: Այդ հիշո-

դուքուհիք միայն սաստկացրեց ջնի մեջ առաջացած
զգացումը — անփոխարինելի կորստի գզացումը և դրա
հետ միասին փոփոխութեան սպասումը:

Դինդիպը քիչ եր տեսել լեղբորը և լերբեք չեր խա-
ղացել նրա հետ: Կարելի չե ասել: Դինդիպը բոլորովին
չեր նկատել, վոր ինքը լեղբայր ունի: Իսկ հիմա, կծկվե-
լով իր փալատների մեջ, Դինդիպն անձայն լաց լեղավ
Քնքշագին և հաղիվ լսելի ձայնով նա շշնջաց լեղբոր
անուհը:

Իմ...

Նա անսովոր հոգնածութուն եր զգում:

Նրան հոգնեցրել ելին անցած որվա անհանգստու-
թունն ու դեպքերի արագութունը: Անհանգիստ ջուհը
չթարմացրեց նրան, բայց նորից ջնել նա ի վիճակի չեր:
Դինդիպը կամացուկ խոսում եր, վախենալով, վոր վորևե-
մեկին չարթնացնի:

— Հիմա լես կալվածատիրոջ մոտ կգնամ, — շշնջում
եր Դինդիպը, — լես կգնամ կալվածատիրոջ մոտ և կսկսեմ
ծառայել նրան, ինչպես ծառայում ելիր դու, Իմ... Դու
մեռար, Իմ... Իմը չկա, — կա Իգրիմը, վորը կերավ քեզ¹⁾:

Շուտով արթնացավ մայրը և սկսեց վառել ոջախը:

Առավոտը վաղ հալըը Դինդիպին տարավ կալվածա-
տիրոջ ծառայատեղին: Նրանց հանդիպեց ավագ գործա-
կատարը:

— Ահա իմ Դինդիպը, — ասաց հալըը, — Իմին լերեկ
տարանք շներին: Իմի տեղ կծառայի Դինդիպը:

Գործակատարը հորը չպատասխանելով, դարձավ
սղալին:

¹⁾ Մանդրինների հին սովորության համաձայն դիակները
չեն թաղում, այլ տալիս են շներին ուտելու: Մ. Ը.

— Էիջիր, լակոս, վոր ամեն մի կորցրած գառան փոխարեն քո հալըը պիտի տա իր ամենալավ դոշը, գալլի հոշոտած ամեն մի դոշի կամ արծի համար հալըը կտա իր ձին...

Յե՛վ գործակատարը միայն արժամ հոնքերի տակից նայեց Դինդիպի հորը, Ապա նա շարունակեց.

— Իսկ լեթե դու կորստի մատնես հոտը, իմ տերը կկործանի քո ամբողջ ընտանիքը, իսկ քեզ կփակի ցախասանը. — այնտեղ մեռիք քաղցից...

Այս ասելիս գործակատարը նորից նայեց Դինդիպին և նրա հորը, ավելի ցած իջեցնելով իր դարչնադուլն ճակատը:

— Բայց լեթե, — վերջացրեց նա իր խրատները, — լեթե դու կլինես ժրջան և ազնիվ, իմ տերը քեզ կնվիրի մի խալաթ:

Դրանից հետո գործակատարը Դինդիպին ուղարկեց վրան, վորտեղ ապրում ելին հովիվները:

Դինդիպն ահ ու դողով եր մտաքերում գործակատարի առածը: Նրա նշանակութունը սարսափելի լեր: Յեթե արդ սպառնալիքները կատարվելին նույնիսկ կխտով շափ, ապա Դինդիպի ամբողջ ընտանիքը կդառնար մուրացիկ:

Հովիվների վրանում մարդ չկար: Ինչպես լերդվում և հովիվները գնացել ելին հոտերի հետ: Միայն մի ինչ վոր ծերունի պառկել եր մութ անկյունում և անընդհատ զկուտում եր:

Հոգնածութունն ու մենակութունը հաղթեցին նաև Դինդիպին:

Իրեն համար աննկատելի կերպով նա ընկզմվեց խորը քնի մեջ, վորտեքը ծալապատիկ և գլուխը խալաթով ծածկած: Հենց արդ դրութուն մեջ դառան նրան

արտաստեղերից վերադարձող հովիվները, Վերադարձող-
ների մեջ Դինդիպը տեսավ մի քանի տղաներ, վորոնց
նա ճանաչում էր հովտից:

Նրանց ընթրիքը բաղկացած էր թխլից և բոված կո-
րեկից: Միայն՝ ավագ հովիվներն էլին վոչխարի միս
ուտում, վորը լեփվել էր այն կաթնալուծ, վորի մեջ լե-
սացրել էին թխլը:

Հովիվները հաճույքով ուտում էին միսը և վրավից
խմում ճարպոտ թխլը: Նրանց շրթունքները, ծնոտներն
ու քթերը պսպղում էին ճարպից: Վրանում տիրում էր
ուտելու հանդարտ և գալթակդեցուցիչ շշուկը — չրմփչրմ-
փոցը, փախոցը ու ցածր խոսակցութիւնը:

Գառնարածները — հովաի լերեխաները — ազահորեն
գիտում էին՝ մեծերի ուտելը և շոկում կրծոտած
վոսկորները:

Վրանի մոտ վխտում էր շների վոհմակ: Նրանց բա-
ժին էլին ընկնում արդեն բոլորովին կրծոտած, հյութը
ձձած վոսկորները, վորոնք խոշոր էին և հարթ, ինչպես
սառցե լույաները: Շները ճրթնթոցով ծամում էին այդ
վոսկորները, շաապելով կուլ տալ:

Դինդիպը թեւը խմեց գառնարածների մոտ: Տղա-
ները բոլորովին չզարմացան, լեքը հանդիպեցին նրան:
Նրանք, իրենց լոակաց և սառնասիրտ պահելով,
աշխատում էին նմանվել մեծերին, իսկ հողնածութիւնը
զբոյում էր նրանց շուտ վերջացնել ընթրիքն ու պառ-
կել քնելու:

Նրանցից մեկը հարցրեց՝ մեռել և արգլոք Իմը:

— Նա ինձ պարտք էր լերեք հատ լավ վեզ, — արխ-
բութիւմը սասց գառնարածը:

Դիշերը ցուրտ էր, լուսին չկար: Վրանի մուտքի
առաջ վառվում էր խարուկը: Հովիվներից մի քանիսը

պատկել ելին խարուղի մտա Վրանի սղը շուտով դա-
ռավ գարշահոտ ու խեղդող, Մարդիկ շատ ուսելուց
տանջվում ելին ու բղկում: Նրանք քնաթիթաթախ տնքում
ելին, ձգվում դեպի ջրի ամանը և կլթոցով կուլ տալիս
սաքացած ջուրը:

Դինդիպը ցերեկը կուշտ քնել էր, և հիմա քունը
չէր սանում:

Նա ակնածանքով ականջ էր դնում հովիվների խը-
ռըմփոցի աղմուկին, վորոնք չեկին մտածում այն մասին,
թե յուսարացին հոտը պիտի արտա քշեն:

Նրանք հոտը քշում են այնպիսի անգործութամբ,
ինչպես արևելյան և հարավային քամիներն են դիմավո-
րում ավազներին կամ դալլերին: Նրանք մեծահասակ և
ուժեղ մանգոլներ են, և հովիվութունը նրանց տալիս և
թել, վոչխարի միս, խալաթ ու կոշիկներ:

Իսկ փոքրիկ Դինդիպը ա՛ն ու դողով սպասում էր
առավոտվան, լերը ստիպված պիտի լինի հոտը դաշտ
քշել: Վոչ վոք չի ողնի նրան և գիջող չի լինի նրա
նկատմամբ: Կասեն. «Ահա ըս վոչխարները, յով պահիր»
և լեթե նուզնիսկ մի վոչխար կորչի, ապա հոր բուրբ
վոչխարները ձեռքից կառնեն:

Շեմքի առջև խարուղիը մարեց, մարդիկ սկսեցին
շարժվել: Լույսը բացվում էր:

ԴԺՎԱՐ Ե ԶՈՎԻՎ ԼԻՆԵԼ, Ա՛Պ, ԴԺՎԱՐ Ե

Արևն իր ճառագայթները դեռ չէր արձակել լերկրն-
քի վրա և արևելքում դեռ նոր էր փալլատ սպիտակու-
թունը հեռոճեռեռ ավելի փալլուն ու ավելի վարդագուն
դառնում, լերը ավազ հովիվը հոտի մի մասն առանձնա-
ցրեց, Դինդիպին ցույց տվեց արոտատեղի ճանապարհը:

Դրա հետ միասին Դինդիպն ստացավ մի խարազան
և հացի մի քանի մանրիկ բլիթներ՝ ճաշի համար:

Ուրիշի մտրակի կոթը Դինդիպին առուզացրեց և
այն մտքից, վոր իրեն հանձնարարված է այդքան խոշոր
հոտ, Դինդիպը նույնիսկ հիացմունք զգաց: Նրա հոտի
մեջ հարուրից այնչիև անասուն կար:

Իշխանական տան դարպասի մտա կանգնած էր գոր-
ծակատարը:

Դինդիպը հիշեց Իմի պատմածները; վոր առաջին իսկ
քալերից շատ կարևոր է ձեռք բերել գործակատարի
վստահությունը: Հակառակ դեպքում նրա մտրակի ուժը
կզգացվի ավելի վաղ, քան առաջին հանդիստը:

Դինդիպը կաշվից դուրս եր գալիս, աշխատելով
իրեն պահել փոքրիկ հովի պես:

Դործակատարը Դինդիպին ճանապարհ դրավ խեթ
հալացքով:

Դինդիպն շտապում էր. խարազանը փախախվում էր
վոտքերին. մտրակելիս իրեն էր հարվածում. նա օգտա
ու խորը շունչ քաշեց միայն այն ժամանակ լերը ճա-
նապարհն ու կալվածքն ծածկվեցին ըլուրի լեռեր:

Դինդիպը միայն հիմա զգաց թարմ առավոտվա ամ-
բողջ քաղցրութունը:

Արևն արդեն ծագելու մոտ էր: Դաշտն արևելքում
շիկնած էր և վարդագույն, դեպի արևմուտք գույներն
աղոտանում էին. հեռուները դեռ ևս թեւում էին մշուշա
կապույտի մեջ:

Լեռնաշղթայի կատարները հանկարծ լուսավորվեցին:

Պաղալով մտրակի կոթով, Դինդիպը հոտը քշում էր
այնտեղ, ուր նրան պատվիրել էր գնալ ավագ հովիվը:
Նրան արդեն չէր թվում, թե ինքը կորստվան է մա-
նրված: Ավելի շուտ ընդհակառակն էր. մեծ հոտի հովիվ

լինելն և ուրախ, վոչ այնքան դժվար, և միաժամանակ կարևոր գրադմունք և:

ժամանակը կանցնի, ինչպես ամառը քամու առաջ, և նա, ավարտելով իր աշխատանքի ժամկետը, կվերադառնա տուն, նոր խալաարդեո խալաթը հնազին և նախշուն կուշիկները վառքերին:

Դինդիպը ըստ իր անապարհ ընկել, բայց լերեի հմտորեն չէր քշում հոտը, վորովհետև, արոտաանոց գալով բոլոր հովիտներին գտավ այնտեղ:

Հովվութիան անաջին որերն ավելի ելին տանջալի, քան նա կարծում էր: Նրան հալածում ելին այծերի ձայները:

Յերբեմն դեպի հոտը շրջվելիս, Դինդիպը նկատում էր, վոր գառներից մեկը, մեջքը փայլեցնելով անհատացած կուրգանի¹⁾ հետևը, Անտեղից լսվում էր խղճալի մալոցը — մոլորված կենդանու կանչը: Սակայն վաղելով կուրգանի լեռովը, Դինդիպը չէր դռնում վոչ գառը և վոչ էլ նրա հետքը: Բայց բավական էր, վոր նա կուրգանից հեռանար, — նորից պարզ կերպով կլսվեր գառան մալոցը:

Դինդիպը համբոււմ էր անասուններին:

Դինդիպն ապրում էր այծերի և վոչխարների համբանքով:

Դինդիպը համբոււմ էր անասունները, լերը հանում էր նրանց ճանապարհի վրա: Համբոււմ էր դաշտում: Համբոււմ էր արոտատեղից տուն վերադառնալիս:

Դինդիպը համբոււմ էր լերազում, հաշիվը կորցնում և, արթնանալով քրտնքի մեջ, թեթևացած շունչ քաշում — այդ լերեկության նա բարեհաջող էր հավաքել իր ամբողջ հոտը:

¹⁾ Կուրգան — գամբանարուր. Ծ. 2.

Դաշտում փչում եր քամին, այստեղ-այնտեղ տարածելով դաշտային կյանքի ձայներն ու խաբելով մարդու լսողութիւնը:

Յերբեմն քամին փչում եր ուժեղ ու համառ: Այդ ժամանակ նա բարձրացնում եր կուրզանների վրայի փռչին և քուլաները տարածում դաշտերով մեկ, ինչպես սափաստանային հրդեհների ծուխը: Դաշտերում սղը դառնում եր չոր, տաք և սոթակեզ:

Հլուսիս — արևելքից փչում եր խստաշունչ ստոր քամին, վոր զայիս եր Սիբիրի լեռներից: Հարավ — արևմուտքից փչում եր Գոբի մեռյալ անապատի քամին, խեղդող, ինչպես հիվանդութիւն շերմ:

Պատահում եր, վոր լեղանակն որվա ընթացքում փոխվում եր մի քանի ագամ: Բայց ավելի հաճախ լինում ելին չոր, տաք, սոթ և փոշոտ որեր: Այդպիսի որերին Դինդիպն այնքան եր հողնում, վոր լերեկուան հաղիվ եր կարողանում վտաքերը քաշ տալ մինչև տուն: Գլուխը ցածում եր և կարծես պատրաստ եր արագելու, ինչպես խիստ տաքացրած ձու: Սիրտը խառնում եր և փսխում:

Հոտի անհանգիստ պահպանութիւնը, դեռ կեսոր չեղած, բոլորովին ուժասպառ եր անում Դինդիպին: Նա լեզուն բերնի մեջ չորացած, կանգնում եր արևի այրող ճառագայթների տակ, մինչև վոր շոգն անցնում եր, ու նա շարունակում եր իր համփան:

Հաճախ նա արեահար եր լինում, պառկում տվաղի վրա, իսկ հոտն ինքնազուլի թափաստում եր դաշտում և խմելու ջուր փնարում:

Ուշքի դալով, Դինդիպն շտապում եր զմնել հոտը: Գտնելով, համբում եր և լուռ պառկում վոչխարների ու այծերի արանքում: Այդ բույկներին նա իրեն սաստիկ

470
5022 II

լերջանիկ եր գգում, վոր այդ անգամ ել հոտը ցրել չեր
լեկել:

Ամառը մոտենում եր աշնանը, բայց դա թեթևու-
թյուն չեր պատճառում Դինդիպին, ընդհակառակը — նա
ավելի ու ավելի հաճախ եր ուշագնաց լինում:

ՎԻՇՏԸ, ՀՈՐ ՓԱՂԱՔՇԱՆՔԸ ՅԵՎ ՈՒՐԱԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մի անգամ, լերբ Դինդիպն իր հոտի հետ միասին
մի փոքր շեղվել եր սովորական ճանապարհից, նա նո-
րից արևի հարված ստացավ: Յերբ ուշքի լեկավ, հոտը
չկար: Դինդիպը հույս ունեց, վոր անասունները դնա-
ցել են դեպի ջրարբը: Բայց հոտն այնտեղ ել չեր:

Դինդիպը մինչև լերեկո դաշտում հուսահատ նետ-
վում եր այս ու այն կողմ այլոված մացառների, հողա-
թմբերի և կարմիր ժայռերի մեջ՝ քրքրված խալաթով,
քրտնքի մեջ կորած, փոշոտված արտասուքն աչքերին:

Յեվ ահա պատահեց ամենասարսափելին՝ նրա կլան-
քում — հոտը կորել եր: Նրա հորից կխլեն գուլքը — և՛
ձին, և՛ վոչխարները: Իսկ ինքը, Դինդիպն ավելի լավ ե
չերևա վոչ գործակատարի և վոչ ել հոր աչքին, — ալ,
հենց այդպես ել ման կգա գաշտում, մինչև վոր, ուժաս-
պառ լեղած, վալը կընկնի ավազի վրա:

Դինդիպը նստում եր մի փոքր հանդատանալու, բայց
անմիջապես վեր եր թռչում տեղից և նորից վազում
այնտեղ, վորտեղից, ինչպես նրան թվում եր, լավում եր
վոչխարների մալունը:

Յեվ խսկապես — վերջապես լսողութունը չխաբեց
նրան — մոշավալրի բարձր մացառների լեռուում նա տե-
սավ իր վոչխարներին և ալձերին:

Նրա հոտն արածում եր ստար հոտի հետ միասին:

Հովիվը, վոր մտալլ հանդիպեց Գինդիպին, տասց նրան, վոր դալլն ե ցըրիվ ավել հատը: Գալլին հաջողվել էր բռնել մի գառ և տանել...

Գինդիպի ձեռքից խարազանն ընկավ, կոկորդն ախպես սեղմվեց, վոր նա վոչ կարողանում էր շունչ քաշել և վոչ էլ ձայն հանել:

Գինդիպը հատը սովորականից ուշ բերեց տուն, միամտաբար հետաձգելով պատժի ժամկետը:

Տղան պատրաստ էր հավատալու, վոր գործակատարը կխնայի իրեն: Նա կծկվել էր և քալելիս չէր համարձակվում նույնիսկ խարազանը շարժել:

Իշխանսական տան դարպասում կանգնած էր գործակատարը...

Այդ դիշեր՝ Գինդիպին շարժեցին ցցապատից դուրս, վորտեղ նա արլունաքամ լինելով, ընկած մնաց մինչև առավոտ:

Երնչ տարրինակ էմ ընում լես, ինչու, լերբեմն ուշքի գալով, աշխատում էր հասկանալ Գինդիպը:

Գիշերվա ցուրտը սառեցրել էր նրան, և լերբ նա փորձեց լավ փախաթվել խալաթի մեջ, տնքաց ցավից:

Առավոտը բավական ուշ էր, լերբ նա սթափվեց լերկրորդ անգամ: Նոր ծագած արևը տաքացրեց նրան. շուրջը մարդ չկար. հովիվներն արգեն քշել էլին իրենց հոտերը:

Գինդիպը հիշեց իր հետ պատահածը:

Նա հիշեց գործակատարի ծամածռված գեմքը, մրտակի շաչլունը և արդ ըռպելին ստրտափած պատկերացրեց իր հորը, վորն ընկած էր գործակատարի առաջ — գործակատարը տանում էր հոր անասունները:

Գինդիպն ինչքան փորձում էր վորևե վճիռ կալացնել, թե ինչ անի արժամ — փախչի՞ տուն, թե՞ դնա կալ-

վածատիրոջ մոտ և ներուձն խնդրի նրանից, — վոչինչ
չեք ստացվում: Նա տեղից վեր կենալու ուժ ել չունե՞ր:

Աղպես մոռացութիւն տրված՝ նա ընկած մնաց մինչև
ուշ կեսուր, լերը հանկարծ նա իր կողքին ինչ վոր
շարժում գգաց: Աչքերը ըաց անելով Դինդիպը տեսավ
իր հոր այնքան ծանոթ մատակ ձին:

Հանկարծակի ուրախութիւնը վտխովեց լերկուղի,
այնուամենայնիվ հայրը չժեծեց նրան և չհրեց. Դինդի-
պի վրա կռացած մոնղոլը չփչփացնում եր շրթունքները:
Նրա խալաթից ծանոթ հոտ եր գալիս:

— Տուն գնմնք, — հարցրեց նա ազակին. — վնա ես
դդում քեզ... Ո՞ւ՞Ֆ, ինչքան վատ...

Դա հոր առաջին փաղաքշանքն եր, մի անսպասելի
քնքշութիւն, վոր ազակին ազատում եր վշտի ցավի գգա-
ցումներից: Յերեսը թեկրով ծածկած, Դինդիպը բարձ-
րաձայն լաց եր լինում, իսկ հայրը նրա մոտ կանգնել
գլուխը շարժում եր, և շրթունքները չփչփացնում:

Իշխանը փոխատուցում չպահանջեց: Կորած գառան
փոխարեն նրա հոր վոչխարներն ու այծերը շաարան:

Դեպքի վախճանն անսպասելի լեր — բարեհաջող վեր-
ջացավ:

Դինդիպին ազատեցին աշխատանքից:

Աղպիսի լելքը, սակայն, չեք բացատրվում վանի
բարութեամբ կամ գիշողութեամբ: Իշխանը համոզվեց
վոր ազան ավելի շատ ֆնաս կտա իրեն, քան ոգուտ,
իսկ, վոր գլխավորն ե, գրա պատճառը 1922 թվի
դեպքերն ելին:

1922 թիվն այն տարին եր, լերը Մոնղոլիան հա-
մակվեց հեղափոխական շարժումով: Հողեվորականու-

Քլան և իշխանների իշխանութիւնը փոխարինեց ժողովրդական ներկայացուցիչների իշխանութիւնը:

Յերկրի հյուսիսային կողմով անցնում եր խորհուրդների լերկրի սահմանը: 1921 թվին խորհրդային զորքերը Մանգոլիայից դուրս քշեցին սպիտակ գվարդիական զորքերի մնացորդներին:

Մոնղոլիան ազատութիւն ձեռք բերեց, իրեն հայտարարելով ժողովրդական հանրապետութիւն:

Մի լերկրում, վորն ավելի ընդարձակ և, քան Թրանսիան, Գերմանիան, Հոլանդիան և Բելգիան միասին վերցրած, մի լերկրում, վորը հատվում է անանցանելի անապատներով և անբարեկամըլը և ու անզրագետ, վորտեղ դուղերի մեծամասնութիւնը լերբեք չի տեսել վոչ դիրք, վոչ լրացիր, — այդ լերկրում լուրտուտուկ փոփոխութիւններ ելին կատարվում:

Հեռավոր բնակավայրերում մարդիկ սարիներ շարունակ կարող ելին չիմանալ, վոր հեղափոխութիւն է լեղել: Բայց հարուստ կալվածատերերը, վորոնք միշտ կապ են պահպանում իրար հետ և քաղաքների հետ, գիտելին սկսված դեպքերի մասին և ակամայից իրենց արարքների ընթացքում հաշվի ելին առնում ստեղծված հանգամանքները և դիմում նախազգուշական միջոցների: Այդպես եր նաև Չորս ջրհորների հովտում:

ԱՐԱՏՆԵՐԻ ՀՈՏԸ: ՀՈՎՏՈՒՄ ՀԱՅՏՆՎՈՒՄ Ե
ԶԻՆՎՈՐ ՈՒԳՈՒՅԸ

Վրանը, նրա շուրջը փորած առունները, դարձահոտութիւնը և այս ու այն կողմ թափթփված ազրը, շների վոհմակը և շներից ամենասիրելին՝ Իգրիմը, — այդ բոլորը հրեմանք ելին պատճառում Դինդիդին, վոր հանգրստանում էր ձեծից և ուժասպառութիւնից հետո:

Շունը մանում էր վրանը: Դինդիդը, մասները խրած նրա կոշո, խիտ բրդէ մեջ, գրուցում էր նրա հետ:

— Յես կալվածատիրոջ մոտ ելի... Յես կալվածատիրոջ վոչխարներն ելի արածացնում... Ի՛մ, քեզ էլ ելին այդպես սաստիկ ձեծում... Բայց հիմա զործակատարն այլևս չի մարակի ինձ: Յես այլևս չեմ գնալու կալվածատիրոջ մոտ: Կանցնի մի եզուց, ելի մի եզուց, և ելի մի հատ, — այն ժամանակ լես վեր կկենամ, վոր հորս հոտն արածացնեմ:

Իգրիմը վիզը լերկարացրած սպասում էր և ժամանակ առ ժամանակ լիզում իր գունչը:

Դինդիդը նրա հետ լերկաց գրուցում էր:

Սովորաբար տանը մնում էր միայն մայրը. ալփմ!

նույնիսկ փոքր բուլբոն եւ եր գնում հոտի հետ. վերջապես մի որ Գինդիւզն եւ գնաց արտադար՝ ջրոջ հետ կիսելով հոտը:

Յերբեմն գիշերը նա մնում եր դաշտում. Թարուկի մոտ ելին հալածելու մասնակ հովիւներ, հերթապահութիւն սահմանում և հերթով հանգստանում:

Հոտի գիշերվա պահպանութիւնը շատ պատասխանատու գործ է. Գիշերը հոտի պահպանութիւնը մեծ մասամբ իրենց վրա ելին վերցնում ամենափորձված հովիւները: Մուլթն ընկնելուն պես բոլոր հոտերը միացվում ելին իրար և ստացվում եր մի հսկայական հոտախումբ: Այտեղ, այնտեղ մեծ խարուկներ ելին վառվում, վորոնք պիտի անընդհատ մնալին մինչև լույս: Հերթական հովիւները գալլախեղդ գամփոնների ուղեկցութամբ, վառ խանձողները ձեռներին՝ ման ելին գալլա հոտախմբի շուրջը:

Բայց և այնպես, շնայած կրակին և պահակներին, հանկարծակի հարսնվում ելին գալլերը: Այդ ժամանակ բոլորը ցատկում ելին տեղներէց — թե ձերերը և թե երեխաները և քնաթաթախ, խզված ձալներով, միահամուռ կերպով հան ելին տալիս ու փախցնում գիշաախչներին:

Մի անգամ գալլերը չորս կողմից շրջապատեցին հոտախումբը: Քնելու ժամանակ չեր — բոլոր գիշերողները դուրս լեկան գալլերի դեմ:

Գիշաախչները վառնում ելին, շները հաջում: Վոչխարները մալում ելին, հորթերը բառաչում: — Հանկարծ մեկ ել տեսար ախմար անասունի մեկը ձեղքեց պահպան շղթան ու դուրս ընկավ, ալդպիսի դեպքում նրա լետելից կարող ե դուրս խուժել ամբողջ հոտը: Եների ողնութամբ հովիւները զսպում են գառներին:

Յերբեմն գառներէց մեկը, շների հաջոցից և գալ-

լերի վռնոցից գլուխը կորցրած, պատրաստ է փախչել դեպի դաշտ, դեպի խավարը. — լավ շունը պահում է նրան և քշում, ինտ բերում շշկած հոտի մեջ:

Գալլերի վրա նետում են բոցավառ խոնձողներ ու ամանները թրխկացնում: Գալլերը վզները լերկաբացրած կաղկանձում են: Մթության մեջ լերեվում է, թե ինչպես նրանք խլշում են ականջները...

Սաղաղ գիշերներին. Դինդիպը հաճույքով ականջ էր դնում ձեր հովիվների պատմածներին — գալլերի սովորութիւնների, նախկին ժամանակների մասին:

Դինդիպը խաղում էր իր հասակակիցների հետ: Ամինասիրած խաղն այս էր — աչքերը փակել և դուշակել, թե ում ալծն է մկկում, ում կովն է բառաչում: Յեթե սխալվես — ձիու քուռակի պես, պիտի շայակես նրան, ով ճիշտ է գուշակել:

Մենամարտում ելին գոտիներով և մրցում վաղբի մեջ:

Պատահում էր, վոր խաղը վերջանում էր կովով: Հարձակվում ելին իրար վրա, արոււնլվիկ անում, ձողկում խարազաններով, բայց մինչև լերեկո մոռացվում էր և կովարարները նորից շարվում ելին կրակի շուրջն ու ականջ դնում պապական պատմութիւններին:

Դինդիպը լավ էր գգում իրեն:

Հովտում հարտնվեց մի լերիաասարդ աղա — Ուգուլլ: Նա ժողովրդական բանակի հերոսն էր և խոշոր համբավ էր վախելու: Նրան անվանում ելին ճոտարական: Վորովհետև նա հովտեցի չէր:

Առաջին իսկ որերից ճոտարականը գրավեց լերեխոնների համակրանքը: Նրան սիրեցին նրա ուրախ բնավորության, հետաքրքիր խոսակցութիւնների և նրա համբավի համար:

Նա նոր ապմական խաղեր եր սովորեցնում լեռն-խաներին: Պատմում եր, թե ինչպես են ծառայում բանակում:

Մինչև ուշ գիշեր թե լեռնխաները, թե ծերերը լսում ելին նրա պատմութունները բանակի, արշավանքների գիշերալին մարտերի մասին:

Բանակի հրամանատարը ժողովրդական առաջնորդ Սուհե-Բատորն եր, վորը Մոնղոլիայից դուրս եր քշում իշխաններին, կալվածատերերին և ստարերկրյա կեղեքիչներին:

— Վերջն ինչպես լեզավ, ազատութուն և ճոք բերիք — հարցնում ելին ծերերը, թքելով բերնի ծխախոտի մաքսորդները:

Ժողովրդական բանակալինը ըացատրում եր.

— Ձեռք բերինք... Հիմա իշխանութան գլուխ ե կանդնած Հուռուլտան Մեծը — ժողովրդի խորհուրդը, և վոչ թե իշխաններն ու հոգևորականները, ինչպես առաջ եր, և հովիվները կարող են ընտրել մի հովիվ, վորպեսզի այնտեղ հովվական կյանքի մասին ել խոսող լինի:

Մերուհինների շրթունքները շարժվում ելին անվստահորեն:

Հեռու լերկրներ են: Ո՛վ գիտի, ճիշտ և արդյոք այն ամենը, ինչ վոր պատմում ե Սուհե-Բատորի բանակի գինվորը:

Նա տեսել եր Ուլան-Բատոր քաղաքը:

Գինգիպն ու մուռ տղաներն արգեն չելին լսում ծերերի պատմածները:

Գե, այսինքն, ում գարձն եր կարվել լսել կախարդների կամ գալլերի մասին, լերը գինվոր Ուզուլը պատմում եր միայն այն ամենը, ինչ վոր ինքը գիտեր: Նա տեսել եր այն քաղաքը, վորտեղ ապրում են Մոնղո-

լիայի զեկավարները: Նա այնտեղ տեսել էր հյուսիսային լեռկրի մարդիկ, — այն մեծ լեռկրի, վորտեղ արդեն մի քանի տարի լե, ինչ կառավարում են հողապարծներն ու քողաքի աշխատավորները: Նրանց ողնաթլամբ մոնղոլներն ազատվեցին չինական և իրենց վաճառականներից, կալվածատերերից և իշխաններից:

Քիչ ժամանակ է պետք, վոր հեղափոխութլունը հասնի այնպիսի խուլ անկյուններ, ինչպիսին և Չորս շրտրների հովիտը: Այտեղ էլ պիտի քշել վանին:

Այդ բանը պիտի անեք դուք, ազերքդ, — դիմում էր Ուղուլը տղաներին, — ծերերի վրա քիչ հույս ունենք — նրանք թուլ են ու անվճռական:

— Իսկ Քնչպես կարող ենք մենք քշել վանին, իշխանին, լերբ նա ունի մեծ հրացաններ և շար շներ, իսկ մենք ունենք միայն խարազաններ:

— Նրա ուժի դեմ կարելի լե ուժ հանել, — Յեթե միանաք, դուք՝ կարող եք նրան հաղթել:

Այդ ասելով Ուղուլն ամուր սեղմեց բռունցքը, կարծես բռան մեջ մի ճանճ ճգմեց:

— Գնացեք դպրոց: Ուլան-Բատոր քաղաքում կան դպրոցներ, վորտեղ սովորեցնում են մեզ պես տղաներին: Սովորեցնում են դառնալ բանակի հրամանատարներ: Այդ հալտադարութլունը այնքան արտասովոր էր, վոր սկզբում տղաներից վոչ վոք չհավատաց Ուղուլին:

— Վժնց — բացականշում էլին տղաները, ընդհատելով իրար: — Դպրոց տղաների համար:

— Այ՛ս տղաների համար:

— Յե՛վ այնտեղ սովորեցնում են կրակել իսկական հրացաններից:

— Այ՛ս, հրացաններից:

— Յե՛վ կերակրում են: Յե՛վ չեն ծեծում խարազան-

ներով, Յեզ խալաթներէ փոխարեն հազցնում են շալ-
վար ու կուրտկան, Յեզ կոշիկներ են տալիս, Յեզ կոշիկ-
ները լեռ չեն վերցնում նույնիսկ ամառը, Նույնիսկ
այն դեպքում, լեթե սղան ջուրը թափի:

Համանորեն մուսա տղաներն ել չկարողացան քննել
ալդ դիշեր: Իսկ ինչ վերաբերում է Դինդիպին, Նա այն-
պես եր շմեկ զինվորական դպրոցի մասին Ուզուլի
պատմածներէց, վոր միայն տեսնում եր. խարուկի լու-
սով լուսավորված Ուզուլի այտակրոս, սւրախ գեմքը,
նրա հովարով մարթե գլակի ականջները և նորից ու նո-
րից լուսւմ նրա պատմածն այն դպրոցի մասին, վորտեղ
քալլում են, հրացան կրակում, ուտում վոչխարի միս,
վորտեղ չեն ծեծում, այլ հազցնում են կոշիկներ ու կո-
ճակներով կուրտկաներ:

Դեռնից մի փոքր վեր բարցընալով, Դինդիպը
զարմանքով նալում եր քնած Ուզուլին: Նա անհամար
զուշտիութուններ եր անում այն աշխարհի մասին, վորը
հանկարծ բացվել եր նրա առաջ:

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՏՈՐՎԵԼԸ: ԴԻՆԴԻՊԻ ՆՈՐ ՎԻՇՏԸ

Դաժան աշունը վաղ վրա հասավ:

Ցերեկն արեւ դեռ այրում եր, բայց գիշերները լեր-
բեմն այնպիսի խիստ ցուրտ եր անում, վոր ջուրը սա-
սում եր:

Չքավորների անասունները, ձմեռանոցներից զուրկ,
ստոռում ելին ու սատկում:

Չնախատեսելով ցրտերի արագ վրա հասնելը, Դին-
դիպի հայրը հենց նոր խուզել եր իր վոչխարներին, և
հոտի մեջ ամեն առավոտ լինում ելին սառած վոչխար-
ներ: Թմբուկի պես ուռչում ելին վոչխարների ու այժե-

բի փորերը: Քննարկների միջից ցցվում ելին վտարերը, շարուր այժի և քսան վոչխարի կեսը կոտորվեց:

Վրանում անընդհատ քչփչում ու վայնասուն ելին բարձրացնում: Գիշեր ցերեկ Դինդիպի ընտանիքն ազոթում եր, վողորմութիւնն խնդրելով Բուդդայից¹⁾ Բայց և այնպես հոտը վոչնչանում եր:

Համաները²⁾ դժբախտութիւնն պատճառը գտնում ելին նրանում, վոր ընտանիքում չկա մի մշտական բարեխոս Բուդդայի առաջ: Այս կոտորվելը հասուցումն և հալրերի սովորութիւնների խախտման համար:

Մոնղոլի ընտանիքը պիտի բարեխոս ունենա Բուդդայի առաջ: Մեծ մասամբ ընտանիքի մեծ տղան գնում և դացան³⁾ և կուսակրոն գառնում: Նա այնտեղ ուսումնասիրում և ժամերգութիւնը, փիլիսոփայութիւնը և Տիրեթի բժշկականութիւնը:

Իմը, Դինդիպի լեղբայրը, իշխանի մոտ՝ ծառայութիւնը վերջացնելով պիտի գնար վանք: Դացանում բարեխոս չկար նրանց ընտանիքի համար:

Հիմա ինչպես հալրն եր հասկանում, նրա ընտանիքն ու անասունները այդ պատիժը կրում են սովորութիւնը խախտելու համար:

Սարսափն ընտանիքում ցցվեց այնպես, ինչպես սարսափած շան մազերն են ցցվում: Բոլորը վաղրում ելին ու զղջում:

Բայց և այնպես հոտը կոտորվում եր:

Մի անգամ հալրը վերադարձաւ տուն ուրախ տրա-

¹⁾ Բուդդա — մոնղոլների կրոնի՝ բուդդայականութեան հիմնադիրը, նրանց աստվածը: Մ. Խ.

²⁾ Համա — մոնղոլների վանական: Մ. Խ.

³⁾ Դացան — բուդդայական վանք: Մ. Խ.

մադրութիւնը: Եւ գնացել էր Ուանսուսուսի վանքը և նստեց տարել իր հետ — իր վոչխարներէն մեկը:

Եւ թամբը վերցրեց, ձին բաց թողեց ու դիմելով կնոջը զվարթ բացականչեց.

— Զանազանի պատրաստութիւն տես... Վաղը Դինդիպին տանում են լամպի մոտ:

— Եւս չեմ ուզում, լես չեմ գնա լամպի մոտ. — ուզում եմ բացականչել Դինդիպը: — Ավելի լավ ե ինձ նարից տուր կալվածատիրոջը, մի տար ալտեղից:

Բայց նա չեր համարձակվում նույնիսկ արքել, հալրը նրան րատտիկ կծեծեր դրա համար: Դացան մտնելը հալրը համարում էր մի սրճնութիւն թե ընտանիքի և թե Դինդիպի համար:

Եւ ստիպված պիտի լինի մշտապես գնալ ալտեղից ու փակվել դացանի լոսկիաց պատերի մեջ: Վոչ թե Ուանս-Բատոր¹⁾ քաղաքի՝ դպրոցը, այլ մի վանք՝ իր շար, դեղին կրճնավորներով, Տիրեթական արքեպիսկոպ, ծեծով, ուտելիքի պակասութիւնը — ահա թե ինչ էր սպասում լերեխալին, վարը սովորել էր ազատ կյանքին:

Ու կծկվելով լեզան մորթու վրա, Դինդիպն ալդ գիշեր չքնեց, Եւ հազիվ էր զսպում լացը:

Նրա համար անուշ էր վրանի ցունը, քանի վար ինքը թողնում էր ալտեղի սովորական հոտն ու ձայները:

Եւ զգուշութիւնը սողաց դեպի մալրը և, շան նման վեր բարձացնելով իր դեմքն ու հոտատելով, անշարժացավ քնած մար կողքին: Մալրը պարզեց ձեռքը, Դինդիպը թուշը դրեց նրա ուսին: Մալրը կամաց լաց էր լինում:

Ծանրորեն շուռ գալով իր տեղում, հալրը չզգաս-

¹⁾ Ուանս-Բատոր — Մոնղոլիայի մայրաքաղաքը: Մ. Բ.

տացրեց մտրը — նա քաշեց իր ձեռքը, Դինդիպը հեռ քաշ-
վեց ու դուրս լեկավ վրանից, Դինդիպը փնտրում էր
Իզրիմին, Բայց գալլախեղզը հավանորեն փախել էր գաշ-
տում թափանոց շների մաս:

Կալվածատիրոջ ագարակի կողմից լերկարատև ու
անհանգիստ հաշոց էր լսվում: Ծագում էր ուշացած լուս-
նլակը, աստիճանարար լուսավորելով լեզվամով ծածկված
հովիտը:

Մի քանի ժամ հեռու Դինդիպը հեռանում էր Չորս
Չրհարների հովտից: Մալրը վրանից դուրս չեկավ, քույ-
րերը դեռ քնած էին...

Դինդիպը նստել էր մատակ միտ գավակին, լերեսը
հոր մեջքին հենած: Թամբին ամբացրած էր մի լավ
գառ — նվեր վանքին:

Նրանք պիտի անցնելին մոտ 60 կիլոմետր ճանա-
պարհ: Հովտից դուրս բավական տեղ նրանց ուղեկցում
էր Իզրիմը, վորը առաջադաս ղեկ վերագարձավ առնու:

Յերը վերջին կուզանի գագաթն անհալտացավ հո-
րիզոնի լեռներ, Դինդիպը տեսավ ոտար լերկինք և ավազ:
Այդ վալրերը սաստիկ ոտարտոի թվացին նրան:

Դինդիպը նիրհեց, լերեսը հենած հոր մեջքին: Նիրհի
մեջ նա լսում էր հոր շրթունքների չփչփոցը և կամա-
ցուկ քրթնջոցը: Հալրը լերդում էր ավազների, արևի
մասին և այն վողորմութունների մասին, վոր պիտի տա
Բուդդան:

Քնած տեղը Դինդիպն ընկավ միուց: Բարձր կանգ-
նած արևը ալրում էր: Դինդիպը հազել էր կարմիր,
բամբակի տատառով մի խալաթ, վոր Իմից էր Ֆաացել:
Պալաթն անտանելի շողացնում էր: Քթից սկսեց ար-
լուն դալ:

Հողնածուխլունից ու տոթից ուժասպառ լեզած,

Գինդիպը լերկրորդ, լերրորդ անգամ ձիուց ընկավ մինչև վոր ուղևորները վերջապես հանդիպեցին մի գետակի։ Դացանը մտախկ եր։

Հալըը զվարթացած ասաց.

— Եռուով կհամենք։ Քո գործը հիմա, Գինդիպ, աղոթքն ե։ Աղոթիր, վորպեսզի Բուդդան մեզ տա ալժեր ե վոչխարներ, լավ խոտ ե ջուր, անսպառ, ինչպես մոր փաղաքջանքը։

Գինդիպը լաց լեղավ։

Գ Ա Ց Ա Ն Ը Յ Ե Վ, Լ Ա Մ Ա Ն

Ամալի բլրի լեակից լերկաց մի տարրերնակ շենք։ Նա պսպղում եր իր խալտարդեատութիւմը։ Դա վանքն եր աղոթատունը։ Նա բռնկված եր գմբեթների հողհոփ։ Լեռան լանջերն ամենուրեք կանաչին ելին տալիս։

Արդեն նկատելի ելին շենքի մանրամասնութիւնները — կուռքերի, գազանների դրվազները (սունամենա) ե բարակ փորիկ սլունները — լերկու հարկ իրար վրա, կարծես մի նալ կանգնել ե մլուսի վրա։

Տաճարը բարձրանում եր անշուք վրանների կենտրոնում։ Այդ վրանները կրոնավորների խուցերն ելին։ Նրանց շուրջը պատած եր ցանկապատով։

Ու՛վանտումալի դացանը ուղևորների առջևն եր։ Դարպասում նրանց հանդիպեց պահակը։

Սև խալաթ հագած պահակը, լսելով հորը վոր տէնածանքով իջել եր թամբից նրանց տարավ լամալի մտալ լաման իր վրա վերցրեց Գինդիպի գաստիարակութիւնը։

— Վորզուդ տալիս ես ասածուն, — հարցրեց ծերը։

— Մեծ ե Բուդդալի իմաստութիւնը, — ասաց հալըը։

Լաման նրանց հանդիպեց ճանապարհին։ Նա ձախ

ուսին պատճառով ունեւր մի կարմիր կտոր, իսկ դիւին, ճա-
քած դրամի նման նստած եր տողին — կրօնավորներէ
դիւարկը:

Տերողորման գցելով, լաման հորը լսում եր այնպի-
սի սառնասարտութիամբ, կարծես նրա մտտ վոչ վոք չկար,
կարծես բոլորովին չեղ ել լսում: Յերեսն ուսած
եր, կախ ընկած ճարպերը ցնցվում ելին ամեն մի
շարժումից: Լամայի ամբողջ կերպարանքի մեջ չկար վոչ
մի ուժեղ կամ առուզք գիծ, շնայած նա հազիվ տարիքով
մեծ լինելը իր հորից:

Հայրը վոչխարը դցեց շալակը և լամայի լետեկց
քաշ ավեց գետի խրճիթը: Դինդիպը մնաց ձիու մոտ մե-
նակ:

Առաջին միտքը, վոր ծագեց Դինդիպի մեջ և վոր
ակամա թեթեւութուն պատճառեց նրան, արդ այն եր
վոր լաման, լերեի ուժ չի ունենա ծեծելու Լաման նը-
րան դուր լեկավ:

Դինդիպը լերկար սպասեց: Վերջապես ձանձրուլից
և հետաքրքրութունից դրդված նա մտտեցավ խրճիթի դրո-
ներին:

— Մտիւր քո ծերացած ալծերը և վոչխարները, —
ասում եր վանականը, — լես լավ կվճարեմ: Շատ մեղքեր
ունես դու Բուդդայի առաջ — ամբողջ հոտդ ձեռիցդ
կգնա: Չար վոզին արդեն մտել և քո կենդանիներէ մեջ
և կարող ե նրանց տանել ավելի շուտ, քան դու կվերա-
դառնաս քո վրանը:

Հայրը ցածր ձայնով առարկում եր վանականին,
նրա խոսքերը չելին հասնում Դինդիպին: Վանականը
նորից խոսեց.

— Յես կաղթեմ: Մինչև քո տղան կստորի խոսել

Բուզդալի հետ և բարեխոսել իր ընտանիքի համար, ձեր բարեխոսը լինս կլինեմ...

Յերևի հալը համաձայնվեց, Գինդիսը վերադարձավ ձիու մաս Գա նրա վերջին բարեկամն եր, վարին նա կարող եր մաս բարով ասել, Նա շուրժ եր նրա քրտնած կողերը և սապատավոր կարճ դունչը:

Հալը լուս ուղղեց թամբը, հեծավ մատակին և գուրս լեկավ գարպասից: նա նուշնիսկ չնայեց տղային: Գինդիսը մնաց վանականի հետ:

— Անունդ լինե և, — հարցրեց նա:

— Գինդիս, — պատասխանեց տղան, — ճնշվելով նրա քնկոտ և անտարբեր հալացքից:

— Գու կարող ես հանդատանալ, բայց առաջ ջուր բեր: Կնուճը հրեն խրճիթումն ե, ջրոցն ել ալ, հրեն...

Գինդիսը ընկել եր մի գացան, վարն աչքի չեր ընկնում վոչ հարստութիամբ և վոչ մեծութիամբ:

Մոնղոլիայի բնակչութիան կեսը մինչև հիմա ել աղբուրում և վանքերում և վանքերի մոտ, վորոնք ամենախոշոր բնակավայրերն են Մոնղոլիայում: Ամբողջ լերկիրը լինն և գացաններով, գրանցից շատերը հարուստ են և ունեն 10—15 հազար լամա, ազոթաաներ, ուր ժամերգութիւնն ու ազոթքները վոչ մի բույն չեն գազարում:

Այդ գացանների շենքերը գարմացնում են իրենց չքեղութիամբ և մեծութիամբ, վոսկեգոծ գմբեթներով, արտասովոր նրբութիան հասնող քանդակներով: Շենքին նայելիս թվում ե, թե լերեք, շորս հինդ նավ կանգնած են իրար վրա:

Վանքերի հարստութիւնը գուցեղ ե մոնղոլական ժողովրդի ունեցվածքից, վոր դարերը շարունակ ալխա-

առւմ եւ իշխանների ու կրօնավորների համար: Յերկրի
այն անկյուններում, վորտեղ հեղափոխութիւնը դեռ հա-
զիվ եւ մուսք գործել, գոյութիւն ունեն ասանյակ հա-
զար լամաներ, վորոնք անարեկում են անգրագիտ, դու-
րանավատ մտնողներին ասածու բարկութիւնք:

Այստեղ ել, ինչպես ամեն տեղ, վորտեղ լերկիրը
դեռ չի ազատված կրօնական խարելութիւնից, իշխան-
ներն ու հարուստները, լամաներին սգնելով իրենց
նվերներով, նրանց դարձնում են իրենց ծառաները:
Յերբ չքավորի և հարուստի մեջ պայքար եւ տեղի ոճնե-
նում, լամաները, խորամանկութիւնք և իրենց հեղինա-
կութիւնք, միշտ աշխատում են սգնել վոչ թե չքավորին,
այլ հարուստին:

Մտնողիսլում հազիվ թե հարլուրից հինդ մարդ խ-
կապես չհավատա ասածուն:

Վանքերում ծառայող տղաների թիվը դեռևս չորս-
հինգ անգամ ավելի լի, քան դպրոցներում սովորողներինը:

Դացանները շրջապատված են փոքրիկ խանութնե-
րով, վորտեղ լամաները վաճառում են լեկեղեցական պի-
տուլքներ, սրբապատկերներ և ուրիշ մանր-մուսր իրեր:
Կան լամաներ, վորոնք զբաղվում են խոշոր առևտրով,
նրանք գնում են ու վաճառում ըուրդ, անասուններ և
մորթիներ:

ՈւՎանսուման¹ հարուստ դացաններից չեր:

Մտերի ամբողջական բներից կառուցված ցանկա-
պատի ներսում, այն ժամանակ, լերբ Դինդիպն ընկալ
ալդտեղ, կալին ընդամենը 300 լամա և մտտավորապես
մի ալդքան ել խուժարակներ² — մոնթեր:

¹ ՈւՎանսուման — այն դացանը (վանքը), վորտեղ պիտի
Քար Դինդիպը: Մ. Թ.

² Խուժարակ — վանական աշակերտ, մոնթ: Մ. Թ.

Ո՛վ անսուսմա — նշանակում ե՛ Մաղթանքների . սար :

Ի՛նչ Ի՛նչ ԷՆ ԴՈՒՆՎՈՒՄ Ե՛ ՏԱՃԱՐ : ԵՄՐԱԳԸ

Թեթև հարված զգալով իր ուսին, Դինդիպն արթնա-
ցավ : Նրա մոտ կանգնած եր մի տղա, մի ուրիշ խուժա-
բակ, վորին Դինդիպը լերեկ չեր տեսել :

— Ինչ՞ա լե՛ս դու ինձ արթնացնում, — հարցրեց
Դինդիպը :

Համան հրամայում ե՛ փախա՛ և ջուր բերել, — ասաց
տղան :

Նա խոսում եր վախված լիով և ամաչելով :

Ետտ պտուկել չեր կարելի : Վերցնելով ՚ դուլները,
տղաները գնացին դեպի ջրհորը : Միտեղ բանը, վոր Դին-
դիպն իմացավ ՚ իր ուղեկցից — դա նրա անունն եր :

— Ի՞նչ անունը Եարապ ե՛ :

Եարապն աշխատում եր աչքերը դետնից չբարձրաց-
նել, լերեկ նրա համար, վոր իր հայացքը չհանդիպի
Դինդիպի հարացքին :

Մինչդեռ Դինդիպը շատ եր ուզում հարց ու փորձ
անել այն մասին, թե ինչպե՛ս են ապրում այստեղ և
խո՛սա ե՛, արդյո՞ք ուսուցիչը :

Հրապարակի վրա, ցանկապատից դուրս, Դինդիպը
տեսավ բուդկաներ, վորտեղ կալին մեծ թմբուկներ,
խկ թմբուկների վրա զրված ելին տիրեթական վտա-
նավորներ : Դա արդեն մի հաջող առիթ եր խոսակցու-
թյան համար :

— ասա տեսնե՛մ, են ինչ ե՛, — հարցրեց Դինդիպը :

— Այդ կուստե լե՛ : Ազոթքներ ին : Ընդունելի ազոթք-
ներ : Ով ուզում ե՛ վոր բուդգան լի իրեն և ինքն ել
ազոթքներ չդիտի, նա պիտի միայն շուռ տա թմբուկը
և խոսքերը իրենք շուռ են զայիս դեպի ասաված :
Թմբուկների մոտ խմբված ելին անցվորները :

Տղաներն ալդտեղ կանգ առան: Դինդիպի համար հետաքրքիր էր դիտել, թե ինչպես մարդը, շուռ տալով թմբուկը, թմբուկից հեռանում է գոնունակութուն, լերանութուն ու հավասարասնարտող դեմքով:

— պետք է շոտապել, — կանչեց Շարապը, — տաճարում այսոր մազթանք պիտի լինի, իսկ մենք դեռ պիտի շուր և ցախ բերենք:

Դինդիպը հիշեց հող պատվերը — շաղոթիք շերմեռանդ՝ — և վճռեց արդարացնել հոր հուլան այն շափով, ինչ շափով վոր դա կախված է իրենից: Նա շար վողիներին դուրս կքշի իրենց ալձերի ու վոշխարների միջից: Նա նրանց կքշի հովտից հեռու — դեպի լեռները, վորտեղից, նրանք շարացած միայն կդիտեն, թե ինչպես բազմանում է հոր հոտը:

Նա նորից փորձեց Շարապին զբաղեցնել խոսակցութիւամբ, բայց վերջինս խուսափում էր թե խոսել և թե նայել: Նա ամենայն լեռանդով տանում ու բերում էր դուլները:

Տղաները հազիվ վերջացրել էին աշխատանքը, լերը հնչեց դանդը:

Լաման, քնից ավելի ուռած դեքով, գուրս լեկավ խրճիթից, ամուր բռնեց տղաների թևերից ու տարավ նրանց իր հետ:

Բոլոր ճամբաներով դեպի տաճարն էլին գալիս քրնաթաթախ վանականները իրենց խուլարակների ուղեկցութիւամբ: Լոսկիաց, ծուլ լամաները գլխներին դրել էլին բարձր սուգիներ, հագել լերկար խալաթներ, իսկ ուսերին գցել կարմիր արխիմիխներ:

Յերկար ու ձիգ վոռնում էր դանդը:

Դինդիպն այժմ տեսնում եր տանրարի ճարտարապետութիւնն իր բոլոր մանրամասնութիւններով:

Տանարը նրա աչքին քանի գնում մեծանում եր և թվում եր, թէ նա շարժվում ե գեպի ադան ինչպես մի հրեշ: Դինդիպը լերբեք չէր տեսել մի շէնք, վոր աճելի մեծ լիներ, քան կալվածատիրոջ տունը Դուրդուն — Սոտոկի հովտում:

Տանարը քանի գնում ուռչում եր նրա աչքում, ցուցարեբելով նոր և նոր մանրամասնութիւններ, թեթևակի վախեցնելով իր խայտադեատութիւնը, գիշաախչ կենդանիների կերպարանքներով, կուռքերի գլուխներով — մեկ մեռելների դեմքեր, մեկ կիսամոռու — կիսահրեշի բաց ատամներ: նուրբ դրվագը (ոռնամենաը), սերենները և սլունները, բազմաթիվ մանր պահարանները և դարակների նման, պատում ելին պատերը, նեցուկ լինելով նրանց ու բարձրանալով վեր — մինչև շլացուցիչ վտակա դռնթիւր:

Դինդիպը կախարդված նայում եր տանարին, անկարող լինելով քալել, լերբ սոսկալի ցալն ստիպեց նրան ձեռքը լեա քաշել: Լաման ամուր վոյրում եր նրա ձեռքի կաշին խայաթի հեա մխասին:

Դինդիպի շունչը խզվեց — նա տանար և մտնում արդեն պատժված, Բուդդան չի ընդունի նրա առաջին աղաթքները:

Շարապը գնում եր գլուխը կախած, կարծես չնկատելով վոչ վոսկու փալը, վոչ լամաներին և վոչ ել նրանց հանդերձները:

Նրանք մտան տանար:

Մի կողմում հատակի վրա ընկած եր լերածշտական գործիքների մի կույտ — կիմբալներ, թմբուկներ, խեցի-

ներ, պղնձա ամսներու ներս մանող լամաներն ու խուփարակները — ամեն մեկն իր համար վերցնում եր ալդ գործիքներից:

Երջանը կամաց-կամաց լրանում եր:

Կենարոնում, գմբեթի լուսի տակ, նստում ելին լամաները և նրանց աշակերտները: Մուլտրեն հավաքվում ելին, ծուլտրեն շրջան կազմում, նեղելով իրար և առանց խոսելու: Նստեց և լաման — Դինդիպի և Շարապի ուսուցիչը:

Դինդիպը սուս եր արել, վախենալով չե թե շարժվելու ալ նուգնիսկ նստել: Նա լուսում եր միայն, թե ինչպես ներս ելին մտնում վանականների նոր խմբեր և փսփսալով ու լերբեմն զկոտալով, նստում իրենց տեղը:

Բայց ահա բոլորը լսեցին, և իսկուհի հնչեց նվագախումբը: Դրանով սկսվեց ժամերգութունը:

Թմբուկների զարկն ու ծնծղաների աղմուկը միանում ելին լամաների լերգեցողութանը, Վառեցին հոտավետ խոտեր և տաճարը լցվեց արբեցնող ծխով:

Այսպես շարունակվում եր մի քանի ժամ:

Հաճախ լերգում ելին խմբովին, բայց լերբեմն խումբը լուսում եր, — լերգում ելին միայն ծերունիները, հետ նրանք ել ելին լուսում, և լավում եր բազմաքանակ նվագախմբի վոտնոցն ու շառաչյունը: Յերբեմն ել նվագախումբն եր ընդհատում ու լերգում եր միայն լերգեցիկ խումբը: Վերջապես լսեցին թե խումբը և թե դործիքները, լավեց միայն ազոթքների շնչյունը — բոլորը փռվեցին լերեսնիվալր...:

Դինդիպն այնքան եր տարված նվագով ու լերգով, վոր չեր նկատում, թե ինչպես եր սահում ժամանակը: Մակայն հոտավետ ծխից գլուխը շնում եր ու շունչը կտրվում: Դինդիպը լերագում եր դառնալ լերաժիշտ: Նա:

հիացմունքի և բերկրութիւն մեջ լեռանդով հորինուած եր
ազոթքներ:

Այդպէս նա նստեց մինչև ճաշ, վորից հետո ուսու-
ցիչը, անտարբեր ու կիսաքուն, ինչպէս միշտ, նրան ու
Շարապին տարավ տուն:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՈՐԸ: ԲԱՄԲՈՒԿԸ: ՅԵՐԿՐԻ ՉՈՐՍ ԿՈՂՄԵՐԸ

Մյուս որը Դինդիպն անհամբեր սպասում եր զան-
դին: Յերեկվա պէս, այդ որն ել սկսվեց նրանով, վոր
տղաները ցախ և ջուր կրեցին:

Լսելով զանդի առաջին զարկը, Դինդիպը շարտեց
զրկած ցախը և, չսպասելով Շարապին, համարւա վազելով,
շտապեց դեպի տաճար: Նա գարմանում եր, վոր Շարա-
պըն այդքան դանդաղ ե շարժվում և կարծես դժգոհ ե,
վոր իր ընկերն այդքան շտապում ե:

Այս անգամ Դինդիպն առանց ճնշվելու, իր ուզածի
չափ կարող եր հիանալ տաճարով: Բայց նա ձգտում եր
անցնել ազոթոցների շրջանը: Նա գտավ իր լերեկվա
տեղն ու նստեց, սպասելով ազոթքի սկսվելուն:

Թվում եր, թե լերեկվանից ավելի դանդաղ են հա-
վաքվում ազոթոցները: Արդեն բոլոր լերաժիշաները հա-
վաքվել ելին, իսկ յամաներն ու իրենց աշակերտները
դեռ գալիս ելին: Դինդիպը դրավվել եր նրանով, վոր
դիտում եր ուշացողներին և աշխատում իմանալ՝ վորն ե
նրանցից ամենից ծուլը:

Համարձակ շարժումն այստեղ կթվար վորպէս մի
վալրենի պատահականութուն:

Լամաները քայլում ելին, աշխատելով հաղթահարել
թմրածութունը: Նրանք կարծես կորցրել ելին իրենց
ուժերի մնացորդները:

Դրանք ճարտակալած, հասա մարմնով, լերբեմն
միայն նիհար մարդիկ ելին, ամուր գլուխներով ու ալտոս-
կրտա դեմքերով, գլուխներին բարձր սոգիններ դրած:

Նստելիս վանականները հանում ելին բարձր սո-
գիններն ու գնում առաջները:

Չորս մեծ նկար կախ եր տված սաճարի արևելյան
պատից: Չորս զինվորականներ ելին դրանք՝ հին զրահ-
ներով, մոնղոլների հնադարյան մարտական սպառազի-
նությամբ: Յերկրի շորս կողմերն ելին դրանք—Արևելք և
Արևմուտք, Հյուսիս և Հարավ, Հյուսիսի ցուրտը և հա-
րավի սոթը, արևը մայր մտնելուն պես վրա հասնող
զիշերը և բոցավառ արևածագը մարմնացած ելին այդ
նկարների և զինվորների պատկերների մեջ: Նրանք պա-
տած են մերթ արևածագների ծերանիով և վոսկով,
մերթ գիշերվա կապույտ դունավորումով, մերթ շքեղ
խալտարդետությամբ, մերթ հյուսիսային մշուշով և ար-
ծաթով: Զինվորների պատկերները և դեմքերը նպատակ
ունեին արտահայտելու՝ դամանութուն, հեղութուն,
կենտրոնացում կամ ըմբոստութուն:

Շարապը վախենում եր այդ պատկերներից:

Դինդիպը տեսավ, վոր սաճարը դարզարված և ար-
ծաթյա և պղնձյա փալլուն թիթեղիկների շարաններով,
վորոնք կախված ելին սապատաղից և փալլում ելին ա-
մենուրեք: Նրանք կախ ելին բնկած ցանցի նման, և
արևը խաղում եր նրանցում, ինչպես ձկան թեփուկի
մեջ:

Յեղ, վերջապես, մուտքի դիմաց պատի մոտ, սլունե-
րի շարքի լեռնում Դինդիպը տեսավ Բուդդային:

Ահագին կուռքը ծալապատիկ նստած եր պատվան-
դանի վրա՝ վոսկեզոծ ձեռքերն ողի մեջ տարածած:

Պումբ լերզում եր:

Արտասովոր տեսարանով հափշտակված, Դինդիպը
չնկատեց, թե ինչպես սկզբեց ժամերգութլուներս նա զար-
մացած շարունակում եր անհանգիստ դիտել շորս կողմը,
լերր հանկարծ գլխին իջած ուժեղ հարվածը շշմեցրեց
նրան:

Կրոնավորների շրջանում նստած մի ծերունի մեռ-
քում բռնել եր բամբուկի մի լերկար ճիպոտ:

Դա ավաղն եր:

— Տաճարն աստված եր Պետք ե նրանից վախենալ, —
ասաց ծերունին, հետ քաշելով ճիպոտը:

Յերեկ Դինդիպը շեր նկատել ծերունուն:

Հարվածը, Դինդիպի կարծիքով, անսեղի լեց:

Վերափորանքը ցնցեց նրա շրթունքները:

Նա տաճար եր լեկել իբրև լեռանդով լի մի խու-
վարակ, այն ինչ ավագը նրան պատժում եր Դա առավել-
ես անսեղի լե նրանով, վոր աղոթքն ել ալսոր կատար-
վում ե վոչ այնպես ջերմեռանդ, ինչպես լերեկ — լերա-
ժիշտները կորցնում են շափը, լամաներն ել աններդաշնակ
են լերդում:

Սակայն դեռ նոր եր նա ուշքի լեկել, հանգստացել,
լերր լերկորոգ ավելի ուժղին հարվածը նորից շշմեցրեց
նրան: Յեվ միտժամանակ ուտուցիչը, վոր վազուց նստել եր
նրա կողքին, Դինդիպին կճմթեց այնպիսի ուժով, ինչ-
պիսին լերեկ արդեն ցուլց եր ավել:

Դինդիպը սեղմեց շրթունքները, վորպեսզի չճչա:

Խուճբը լերդում եր, իսկ թժրուկները թժրկահարում:

Ավազի բամբուկի ճիպոտը անդործ շեր մնում: Ա-
ռանց ընդհատելու իր աղոթքը, ծերունին հարվածում եր
մեկ ալս, մեկ այն կողմը, լերր նկատում եր վորևե շար-
ժում կամ անփութութլուն աղսթաղների կողմից: Վոչ

վոք չէր համարձակվում խուսափել հարվածից: Ավագի հարվածը համարվում էր Բուդդայի հարված, ասածու սրբազան հարված:

Մերունին ճիպտաբար բռնել էր ուղղահայաց և արագ ու անվրեպ շարժումով հանկարծակի խփում էր մեկն ու մեկի գլխին:

Թմբուկների տմբամբոցի և ընդհանուր աղմուկի մեջ ճիպտաբար շաշունն անցնում էր աննկատելի: Մինչև անգամ տուժողի հարևանները վոչ մի բույե լետ չելին մտում աղոթքից: Ժամերգութունը վերջանալուց մի քիչ առաջ լերբ բամբուկը հանկարծ դիպավ դատապարտված մի լամալի վոչ թե գլխին, այլ ձեռքին, ամբողջ շրջանն անբարւացակամ նայեց նրան:

Դժբախտը դաժանորեն պատժվեց:

Նվագախումբը դադարեց: Ամբոխն այլևս չէր վերգում:

Տիրոջ լուսթլան մեջ միայն շարունակվում էր աղոթքի մրմունջը: Յեվ այդ ժամանակ Դինդիպը լսեց ճիպտաբար շաշունը: Մերունին մոլեգին հարվածում էր կրոնավորին, վորը չէր համարձակվում խուսա տալ հարվածներից:

Բամբուկը շրխկալով իջնում էր գլխին, մեջքին ու ուսերին: Արլունը ծորում էր կրոնավորի ալտերից — բամբուկն առանց չեղվելու անընդհատ բարձրանում էր ու իջնում:

Քիչ հետո կրոնավորին դուրս տարան անզգա վիճակում:

Դինդիպն աչքի տակով սարսափած դիտում էր:

Մուսբը լարում էր ուժերը, աշխատելով վերցնել ամենաբարձր նստան, նվագախումբն այլևս չէր շտաշում և դմբդմբացնում, այլ վռնում էր: Ապա աննկարագրելի

ուժղնութիւն հասնող մի տղադակ բարձրացնելով, լեր-
դողներն ու նվազողները լռեցին:

Աղոթքը վերջացավ:

Սակաւն Դինգիպը լերեկվա նման չափսոսեց դրա
համար, բնզհակառակը, նա թեթևութունն զգաց, լերը
ժամերգութիւնը վերջացավ:

ՇԱՐԱՊԻ ՀԵՏ ԲԱՐԵԿԱՄԱՆԱԼԸ, ՏԻՐԵԹԱԿԱՆ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍՈՎՈՐԵԼԸ

Կալվածատիրոջ արտասովորերից Դինգիպը միշտ
կարող էր տեսնել իր հովիտը՝ իրենց վրանը հեռու չեր-
նա, կարծես, չեր ել հեռացել հալրենի ճանապարհներից:
Քանի վոր միշտ իր առաջ տեսնում էր սարերի և կուր-
դանների ծանոթ գծագրութիւնը և հեռվում սկզբող
անապատի շերտը՝ նա հանդիպում էր ծանոթ տղաների
և ձերուհիների:

Մտաւելով կալվածատիրոջ մոտ, նա համենալն դեպս,
չեր բաժանվել այն հողից, վորի վրա սպրում էին նրա
հալրն ու մալրը:

Նա ուզեց տեսնել դաշտը:

Նա մտեցավ ցանկապատին:

Դաշտի այն կողմից դալիս էր Դուրդուն—Խոտոկի քա-
մին: Նա անգուսպ ցանկութուն ուներ դոնե մի անգամ
նախելու այն ճանապարհը, վորով հալրը նրան բերեց,—գու-
ցե դրանով սիրտը մի քիչ բացվի:

Ժամասացութիւնից հետո կաման քնած էր: Շա-
րապը նիրհում էր խրճթի մոտ: Աշնանալին արեւը տա-
քացնում էր նրան: Խուճարակն առաջվա նման հեռու
լեր պահում իրեն՝ ոտար և լերկչոտ:

Ցանկապատի դարպասում Դինգիպը կանգ առավ:
Նա տեսավ բլրակները, ճանապարհը և ավաղի կույտերը:
Թեթև քամի լեր փչում: Թռչում էր մի թռչուն:

Սակախն, հաղիվ Դինդիպը դարպասից վտարը գուրս
դրեց, լերը գգաց, վոր մեկը բռնեց իր խալաթից:

Նրա լեռն կանգնած եր Շարապը:

Շարապը շնչաց միշտ ներքև նայելով:

— Լաման հրամայում է լեռ դառնալ:

Շարապն, ըստ լերևույթին, ամաշում եր, բայց և
այնպես աշխատում եր բայց շթողնել Դինդիպին: Նա
անվստահ բռնում եր Դինդիպի թևերից և բաց թողնում,
լերը Դինդիպը նայում եր նրան: Նա գնում եր Դինդի-
պի լեռնից և ժամանակ առ ժամանակ հրում եր նրան:

— Գնա, գնա, — մրթմրթում եր Շարապը, — ուսու-
ցիչն սպասում է քեզ:

Կրանավորը նրանց հանդիպեց շեմքում, կատաղու-
թլունից ուռած դեմքով: Սարտափելի լեր նրա հանդիսա
ձախը: Դինդիպը գլուխն ուսերի մեջ քաշած սպասում
եր պատճին:

— Դու սկսում ես վատ ծառայել աստծուն, — ար-
տասանեց վանականը:

Նա ուժով քաշեց Դինդիպին դեպի իրեն և կազա-
պարի նման նրա գլուխը պինդ սեղմեց իր ծնկերի արան-
քում: Վոչ ճիշը, վոչ աղաչանքը — շողնեցին: Հետ քաշե-
լով Դինդիպի փեշերը, վանականը սկսեց փոկով մտրա-
կել նրան:

Դինդիպին ծեծելուց հետ, վանականը նրան թողեց
առանց ձաշի, բայց աշխատանքից չազատեց — նրան
սպասում ելին ջրի դուլներն ու ցախ ջարդելը:

Դեռ մի քանի որ հետո ել Դինդիպը ժամանակ առ
ժամանակ կծկվում եր հանկարծակի ցավից: Ինչ վոր
պատճառով պլևա տաճար չելին գնում: Սկզբից տիրե-
թական անհասկանալի աղոթքների անգիր անելը:

Տղաներին իր առաջ նստեցնելով, լաման իր տեր-
դորմլաով, անրնդհատ շրխկացնում եր նրանց գլխին,
կարծես վաղձունում եր նրանց: Սակայն շուտով տեր-
դորմլան փոխվեց պինդ, շիրուխի նման մի փալախ:

Դասը տևում եր լերհու, լերհու և կես ժամ: Այդ
ժամանակամիջոցում հազիվ կարողանում ելին հաղթահա-
րել տիրեթական խոշոր առուերի մի եջ: Յերբեմն լաման
քնում եր: Արթնանալով, նա նորից վերագառնում եր
կարգացածին:

— Խա—դարխալ—գախա... խո—գողոն—գոխո...
առդ—վետուր—վետոդ... տա—տոդ վետուալ, — մելամադ-
ձոտ լերկարացնում եր նա սողը սողի լեանից, իսկ տղաները
աշխատում ելին ընդորինակել նրա արտասանութլուներ:

Ամենաչնչին անփութութլան համար նրանց փալախ
հարված ելին ստանում: Կրոնավորն աշխատում եր խփել
միշտ միևնույն տեղին: Առանձնապես բաժին եր հասնում
Դինդիպին: Նրա դադաթին ուռուցք եր գոլացել:

Իր աղթթնեերում Դինդիպը հաճախ եր աղերսում
Բուդդային՝ իրեն պաշտպանել լամալից: Լենց վոր լա-
մալի քուեր սանում եր, Դինդիպն աղոթթի հետ միասին
խորամանկ և միամիտ շշնջում եր—ալնպես արա, վոր
լաման ինձ չձեձիւ:

Շարապն ափելի քիչ եր պատժում: Բալց մի ան-
գամ, մի քանի հարված ստանալուց հետո, Դինդիպը մի
անբարյացակամ հալացք նետեց իր հասակակցի վրա և
տեսավ, վոր Շարապի խաղաղ աչքերում արցունքներ են
փալլում:

Վատ սնվելու պատճառով Դինդիպի մարմնի վրալի
վերքերը բացվեցին և սկսեց արլուն հասել նրանցից:

Ջուր կրելիս կամ ոջախի համար տոպրակով ամար քերելիս Դինդիպն ամեն մի շարժումից ցավեր զգում։ Նա քայլում եր վտաքերն իրարից նեոու պահելով, բզեզի նման պտտվում եր իր տեղում և լերբեմն ել շեր կարողանում մի քալլ անել, վերջուպես) նա կատաղած պառկեց փորի վրա։

— Ինչ պտտահեց քեզ, — հարցրեց Շարապը փաղաք-շորեն և լերկչուս։

— Յես չեմ կարողանում ման գալ, արլուն ե գալիս և շատ ե ցավում։

— Մուլց տուր, — ասաց խուվարակը, ըարձրացնելով նրա խալաթը, Հարկավոր ե բժշկել, Թուլլ տուր ասպալ քսեմ։

Շարապն անմիջապես սպեղանի պատրաստեց՝ խու-նելով թրիքը շրի հետ և քսեց արլունոտ վերքերին։

Տղաները լամալի մասին չեկին խոսում։ Բայց Դին-դիպը հասկանում եր, վոր մեծ եր Շարապի ատելու-թլունը դեպի իրենց ուսուցիչը։ Դինդիպին բուժելու ըն-թացքում խուվարակը լերկուղով նայում եր խրճիթի կողմը։

Նա չթողեց, վոր Դինդիպը տանի լեփ-լեցուն գուլ-լերը։ Իր գուլլերը տանելուց հետո, նա վերադառնում եր ու տանում Դինդիպինը. այդպիսով նա գուլլերը հաս-ցրեց զրեթե մինչև խրճիթը։

Դինդիպն սկզբում դժգոհութլամբ եր ընդունում մոնթի սգնութլունը։ Թեթ և կասկածոտ հետեում եր նրան, ինչպես դասերի ժամանակ։

Այն հանգամանքը, վոր առանջին որերին Շարապը խու-սափում եր նրա մասերմութլունից, Դինդիպին տրամադրել եր Շարապի դեմ։ Սովորելու մեջ Շարապի ցուլց տված

խոշոր առաջադիմութիւնը նույնպէս թշնամանական զգացմունք եր առաջացնում Դինդիպի մեջ:

Բայց, գիտելով դուլլերի ծանրութիւն տակ կռացած նրա թուլակազմ մարմինը, Դինդիպին ակամա ժպտաց: Շարապի կայնեկցութիւնը գեպի իր դժբախտութիւնը մի տաք զգացմունք եր առաջացնում նրա մեջ:

Դինդիպին մնում եր դուլլերը ներս տանել խրճիթ, Բայց նույնիսկ արտեղ նա դուլլերը գրեթե կիսով չափ թափթփեց: Բարեբախտաբար լաման քնած եր:

Այսպէս սկսվեց Շարապի և Դինդիպի բարեկամութիւնը:

Նորից բեռնակրութիւն գնալիս, ճանապարհին նրանք մտերմորեն զրուցեցին և տարզվեց, վոր Շարապն առաջին տարին չե դացանում: Յերբորդ աշունն եր, վոր նա սովորում եր այնտեղ:

Նա մի տարով փոքր եր Դինդիպից, բայց իբրև ընտանիքի մեծ ազան, նրա գլխով շատ բաներ ելին անցել:

Նա ել Դինդիպի պէս բասրակ եր լեղել: Նա ել եր ունեցել մի սիրելի շուն, գիշերել եր դաշտում հովիվների հետ, փախցրել եր գալլերին, սլացել եր ձիու վրա նստած: Նրա հովտում կա մի լիճ:

Դացան մտնելուց հետո Շարապն ալլես իր հովտում չեր լեղել: Արդեն լերբորդ տարին ե, վոր նա չի տեսել իր հովտի վոչ շներին, վոչ ալծերին, վոչ ձիերին, վոչ ել տղաներին: Միայն լերքեմն նա հանդիպում եր հորը, վորը նվերներ եր բերում դացան:

Ամեն ինչ այնպէս եր, ինչպէս Դինդիպի համար, և Դինդիպը պիտի կրե այն բոլորը, ինչ վոր կրել եր Շարապը վանքում անցկացրած տարիներին:

Ամեն ինչ այնպես էր, ինչպես Դինդիպի համար,
բայց Շարապը շատ բան չգիտեր, ինչ վոր արդեն գի-
տեր Դինդիպը—նրա հովիտը, վոր ավելի հեռու էր,
Գուրգուն—Պոսսկը, ժողովրդական բանակալինները դեռ
չեղին մտել:

ՅԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՉՄԵՌՆ ԱՆՑԱՎ: ԳԱՐՆԱՆ ՏՈՆԸ

Դրանից հետո կլանքն ավելի ուրախ եր անցնում:

Ազատ ժամերին տղաները թաղուն զրուցում ելին անցյալի մասին: Նարայի լերկչոտութիւնը լերնի նրանով եր ըացաարժում, վոր նա շատ վաղ եր հեռացել իր հովտից, ժամանակ չունենալով բավականաչափ ամբալընդ վել գիշերալին հասախմբերում, ձիերին խնամելիս և իր հասակակիցների հետ վեճի բռնվելիս: Նա դեռ նոր եր սովորել ձի նստել, կավել գալլերի դեմ, դեռ նոր եր դիպել նրան անապատի քամու շունչը, լերը ստիպված լեղավ իր հովտական կլանքը փոխել վանքի մասը կլանքի հետ:

Վանքի լերկու տարվա մոնթութիւնն իսպառ վոչընչացրել եր նրա տղայական աշխուժութիւնը, համարձակութիւնը և հետաքրքրութիւնը:

Դաժան ձմեռ եր:

Սոսկալի շոր ցրտերից դեռինը ճաքճքել եր: Հովտում, վանքի շուրջը սպիտակ ուղտերի նման կուտակվել ելին ձյունի հյուսերը, վոր բուքը բերել եր սարալանջերից: Զորակներից, սարերից, քամին սրբում եր ձյունը տեղ-տեղ մերկացնելով դեռինը:

Մարդիկ փաթաթվում ելին մորթիների մեջ:

Տղաների ուսուցիչն ավելի և ավելի լեր շատ քնում,
փառից փորագրում բուրխաններ—բուրդալական աստ-
վածիկներ, հարվածում մոնթերին, իսկ նրանք ել,
թեև լսում, բայց քիչ բան ելին հասկանում, Վառում
ելին վառարանը ու լերբեմն վոչխար ու դել խաղում,
վոր նշանակում ե—հազնել վոչխարի մորթի, բուրդը դե-
պի դուրս, հաշել զալլի նման և հարձակվել իրար վրա:
Բայց այդ խազն ակնքան ել լերկար շեր գրադեցնում
նրանց:

Ձյունը գալիս եր, քամին սրբում եր ակն, բայց քա-
նի գնում որերը լերկարում ելին:

Գարնանը տղաներին ընդունեցին նվազախումբ:

Նրանց թճրուկներ տվին: Ծարապն ասաց, վոր մո-
տենում ե մեծ տոնը—տամսորյա ժամասացութունը: Ծա-
րապը զարկում եր փոքրիկ ու կիսակլտր թճրուկը, վոր
նման եր մեջտեղից կիսած սելի:

Այդ արվեստում նա հաղթում եր Դինդիպին, վորին
հանձնել ելին մի մեծ տմբամբան թմբուկ:

Այստեղ ևս լաման, թճրկահարների ուսուցիչը, հա-
ճախ հարվածում եր Դինդիպին, ինչպես ազոթքների ժա-
մանակ: Մերունին խփում եր թճրկափալտով:

Ծարապն ավելի հեշտությամբ եր ըմբռնում լեղա-
նակները և ազոթքների տակտը, մինչդեռ Դինդիպի հա-
մար այդ բոլորը հնչում եր միտտեսակ:

Սակայն այժմ Ծարապի հաջողութունը Դինդիպին
դուր եր գալիս:

— Դու ինձանից լավ ես նվագում,—ուրախ ժպտա-
լով, ասում նա իր բարեկամին: Դու զոչադ ես Յեթե
ձի ունենալինք, դու ձիավոր կդառնալիր:

Ծարապը ժպտում եր հեզությամբ:

Տղաները բավականին առաջադիմութիւն ելին ցուց
աւալիս թմրեակահարութիւն արվեստում։ Ազոթքնների տոնը
մատենում եր։

Շարապը բոլորովին վհասվել եր և նախազգուշաց-
նում եր ընկերոջը մոտեցող տոնների դժվարութիւններ-
քի մասին։ Նրանց սպասում ելին տասն անջուն որեր,
լարված ձիասկասարութիւն և կենսաքաղց դրութիւն տաս
լերկար ու ձիգ սրեր։

Սակայն Դինգիպը հետաքրքրութիւնը սպասում եր
տոնին, հուսալով, վոր ինքը կարող եր դիմանալ։

Վանքն որեցոր կենդանանում եր։

Ամեն կողմից հավաքվում ելին ուխտավորները։

Ձիերով, սալլերով, ուղտերով—նրանք գալիս ելին
սր ու գիշեր։

Դաշտերում, լալն տարածութիւն վրա, լավում եր
ձիերի խրխինջ, ուղտերի աղմուկն ու սալլերի ճանչոցը։
Նրանց անխմեցողը,—վոր կազմված ելին լերկու խաշածե
ամբացած փալտերից և ալգ փալտերի վրա ձգված ողա-
կապերից, որորվում ելին և այս ու այն կողմ ծամւում։
Թվում եր, թե նրանց տակ ճշում ու ճանչում ելին քա-
րերն ու ավազը, վոր քշում, տանում եր քամին։ Փոշին
դանդաղ սողում եր ձիավորների խմբի լեակից։

Սալլերի վրա կամ ձիերով գալիս ելին վառ խալաթ-
ներով և բրդոտ գդակներով վաճառականներ ու անաս-
նապահներ՝ վոշխարներն առաջներն արած։ Շատ պճնա-
մոլներ, նուլն ձևի խալաթներ հազած և գոտիներ կա-
պած, հպարտանում ելին լիվրոպական ձևի ֆեարի գըլ-
խարկներով։ Գլխարկների վրա խրում ելին գունզգուլն
փետուրներ և պարծենկոտ ման գալիս։

Իսկ մի քանիսի գլուխների գագաթներին հագիվ

եկին մնում փետուրով և փնջով զարգարված տիրու-
կաներ. պարարտամարմին մանդսները հագել էլին տաք
խալաթներ, ամիլած գլուխներին դրել փոքրիկ զգակ-
ներ:

Չքավորները վոչխարի փոխարեն տանում էլին գառ-
ներ կամ աղվեսի մորթի:

Աղոթքի թմբուկներն ամբողջ որը պատվում էլին:

Ուխտավորները բռնեցին ամբողջ տարածութունը
պատից դուրս: Իջավալում զիշեր ու ցերեկ ակրում եր
աղմուկ և աղաղակ: Նոր լեկոցները վիճում էլին տեղի և
ջրի համար:

Ճանապարհները և իջավալը ծածկվեցին թարմ թրիք-
ներով, նեխվող բանջարեղենով և խոտի մնացորդներով:
սալլերի լծափալտերը ցցված էլին դեպի վեր:

Դինդիպը լերբեք չէր տեսել ալդպիսի ամբոխ և
խալտարդեսութուն:

Յեկան ահա և ոտար լամաներ: Դրանք շատ հպարտ
էլին պահում իրենց, հագել էլին նոր խալաթներ և ու-
սերին դցել ճոխ արխիմիխներ: Քալում էլին ու զի-
տում ամեն ինչ:

Ուրախությամբ զխախով ամեն մի նորութուն, Դին-
դիպը գիշերներն ականջ եր դնում իջավալի աղմուկին,
խակ առավոտը վաղ վերկենում ու նալում ամբոխին՝ հուլա-
ունենալով հանդիպել Չորս ջրհորների հովտից վարեհ մե-
կին:

Անասունների հոտը նրան հիշեցնում եր իր հովիտը:
Վանքում տիրող կենդանութունն իսկապես տոնակա ն-
արամադրութուն եր առաջացնում նրա մեջ:

Շարապը տանջվում եր:

1 Ար ի մ ի ի—գործվածքի մի շերտ, վանական լինելու մի նշան

—Ո՛ր, դու չես իմանում, —ասում եր նա, — թե ինչպես դժվար է դա: Անցած գարնանը չորս խուվարակ մեռավ սաճարում...:

Այսպես թե այնպես, ժամասացութունն սկսվեց. — Օսգան Սարան գարնան սպիտակ ամիսն եր: Լուսարացին հնչեց զանգը: Նա վրոճում եր, սակայն նրա ձայնն ուժգին չեր — ալժմ իջավարի տղմուկը լերբեմն ծածկում եր այն: Վաղուց արդեն արորված ճամփաներով նորից ձըգվեցին վանականները և մոնթերը, իջավարից շարժեցին ուխտավորները: Աղաղակները դադարեցին: Գինդիպը, Շարապը և լաման առաջ ելին շարժվում ֆսֆսացող լուսամուխի միջով, վորից փչում եր քրտինքի հոտ:

Տղաները ծալապատիկ նստեցին թմբուկի մոտ: Մարդիկ խառնվում ելին չորս կողմ ու հրահրում իրար: Առաջին շարքերում, լեռ ու առաջ որորվելով նստել ելին ձերբերը, ձեռքերը թեքերի մեջ կոխած:

Նվագախումբը պատրաստվեց: Ալժմ նվագին մասնակցում եր Գանգլինը — մարդկային վալսպոսկրը: Ալգ հազվադուրս գործիքի վրա նվագողը խիստ հպարտանում եր:

Շրջանի մեջ մտավ ավազ լաման — նա, վար հետևում եր կարգապահութունը: Նրա ձեռքում կար առաջվանից ավելի լերկար մի ճիպտա, վորը փալլում եր բամբուկի թարմությամբ:

Գինդիպը գոռուսակութամբ նկատեց, վոր ինքը ձերունուց պաշտպանված է աղոթքների շարքերով:

Ժամասացութան կարգի մեջ վոչ մի փոփոխութուն չեր նկատվում — լերպեցողութուն և նվագախումբը, վորոնք շարունակ փոխարինում ելին միմյանց, կամ նվագախումբը և ձայները միախառնվում: Այլում ելին հոտավետ խոտաբույսեր: Աղոթողները դանդաղ լերզում ելին քթում,

աղոթքի խոսքեր մրմնջում և որորվում, աչքերը գետնին հասած:

ԲԱՄԲՈՒԿ, ԲԱՄԲՈՒԿ, ԲԱՄԲՈՒԿ

Մինչև ճաշ ժամանակն արագ անցավ: Ամեն մեկն էր հեռ ուսանելիք եր բերել, վոր և կերտալ, առանց տեղից վեր կենալու: Ժամասացութունը չեք դադարում: Գիշերվա դեմ Դինդիպն ուժասպառ լեղավ: Ականջներում աղմուկ էր տիրում իր իսկ թմբուկի ձայնից: Վրաները նվում ելին: Ա՛խ ինչպես քնել էր ուզում:

Մոնթերն ու լամաները հերթով փոխարինում ելին իրար:

— Դ՛ու ել գնա—մըթմրեաց ուսուցիչը:

Շարապը մնաց: Նա մտում էր մինչև լուսաբաց, լերը պիտի վերադառնալին նրանք, ովքեր դնացել ելին հանգստանալու:

Ժամասացութունը չեք դադարում: Դինդիպն իր լեռանից արդեն լսում էր պղնձյա ափսեների զրնգոցը, վոր կոչվում է ցանդ, լերգեցողության և թմբկահարության ձայները: Աղոթողների հոգնած դեմքերին ման ելին դալիս ճանճերը, վորոնք տաքութունից կենդանացել ելին:

Հասնելով վերջապես մուտքին, Դինդիպը թեթևությամբ շունչ քաշեց: Դիզերը զով էր և խաղաղ:

Ամեն ինչ լավ էր, միայն Շարապի դրութունն անհանգստացնում էր Դինդիպին: Նոր էր հասկանում նա ընկերոջ մտահոգութունը:

Մորթիներով փաթաթված, արդեն քնի մեջ, Դինդիպը քնքրությամբ և մտահոգված հիշում էր նրան... կիմբայների աղմուկը... բաղամաձայն լերգեցիկ խումբը... Այրվող արմտիքների ծուխը... ձերուներն...

Դինդիպն արթնացավ հաճախակի լավող, հեծկլտան-

քից, կես գիշեր եր, Հեկեկանքը լսվում եր Ծարապի մորթիներէ միջից:

— Դո՛ւ լես, Ծարապ,— կանչեց նա:

Վոչ վոք չպատասխանեց, բայց հեկեկանքը շեր դադարում. սարսուռը պատեց Դինդիպին:

— Ծարապ,— բարձր թղթեց նա:

Հեկեկանքը հանդարտվեց:

Ծարապի ընդհատ և հոգնած ձայնը շնչաց:

— Դնան, Դինդիպ, աղոթելու:

Սլ վոչ մի խոսք չլսեց Դինդիպը: Նրա բարեկամն արդեն քնած եր: Յերագում նա քրթմնշում եր, կարծես գանգատվում եր, շղաձգորեն շնչելով:

Վռոնում եր զանգը՝ հրավիրելով փոխարինողներին:

Հաղիվ նկատելի լուսանում եր լերկիկնքը: Իջավալից լսվում եր քնկոտ խրիփնջ: Լուսադեմի ցուրար սառցրել եր ծառերն ու կտուրները:

Կիսամութ տաճարում ողը խեղդող եր: Նվագախումբը լուռ եր և միայն խումբն ամբոխի հետ միասին լերդում եր խապսու և ուժասպառ ձայնով, բամբուկի շաչունի տակ: Յեթե չլիներ ծերունին, մի բուպե շանցած, բայցը կքնելին: Առավոտվա դեմ բամբուկն ավելի հաճախակի լեր շաչում: Ծանճերը քնել էլին լամաների արտերին և քնթաթախ ու ջրակալած շրթունքներին:

Դինդիպն ու Ծարապը հանդիպեցին միայն շորբորդ որը: Այդ ժամանակ միայն Դինդիպն իմացավ ընկերոջ տանջանքի պատճառը:

Ծարապն ուժ չունենալով գլմանալ գիշերվա ժամասուցությանը՝ լուսադեմին սկսել եր նիրհել: Նա գրեթե շեր կարողանում հետևել աղոթքի տակտին, փալտիկները գուրս էլին պրծնում նրա ձեռքերից: Մնցվելով նա արթնանում եր, բայց քունը նորից հաղթում եր նրան: Հան-

կարծ շահող բամբուկն իջավ նրա դլիին և ականջին: Լարվածից տարուբերվելով Եարապը նկատեց, թե ինչպես բամբուկը նորից իջավ այս անգամ կողքին նստած մոնթի գագաթին: Տղան ճշաց և կրծեց մասները: Հենց այդպես ճշաց անցյալ տարի մի մոնթ, վորը ձեռի տակ մեռավ:

Եարապն արդեն չէր քնում, թուք եր քսում աչքերը և էլ այնպես չէր որորվում: Զարկում եր թմբուկը:

Սակայն հենց ներթափոխութունից մի քիչ առաջ, ժամասացութիւն կականի տակ, նա աննկատելի կերպով քնեց: Իբրև վարձատրութիւն նա ստացավ լերկու հարված: Բամբուկը ճեղքեց նրա կաշին: Արլունը ծորաց վերքից: Նա բնգարմացավ:

— Գնահ, կանչիր Դինդիպին, — ասաց ուսուցիչը:

ԲԱՄԲԱԿԿԸ ԽՓՈՒՄ Ե ԱՄԵՆ ԿՈՂՄ

Վեցերորդ որը Դինդիպն ու Եարապը մտնելով ասճար, քարացած կանգ առան: Հենց այնպես էլ կմնալին կանգնած, բերանները բաց, լեթե ամբոխը նրանց շաթափեցներ:

Երջանում բարձրանում, իջնում եր բամբուկը: Մերունին հարվածում եր լերեսնիվալը փռված վանականին: Տղաները տեսան ծանոթ խալաթը, ածիլած գանգը և կողիկները: Կասկած չկար, վոր դա իրենց ուսուցիչն եր:

Յերևի լուրջ և աններելի լեր մեղանչել լաման, վորովհետև ծերունին, ինքն արդեն շնչատափա լեղած, շարունակում եր անդադար խփելը:

Վանականն ամուր կազմվածք ուներ: Միայն, ցընցվելով, նա լերբմն բարձրացնում եր գլուխը, սակայն նոր հարվածի տակ, նորից ձգվում եր իր տեղում:

Համենայն դեպս չհաջողվեց վերջնականապես վալը

դցել նրան: Վանականը բարձրացավ ճոճվելով, աչքերը խուփ...

Մերուճին ճիպտաով նրան գուրս հրեց շրջանից:

Մոնթեբրի համար այդ դեպքն այնքան անսպասելի չէր, վոր սարսափը նրանց կաշկանդել էր: Նրանք չէին համարձակվում վերադառնալ փրճիթ:

— Ի՞նչ կանի մեզ լաման,—հարցնում էր Դինդիպը: Շարապը տարակուսանքով պատասխանում էր.

— Չգիտեմ... վախենում եմ:

— Պետք է գնալ:

— Պետք է գնալ,—համաձայնվում էր Շարապը:

— Դուցե չպիտի գնալ:

— Այո՛, ավելի լավ է չգնանք:

— Ի՞նչ պիտի անենք մենք...

Սակայն շփոթութիւն ըսպեն անցավ:

Յերաժիշտները նորից վերցրին թմբուկները և Դափերը:

Տղաներն էլ վերցրին իրենց թմբուկները: Ահի հետ միասին նրանց պատել էր և մի ուրիշ զգացում, վոր նման էր բազմականութիւն—լաման պատժված էր Բուդդան պատժել էր ուսուցչին նրա համար, վոր նա այնքան ծեծել էր տղաներին թե տաճարում և թե դասերի ժամանակ:

Տղաները շփոթութիւն մեջ անց կացրին աղոթքի ժամերը: Սովորականից ավելի լեռանդով էլին խփում թըմբուկները, նրանց թվում էր, թե վորքան լեռանդով խփեն, այնքան ավելի մեղմ կլինի ուսուցչի հանդիպումը: Նրանց խիզճը պիտի մաքուր լինի:

Քրճիթի գոանը Դինդիպը բոլորովին թուլացավ, խսկ

նրա բարեկամը գնում էր միայն նրա համար, վոր Դին-
գիպն էլ էր գնում:

Սակայն տարսափելի վոշինչ չպատահեց: Դեռ ավե-
լին լաման լուռ էր և մինչև անգամ խոնարհ. բարձրա-
նալով հատակից, վորտեղ նա պառկած էր կուռքի—
Բուդդայի տնային կերպարանքի առաջ, նա կամաց շուր
խնդրեց:

Չհավատալով իրենց աչքերին, ազաները քարացած
մնացին մորթիների վրա—ալնքան անսովոր և անբացա-
տրելի էլին նրանց համար որվա դեպքերը: Նրանց շա-
րունակ թվում էր, թե լաման խորամանկութունն է ա-
նում, թե նա վտաքի կկանգնի և շարախնդորեն կարտա-
սանի—էդե հիմա մենք կխոսենք: Այդպես կասի լաման
միաժամանակ արձակելով մեջքի դոտին:

Բայց լաման շարունակում էր պառկած մնալ կուռքի
առաջ տարածելով ձեռքերը Պանկած շշնջում էր աղոթք-
ազոթքի լեռակից:

— Ոճ-մա-բադ-մե-խո՛ճ...

Այդ աղոթքը նշանակում էր. «Տեր, բարի լեզիր դեպի
բոլոր կենդանի արարածները»: Այդ աղոթքը կրկնում է
ամեն մի մոնղոլ, վոժանք կրկնում են ուլն առավոտից
մինչև լեռեկո:

Կամ հանկարծ ցնցվելով, նա շատադ-շատադ վոճնում
էր զանազան անհեծքներ:

Մլուս որն էլ նա նույն դրութլան մեջ էր: Յերե-
կոյան նա Մոնթերին նոտեցրեց իր առաջ և ասաց.

— Չար վոզինները ինձ հալածում են: Յես մեղավոր
եմ Բուդդայի առաջ: Յես ուխտ եմ արել—մուրդուլ:

1 Մ " ւ ր Գ " ւ ւ — մեղքերը քափել, ապաշխարել: Մ. Ք.

Հենց վոր ազոթքներէ որերը վերջանան, և մոնղոխերը հեռանան ալտեղից, լես դուրս կգամ դաշտ:

ԶՂԶՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ: ԽՈՒՐՂՈՒՆ

Լուսադեմին լաման վեր կենալով արթնացրեց մոնթերին:

— ժամանակ եւ Գնացեք աշխատանքի: Յես գնում եմ դաշտը:

Նա ուղևորվեց դեպի կածանը: Իր հարևան լամալին, վոր շատ ծեր էր և միշտ քնած, հանձնարարեց հակել ազաներին:

Դա ազատութուն էր:

Հովտից հեռանալուց հետո, այդ առաջին անգամն էր, վոր Դինդիտն ազատութուն եր զգում: Առաջվա նման նրանք պիտի 'ուտելիք պատրաստելին, շուր բերելին, վառելին, բաց այդ բոլորն անում էլին ազատ, տաանց վախենալու վանականի մշտական հալացքներից և ձեծից: Ուսումը դադարել էր:

Կեսորվա դեմ Դինդիտը լամալի համար ուտելիք պատրաստեց, փաթաթեց շորի կտորի մեջ և, կանգնելով Շարապի առաջ, ձևացրեց իրեն խոնարհ և մտահոգված:

— Հը լնըջ եմ լես, — հարցնում էր նա Շարապին և լերկուսն էլ թուլանում էլին ուրախ ծիծաղից:

Նրանք ադմուկով դես ու դեն էլին ընկնում խրճիթում, ամբողջ ձմեռվա ընթացքում առաջին անգամ շոշափելով իրերը — և՛ մորթե անկողինները, և սրբապատակերները, աղքատիկ սոմանեղենը, վորոնց գույնը դեռ նոր էլին նկատում, այդքան ժամանակ բանեցնելուց հետո:

Թելի գավաթների վրա դիտեցին նկարի մանրամասնութունները: Գատի վրա տեսան սրբապատակերներ, վորոնց մուս ալելի խոշոր պատկերների մեջ չէին նկա-

տել թեւը պղնձե կուժի մեջ և տիրեթական զբերի—
առարեբի—կազմերը:

Նրանք փաթաթվում ելին մորթիների մեջ, բուրդը
դեպի դուրս և, գալլեր ձևանալով, հարձակվում իրար վրա
ու գզում իրար:

Սակայն լամալի մոտ գնալիս պետք եր լուրջ ձևա-
նար

— Դե, դու չծիծաղես,— զգուշացնում եր Շարապը,
բայց հաղիվ եր իրեն պահում, լերբ նայում եր Դինդի-
պին:

Նա, աշխատելով խիստ լինել, ծիծաղաշարժ ծամա-
ծռութուններ եր անում:

— Յես չեմ կարող... ծիծաղելի լե:

— Հիշի՛ր, Դինդիպ, թե ինչպես և ցավում, լերբ
քոթաքում են մեզ և այն ժամանակ ել ծիծաղդ չի դա:

— Ահա այսպիսի:

— Այո՛, այդպես:

— Այսպես:

— Այդպես:

Ու նրանք նորից ծիծաղից թուլանում ելին և, ծա-
մածոտութուններ անելով, պազում մեկը մյուսի առաջ,
փոքրիկ ինչպես կապիկներ:

Բայց լերբ ճանապարհվում ելին դեպի մուրղուլի կա-
տարման տեղը՝ ուրխութունն ինքն իրեն անհայտանում
էր: Դինդիպը լամալի համար տանում եր կիտահում ա-
նալի մսի մի կտոր, վոր վանականի սիրած կերակուրն
էր:

Դաշտում, ցանկապատից դուրս, վորտեղ վանականն
սկսել եր իր աղոթքը, Դինդիպը տեսավ և ուրիշ լամա-
ների— նրանք բոլորը մուրղուլ ելին կատարում, քավելով
իրենց մեղքերը:

Դաշտը արորոված երև միևնույն ժամանակ անհարթ, կարծես այդտեղից շտեմնոված կենդանիների մի հոտ երանցել: Վանքի շորս բոլորը լերեվում ելին վոռքերի ծալրերից դուրացած փոքրիկ փոսիկներ ու ծնկների հեռքեր:

Լամաները հանկարծ տարածում ելին ձեռքերը, հետս ծալում կրծքներին, ընկնում լերեսնիվայր և աղոթք անում: Ապա ամբողջ հասակով մեկ ձգվելով վեր, նրանք լերկու քալլ ելին անում դեպի այնտեղ, վորտեղ ծուճը դնելու ժամանակ դուխը դիպել եր գետնին և ձեռքերը տարածած, նորից փոփում դեմնին:

Այսպես ծուճ-ծուճի լեակից, լամաները լերեք անգամ պիտի պատվելին դացանի շուրջը:

Այդ տարորինակ կերպարանքների շարանը փոփել եր դաշտով մեկ և հանկարծ բարձրանում ու ընկնում եր գետին, կարծես ինչ վոր հրամանով:

Յերը Դինդիպը ճանաչեց ուսուցչին, նա արգեն բազական հեռացել եր այնտեղից, վորտեղից սկսել եր մուրդուլը:

Լաման միան ընդունեց լուսթլամը և ազահութլամը սկսեց ուտել, — դա միակ սւտելիքն եր մինչև հետևյալ կեսորը:

Լայնարձակ լերկինքը տարածվում եր վանքի վրաս փչում եր թեթև տաք քամին: Ամպերը շարժվում ելին դեպի արևմուտք:

Դինդիպն սկսեց մեղմ լերգել:

ԵՈՒՎԱՐԱԿՆԵՐԸ

Վերադառնալիս Դինդիպն իջավայրում տեսավ մոռդուլների, վորոնք կաթսալից հանում ելին վոչխարի միսն ու խժուռում: Հեշտութլամը կարելի լեր պատկերացնել, թե ինչքան լայնարձակ տեղ ելին բռնել ուխտավորները այդ

հրապարակում, վոր խիստ կոխտոված էր, աղոստոված և վորի վրա ամենուրեք լերևում ելին մոխիր դարձած ոչախների հետքեր, թափթփված կլեպներ ու վոսկորներ:

Սուր նեխահոտը քիթ եր ծակում:

Ճանապարհին նրան հանդիպեց Շարապը:

Նա ստատիկ վախեցած էր լերևում:

— Մի խուվարակ են բռնել, — ասաց նա:

— Ի՞նչ խուվարակ... Ո՞վ:

— Մեկը փախել է, — բռնել են:

Տղաները վախից փակվեցին խրճիթում: Շարապը բացատրեց գործի ելությունը:

Մոնթին բռնել են դաշտում: Ուժասպառ լեզած, նա ընկել է ուխտից վերադարձող մոնղոլների ձեռքը: Մոնղոլները նրան լեռ են բերել դացան:

Շարապը հանդիպել էր վանականին, վորը քշում էր պարանով կապած փախստականին: Լամայի հարվածների տակ մոնթը վալը եր ընկնում և նորից ձգում պարանը: Լաման հարվածում էր նրան կաշվե գոտիով: Ամբողջ, վոր հավաքվել էր լամայի ձայնին, հալածում էր մոնթին, ով ինչով կարող էր:

Ժամանակ առ ժամանակ թվում էր, թե տղան ել վեր չի կենա—սպանված է: Բայց նա նորից էր վեր կենում սրորվելով և ձգում վանականին, աշխատելով խուսափել հարվածներից:

Մյուս ուրը տղայի դեակը ցանկապատից գուրս սարան:

Այդ դեպքը պատրեց Դինդիպի և Շարապի կարճատև հանդիստը: Դա վատ ազդեց դացանի բոլոր մոնթերի վրա: Նրանք հանդիպում ելին Դինդիպին և Շարապին:

ընդհանուր աշխատանքների ժամանակ — շրջորճների մաս կամ վառելիք հավաքելիս:

Տղաների դեմքերը մթազնել ելին: Նրանք աշխատում ելին հեռու մնալ իրարից:

Ընդհանուր խաղի մասին խոսք անգամ չեւ կարող լինել, բայց և ընդհանարապես մոնթերի շրջանում ընդհանուր աշխատանքի ընթացքում չկար վոչ մի միասնութուն, վոչ ել փոխադարձ կարեկցութուն:

Յերբեմն պատահում եր, վոր Դինդիպին ու Շարապը փորելով թփի արմատը, փորձում ելին հանել ալն, բայց անհաջող: Մլուս գուլգը, մռալլ դիտելով նրանց գուր չարչարանքը, սպասում եր, թե լերբ առաջին գուլգը մեռք կքաշի, վորպեսզի ինքն ալն ժամանակ, նուլնպես անդուս, ձիգ տա արմատը: Նրանց սպասում եր լերբորդ գուլգը քսքսալով և նալելով հոնքերի տակից:

Յեղ աղ արմատը, և՛ ուրիշ հարլուրավոր արմատներ, վոր կարելի լեր հեշտութլամբ հանել և բաժանել իրար մեջ, մնում ելին հողի տակ:

Յերբեմն կովում ելին. լերկու-լերեք մոնթեր, դանդան խրճիթներից, հարձակվում ելին մի կտոր աթարի վրա և ալնքան արտրում, վոր փոշի լեր դառնում, հետ կատաղած հարձակվում իրար վրա:

Կռիվն ել դարձանալի լեր իր բիութլամբ և մռալլ կատաղութլամբ: կաշում ելին լուս և ալնքան չելին ծեծում ծեծվում, վորքան պատառատում ելին իրար խալաթներ: Կռիվը վերջանում եր արագ:

Մինչև իսկ ալն տղաները, վորոնք Դինդիպի և Շարապի հետ տաճարում նստած ելին կողք-կողքի, թմրուկների մոտ, — նրանք ել ցանկապատից գուրս հանդիպելիս բարկացակամութլան նշուլլ անգամ չելին ցուլց տալիս:

Հաճախ մերկ մարմնի վրա խալաթ հադած խուլա-

բակը լերբեմն նստում եր արևի տակ տաքանալու, բայց նրանցից վորևե մեկը լերբեք չի վաղի արջամկան լետե-վից, չի բարձրանա ծառը, մրցութիւն չի մտնի իր հասակակցի հետ, թե վորն ավելի հեռուն կգցի քարը:

Մտքերով ու խաղերով Դինդիպն ու Շարապը մնում էլին մենակ նրանց խաղերը խրճիթի շեմքին վերջանում էլին:

Փախստական մտնիթի թաղման որից, նրանց մեջ ինչ վոր փոփոխութիւն էր կատարվել, կամաց կամաց Տղաների միակզըսղմունքը դառնում եր խոսակցութիւնը: Միշտ կիսամախ խոսում էլին սարսափների մասին:

Ուտուցիչը շարունակում եր մուրդուլը:

Դինդիպը կամ Շարապը ուտելիք և ջուր ելին տանում նրա համար, նա լուռ հանդիպում եր նրանց, ուտում ազահարար, չորբորդ որը հրամայեց վռչինչ չբերել, բացի ջրից: Վեցերորդ որը լերեկոյան դեմ արդեն քիչ եր մնացել մինչև այն սեղը, վորտեղից նա սկսել եր իր զըղջումը: Մուրդուլը դրանով վերջանում եր:

Յե՛վ, վերջանա՛նք, նա հալտնվեց խրճիթի շեմքին: Նա կատարեց իր ուխտը՝ մուրդուլը, այսինքն լերեք անգամ քարը լեկավ դացանի շուրջը:

Ամբողջ առաջին որը նա քնեց:

Նա սաստիկ նիհարել եր Դիթը, վոր առաջ շատ հասա եր, հիմա բարակել եր, ինչպես աքաղաղի կատար: Յերեսին կաշին կախվել եր ծալքերով:

Նա լերկորդ որն էլ քնեց, իսկ լերեկոյան չափից դուրս գիկվեց:

Դիշերը աղաները հերթ ելին պահում, վանականին ջուր և դեղեր մատուցելով: Ըստ լերևութիւն շատ զըխկվելուց նա փքվել եր: Տնքում եր, խախտում, գարշելի հոտ արձակում:

Ուսուսը վերսկսվեց։

Յերեկ լաման արգեն գիտեր մոնթի հետ պատահած դեպքը, վորովհետև աղաների վրա նայում եր առանձին կասկածանքով։ Հետևում եր նրանց ամեն մի շարժմանը, կարծես աշխատելով իմանալ, թե ի՞նչ ազդեցութիւն ե ունեցել նրանց վրա այդ դեպքը։

Մինչ Դինդիպն ու Շարապը վորոնում ելին իրենց ալուսքները, լաման նիբհեց։

Տղաները խոնարհարար նստեցին, սարսափը սըրտներում և նալում ելին իրար։ Ուսուցիչ քնած եր։

Յերկար ժամանակ—մի կամ յերկու ժամ—վանականը չեր արթնանում։ Տղաներն սկսեցին հազալ, քիթները վեր բարձել, անհանգստանալ—ուսուցիչը քնած եր։

Շարապը համոզում եր.

— Արթնացրո՛ւ։

Դինդիպը նրան, թե՛

— Չե՛, դու։

— Չե, փոքրը չի կարող, մեծ մոնթը ուսուցչին ա՛վելի մտտիկ ե։

— Դու ինձնից շուտ ես դացան լեկել։

— Գուցե հարկավոր չի արթնացնել։

— Այո՛, ավելի լավ ե շարթնացնել։

— Նալիր, նա թոչնի նման ե։

Շարժումները և քնիչոցը վերջապես արթնացրին քնածին—փոփոցը դադարեց։

—Ո՛ւր ես զրքերը—հարցրեց նա։—Դինդիպ, կարդա՛։

Տեր ողորման, վորից դու խննբն արդեն հանգստացել ելին, նորից ուսուցե առաջացրեց։ Արցունքը փալեց նրանց աչքերում, Դինդիպի աչքին տառերը հանկարծ

շարժվեցին ու մըջուսները նման կախվեցին իրարից, իսկ արցունքներն ընկան գրքի վրա:

Դինդիպը լամալի լետեից կրկնում էր անընակա՛ն ձայնով.

— Պագարխալ—խա... խողիդոն—խո... տողսուտալ—սա...

— Յալնի—նա... չիդորդո—դա... դիսսախան—ա, ձալ-նակցում էր Դինդիպին. Շարապը:

Նա Դինդիպից ավելի լավ էր նմանեցնում ուսուց-չին:

Սակայն Շարապն ևս քաջալերման խոսքեր չէր լսել, նա էլ շատ հաճախ խրատներ էր ստանում տեղ ողորմալից:

Տղան շփոթութիւն մեջ ընկա՛մ մեկ տառերն էր բաց թողնում, «տողվեսուտալի» փոխարեն կարդում էր — «տովեսուտալ», մեկ էլ ավելացնում էր՝ փոխանակ տեսելու «խոլար» — «խոլարդ» էր ասում:

— Դե «խոլարդ» չե՛— «խոլար... խոլար, խոլար»... կրկնում էր վանականը, շրխկացնելով տղալի ձակատին:

Նա նզովում էր այն հալբերին, վորոնք ուղարկել էլին Դինդիպին ու Շարապին:

— Յես լերբեք չեմ կարող լավ լամա լինել, — մըսա-ծում էր Դինդիպը: Աղոթքներ չեմ կարող սովորել և Բուդդան ինձ չի լսի:

— Ալատեդ արի:

Լաման բռնեց նրա ականջն ու, մասների արանքում խիստ վստիքով քաշեց դեպի իրեն: Դինդիպը հեծկտաց: Շարապը նախց Դինդիպին, ու նրա դեմքը սարսափ արտահայտեց — Դինդիպի ատամները խրվել էլին լամալի մուրդուլից հետո շորացած ձեռքի մեջ:

Դինդիպը, ծնոտները պինդ սեղմած, շան նման կպել էր նրա ձեռքին: Լաման հուսահատ աշխատում էր

ազատվելու վերջապես ուժասպառ լինելով, Դինգիպը թողեց ձեռքը:

Նա հատակին պառկած մնաց մինչև լերեկու: Միայն այն ժամանակ, լերը լաման գուրս լեկավ անից, Շարապը մահու չափ ծեծված իր ընկերոջը քաշեց մութիների վրա: Դինգիպը գրեթե ուշքը կորցրած գառանցում եր—ջշում եր ինչ վոր մեկին, կանչում եր արծերին ու անհանդիսա շարժվում:

ԴԻՆԴԻՊԸ ԿԱԶԴՈՒՐՎՈՒՄ Ե: ՓԱԽԶԵԼՈՒ ՄԻՏՔԸ

Դինդիպը դանդաղ եր կազդուրվում:

Համան հրամայեց նրան քաշ առնել նկուզ:

Մութ նկուզը խոնավ եր և զարշահոտ Այնտեղ
ապրում ելին սարդերն ու մողեսները:

Նրա հիվանդութիւնն որերին Շարապն աշխատում եր
լերկսի փոխարեն և լերբ հեռանում եր խրճիթից, Դինդի-
պը մենակ մնալով ուրախութիւնը լսում եր, թե ինչ-
պես ճովողում եր ինչ վոր թռչնակ, վոր հովանորեն,
իր բունը հլուսել եր մտաբքում:

Կիսաբաց դռնից նա տեսնում եր ամառալին փաշ-
լուն որը Արևը ներս եր թափանցում նկուզը, լուսավո-
րելով մալլ ու հոտած անկյունները:

Քամին ժամանակ առ ժամանակ բերում եր սաք
ող, լերբեմն և փոշոտված մի անրև:

Դինդիպը ձգվում եր դեպի շեմքը և ալն ժամանակ
շողը հասնում եր նրա ուսին կամ լերբսին:

Կլանքի պայմաններն անտանելի դարձան Դինդիպն
զգաց, վոր ալն ամենը, ինչին նա վարժվել եր տանը,
ալստեղ իրեն հակառակ եր դառնում, և վոր ինքն ալստեղ
վոչնչանում ե — ալստեղ պահանջվում ե կես մարդ, քառորդ

ձարդ, ձարդատուփերս չույսը քանի գնում նվազում եք:
Մնաս բարձի, Դուրդոն — Յոտուկ, Մնաս բարձի Ուլան
— Բասուր:

Լաման սկսեց անհալաանալ լերկար ժամանակով:
Յերբեմն գիշերն ել առն չեք դալիս: Շարապը խոնար-
հարար կատարում եք տան աշխատանքները: Ջրախառն
թրիքով նա բժշկում եք Դինդիպի վերքերը:

Դինդիպը լուռ եր:

Լուսնի լուրի տակ Շարապը կարկատում եր տող-
բակը: Լաման չեր վերահառնում: Շարապը նստել եր
նկուղի շեմքին, լետեր դեպի Դինդիպը, առաջակն եր
կարկատում և նալում ճանապարհին:

Դինդիպը կանչեց նրան:

— Լսի՛ր, — ասաց Դինդիպը, — կուղճս ինձ հետ գնալ:

— Ուր, — հարցրեց Շարապը: — Ուր գնալ:

Բոլորովին գնալ... Դացանից:

Շարապը քաջացավ, ազա վազեվազ մտեցավ դը-
ռանը ու վախեցած շշնջաց:

— Կարծես լաման դալիս և...

Սակայն ճանապարհին մարդ չեք լերևում: Հեռվում
լուսինն առատ լուրս եր սփռում շուրջը: Շարապը լուռ
կծկվեց դռան կողքին:

— Ե, վճնց թե, — փսփսում եր նա: — Ինչպես թե
եզնալ: Ուր կգնաս դու, Դինդիպ:

— Շարապ, դու ինձ լսի՛ր:

— Պետք չի, լես վախենում եմ, — պնդում եր Շա-
րապը:

Այդ գիշեր փախչելու մասին այլևս խոսք չեղավ:
Տղաները մլուս որն ել շխտեցին այդ մասին:

Շարապը պարզապես խուլս եր տալիս այդ մասին
խոսելուց, իսկ Դինդիպը, մի անգամ արտահալավելով,

կարծես ինքն ել ամաչեց, Բայց փախչելու միտքը մի բռնակ անգամ նրան չէր թողնում, նա ամբողջովին համակված էր այդ մտքով:

Առողջանալուց հետոնա Շարապի հետ նորից գնում էր ցանկապատից դուրս, վառելիք հավաքելու, Էրմա նա ավելի շատ էր մտնում դաշտում, ուշադիր դիտում էր ճանապարհը, մտածելով, թե ուր է տանում նա, Հանկարծ նա հանդիպում էր Շարապի լեբկչոտ հալացքին և, մի կողմ թողնելով լեբազանքները, նորից սկսում էր վառելիք հավաքել:

— Ախր Աւր փախչել, — հանկարծ հարցրեց Շարապը: Հանկարծակի տված հարցը չփոթեցրեց Դինդիպին: Նա գարմացած նայեց ընկերոջը: Նա դուրսը կախ նստել էր սոպրակը ձեռքին:

Այն լեբազանքը, վոր ամբողջ մի տարի կենդանութունն էր տալիս Դինդիպին, այժմ միայն նրա գաղտնիքը չէր — արդեն Շարապն էլ էր համակվել այդ գալթակղութլամբ: Նա վոչ մի բռնակ չէր կասկածում, վոր անհրաժեշտ է փախչել:

Ճնցելով Շարապի թևը, Դինդիպն շատալ պատմում ասն ամենը, ինչ ինքն արդեն գիտեր:

Նա պատմում էր Շարապին Ուլան — Բատորի դպրոցի մասին:

Ամբողջ դիշերը խուճարակները լուռ նստած ելին խրճիթում: Փախչելու ժամկետի մասին չէլին պարմանալորվել: Սակայն չհամարձակվելով այդ մասին խոսել, Դինդիպն ու Շարապը, կարծես, արդեն լուռ պարմանելին կապել — փախչել առաջին իսկ հնարավորութան դեպքում:

Գիշերը դարպասը կողպվում էր:

Գացանի խցերում, տեղ-տեղ՝ միայն, պլպլում ելին
ճրագները:

Իրենց խրճիթում չել մութ եր: Վանականը, ըստ
սովորականին շափից դուրս գլխկիւլուց անքում եր և հա-
ճախ արթնանալով ջուր կամ գեղ ուզում: Տղաները հու-
սերով ի, սպասում ելին առավոտվան:

Այդպես անցնում ելին գիշերներն իրար լետից:

Մի անգամ դասից հետո լաման գնաց, կարգադրու-
թլուն անելով խուվարտիների պարապմունքների մասին:
Այդ բանը թուլ եր տալիս մտածելու, վոր լաման գնաց
լերկար ժամանակով:

— Մի տես, — ասաց Դինդիպը:

Նա բռնեց Շարապի ձեռքը և շոշափել տվեց գլխի
տին ուռուցքը, վորը գեւես տաք եր:

— Հապա՛ իմը տես, — պատասխանեց Շարապը:

Այդ շարժումներով նրանք, ըստ լերևուլթին, աշխա-
սում ելին նորից և նորից հաղթահարել անվճռականու-
թլունը՝ պետք ե փախչել:

— Ջուր ե հարկավոր, — ասաց Դինդիպը:

Տղաները ցանկապատից դուրս լեկան:

Շարապը գոցում եր ամբողջ մարմնով, լերբ Դինդի-
պը կանգ եր առնում հանգստանալու կամ վառելիք հա-
վաքելով, հեռանում եր նրանից: Հուզմունքից դողալով,
Շարապը հազիվ եր կարողանում պահել ջրհորի մոտ ջրով
լցրած կաշի գուլները:

Խրճիթի դռանը նա սալթաքեց, Յեղան կաշից շինած
դուլը դիպավ վտաքին, ջուրը թափվեց հատակին:

Շարապը հանկարծ պառկեց լերեսն իվալը և սկսեց
հավաքել ջուրը, կարծես թափված հատիկ լիներ:

Նա շղաձգութեն սկսեց խեղդվելով կուլ տալ թափված
և կեղտոտված ջուրը:

— Շարապ, — գուշեց Դինդիպը լերկլուղով լի: — Շարապ, ի՞նչ ե պատահել քեզ:

— Կամա՞ն... Կաման կտեսնի, — քրթմնշում եր խուժարակը:

Դինդիպը վալը դրեց իր բեռը և աշխատում եր զրուպել խելակորույս Շարապին:

— Չանես, — բղավեց նա, — չհամարձակվես լիղել: Ես բուպելիս կփախչենք, լսում ես դու, Շարապ: Վեր կաց, ասում եմ, փախչում ենք...

— Դինդիպ, — կրկնում եր Շարապը, — հարկավոր, չենա մեզ կոպանի...

— Անոց հիմա... հենց հիմա... մեռք չեք քաշում Դինդիպը:

Նա, ինչպես հրդեհի ժամանակ, վազվզում եր սենյակում, վերցնում եր իրերն ու ելի դնում տեղը: Բոլոր արկղները, արկղիկներն ու տուփերը կողպեքներով փակված ելին: Մտռանի վրա կախ ելին աված ծանր կողպեքներ: Միայն մի աման կորեկի ալյուր եր մնացել: Դինդիպն ալյուրը լցրեց թևքի մեջ:

— Հարկավոր չե՞ս, ի՞նչ ես անում, հարկավոր չե, — թոթովում եր Շարապը և ինքն ել, Դինդիպի հետ թևքը բացելով, ալյուրը լցնում եր նրա մեջ:

Դուռն առաջ աղաները, ակամա ուշքի դալով, կանգ առան: Նրանց մեռքին կար պարան և տոպրակ — կործես վառելիքի ելին գնում: Տենդալին վիճակում, ամեն բուպել և ամալին հանդիպելու լերկլուղի սակ, աղաները հասան մինչև ցանկապատը: Նրանց վտաքերը փաթաթվում ելին իրար:

Դարպասով անցնելիս, Դինդիպը սովորաբար չեք նկատում այն, իսկ ալժմ ախտեղից անցնելը սարսափելի լիք թվում նրան:

Պարանը, կարծես գիտամար, խճճվեց:

Շարապը կանգնած եր սարսափից գունատված դեմ-
քով: Ամեն ինչ սաարտոի լեր նրանց համար: Դինդիպը
Շարապին լերբեք չեք տեսել ալդպես ալլալլված: Յան-
կապատից գուրս — դաշտն ու նանապարհը պսպղում էին
անտօր փալլով:

Քամին փչում եր փոշին և վոլորում մազի հլուսի
նման:

Վերջապես նրանք լեկան այնտեղ, վորտեղ միշտ
վառելիք էին հավաքում:

— Հավաքի՛ր, հավաքի՛ր, — կրկնում եր Դինդիպն ու
ինքն ել կուսնում, սակայն չեք հավաքում:

Շարապը հետևում եր նրան և նուխպես ձևացնում,
իրբն թե հավաքում ե:

Յած մացառուտից դենը, վորտեղ ալլես աննկատե-
լի էին նրանք, ազաները վաղեցին:

Նրանք շունչ առան հեռվում ձգվող բլրաշղթալի
թփուտներում: Վանքն անհայտացավ: Ինչ վոր մի ուրիշ
աշխարհի բնութիւն եր բացվում նրանց առաջ: Յերեկոն
եր մտանում:

— Դոփրո՛ւն, — ասաց Դինդիպը:

Սակայն վոչ մի ձայն չեք լսվում:

Փ Ա Խ Ս Տ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ի Ճ Ա Ն Ա Պ Ա Ր Հ Ը

Յուրա դիշերն անցավ:

Տղաները քնած էին գրկախառնված: Արևը ծագելով
խկուռն նրանց տաքացրեց: Դաշտում ամեն մի ավազի
հատիկ առանձին փալլ եր ստացել:

Շարապն առաջինն արթնացավ: Նա հրեց Դինդիպին.
վերջինս արթնանալով զարմացած դիտում եր դաշտը,
լերկինքը:

— Ի՞նչ, — հարցրեց Շարապը, — դնա՞նք, ժամանակն եւ Դինդիպը հիշեց իր հետ պատահածը, իմացալ թէ ի՞նչ դաշտ եւ իր շուրջը փոփած եւ թէ ինչու լե ինքն աղտեղ Գոհունակութեան ժպիտն անցալ նրա դեմքով:

— Հիմա ի՞նչնանք, — ասաց նա, բայց միևնույն ժամանակ նա պատրաստ եր ելի մի լերկու ժամ պառկել ալդ փալուռն ավազների մեջ, հրճվելով ազատութեան զգացումով:

Սակայն Շարապն շտապեցնում եր:

— Գնալու ժամանակ եւ, դացանն այնքան ել հետու չե, ե շուտով շոգը կընկնի:

Հայանաբերովեց մի մեծ կորուստ: Յերեկ, փախչելու ժամանակ, Դինդիպի թեքը բացվել եր եւ ամբողջ ալուրը թափվե, Փախչելու տենդով բռնված, նրանք ալդ բանը չեկին նկատել:

Մնացել եր միայն մի թեքի ալուրը — Շարապի թեքի:

Նրանք չգիտեցին Ուլան — Բասոր քաղաքի ճանապարհը: Դինդիպը վճռեց գնալ արևելքից դեպի ձախ:

Շուտով շոգն սկսեց նեղել նրանց: Ողբ տաք եր, ինչպես հոտցում:

Շարապն առաջարկեց կանգ առնել, լեռնազրելով, վոր այնչի լավ ե ճանապարհ դնալ լերեկոններն ու գիշերը:

— Մանավանդ վոր հիմա, — ասում եր նա, — գիշերը լուսնյակի լույս ե լինում:

Փաթաթվելով խալաթներէ մեջ, տղաները պառկեցին խղճուկ թփուտի տակ, բայց շուտով արթնացան անտանելի ծարավից: Բերաններն ու կոկորդներն ուղղակի ցամաքել ելին:

Արեւը դեռ բարձր եր:

Յերեկոյան դեմ նրանք մոտեցան արշամկներէ ընա-
վալրերին: Ամեն տեղ, ուր աչքը հասնում էր, լերևում
եւին բծեր: Դրանք հողի լինթաշերտերն էին, վոր փո-
րել էին արշամկները: Այդ դադանիկներն անհող սու-
լում էին այս ու այնտեղ: Դնչները քամուն դեմ արած
նրանք հաստատւում էին ողն ու ձգվում լետեի թաթերի
վրաս, դուրս ցցելով առածից փորն ու ցնցվելով ամբողջ
մարմնով:

Դա այն դաշտերից մեկն էր, վորոնք պատկանում
էր Մոնղոլիայի արշամկներին: Այդ լերկրում դրանք
անթիվ բազմութիւն են կազմում: Նրանք տիրում են
լերկրի ամբողջ հլուսխոսալին կողմը:

Իրենց խոր բները փորելիս, նրանք դուրս են շը-
պըրտում այն հեղը, վոր բավական պողպակեա է և բու-
սականութիւն համար պիտանի: Ահա թե ինչո՞ւ այդ
դաշտերը միշտ ծածկված են բուսականութեամբ, լերը
շրջապատում արդեն ամեն ինչ չորանում է:

Տղաները մասն արշամկների դաշտը, վոր նման էր
գաճաճալին անտառի:

Նրանք փորձեցին ծծել ցողունների խոնավութիւնը,
բայց այդ չողանց և ծարալն ավելի անտանելի չափերի
հասավ:

Անասելի ծարալը զարթեցրեց Դինդիպի մեջ մի
շճեցնող հիշողութիւն—թարմ ջրով լի գուլիերը: Նա
հիշեց գետնին թափված ջուրը, Եարապի շթունքները,
վորոնք ծծում էին այդ ջուրը և թաց էին, իսկ չորս
կողմը պղտորված ջրի լճակը:

Ո՛, վորքան ջուր ունեւին նրանք: Մի շրհոր դեպի
ցանկապատը տանող ճանապարհին, իսկ մլուսը ճանա-
պարհը թեքվելուց հետո այն կողմը:

Դինդիպը թափահարեց իրեն, ամաշելով իր թուլամորթութիւններից: Նախեց իր ուղեկցին, Շարապը գնում էր մթազնած հալացքով և կենտրոնացած:

Պոսելու ուժ չունելին: Նրանցից ամեն մեկը քայլում էր և կիսագիտակցաբար միևնույն միտքն անում.— «Ինչ պիտի պատահի վաղը»:

Արջամկներէ դաշտերը դեռ շարունակվում էին: Արևն իջնում էր՝ հարթութիւնը վորոշակի բծավորելով արջամկների բների սովերններով: Տոթթը թուլանում էր և շնչառութիւնը թեթևանում: Դաշտը հեռվում բլրապատվում էր:

Արևը մալը մանելուց անմիջապէս հետո մութը վրա հասավ: Տղաները կանգ առան, սպասելով լուսնին: Սարսափը պատեց նրանց: Շուրջը սուլում էին ուշացած արջամկները: Քամին գովանում էր ու խշխշում, դիպչելով արջամկների բներին: Դետինը հովանում էր:

Մութ կապտավուն դիշերը ծանր առկալծում էր:

Վերջապէս լուսինը վեր սողաց: Դինդիպի քունը տարավ, իսկ Շարապը նստած էր և կիսաքուն դրութիւն մեջ լսում էր արջամկների սուլոցը: Նա շատ էր վախնում: Մարավը տանջում էր նրան: Դինդիպը շնչում էր ծանր, ինչպէս հիվանդը:

Լուսինը բարձրանում էր, դաշտը կենդանացնելով սովերների շարժումով: Սովերները ձգվում էին, ծոմոնելով թփերն ու խոտերը: Ամբողջ տարածութիւնը շարժման մեջ էր:

— Յես սարսափում եմ, — շշնջում էր Շարապը, թեթևակի հրելով Դինդիպին: Նա խորը քնած էր:

— Արթնացի՛ր, Դինդիպ, լես վախենում եմ...

Նա քնած էր:

— Դինդիպ, գնալու ժամանակ է:

Նա քնած էր և շնչում էր ծանր:

Քամին քանի գնում զովանում եր, գետինը կորցրել եր
իր տաքութիւնը վերջապես ցուրան արթնացրեց Դինդի-
պին. նա վեր կացավ, գրեթե հիվանդ, մշուշոտ գիտակ-
ցութիւններ, Լեզուն սուսել եր բերանում:

— Պիտի գնա՞լ, — հարցրեց նա քնաթաթախ

— Գնա՞նք, արդեն լույս եւ

Յերկու ժամ քալելուց հետո, նրանց սպասում եր
նույնը, ինչ վոր յերկու ժամ առաջ— միննուհն դաշտը,
խիստ փառփլող գետինը և պարզ գծագրված ավանդակ
սովերները, վորոնք արդեն սկսել էին կարճանար

Լուսինը բարձրացել եր:

Արժմ, լսելով իր կողքից քալող Դինդիպի վտանա-
ձանը, Շարապը սրտապնդվել եր:

Յերկուսով միասին ավելի հեշտ ելին դիմանում հու-
սահատութիւնը: Շարապը, կարծես, զրուցում եր Դինդի-
պի հետ, վորը նույն սարսափի և հուսահատութիւն մեջ եր:
Միջաները նեղված եր Ի՞նչ եր սպասում նրանց: Հիմա,
թեթե ուղեկին ել, չեկին կարող գտնել զացանի ճանա-
պարհը:

Ճանապարհը բարձրանում եր սարնիվեր: Արջամկնե-
րի բներն ավելս հաճախ չեկին պատահումս Տղաները
բարձրանում էին լեռնի հենց այն լեռնաշղթայի վրա,
վոր նկատել էին արեւ մայր մանելուց առաջ: Շուտով
կրահողի բեկորներն ստիպեցին նրանց համար ճանապարհ
վորոնելը Այստեղ սովերներն ավելի սև ու մութ էին,
ինչպես իրար վրա կիսավոզ ժալոբրի խոռոչներում:

Արեւելքն արդեն գունատվում եր Փչեց քամին, կար-
ծես նոր լեկած ձուռնի շունչը լինել:

Լույսի շիթերը տարածվում էին ողի մեջ:

Լուսագեմին ճանապարհը փոխվեց: Լեռնաշղթայից

ներքե լերևաց բուսականութուն: Տղաների վտաների տակից դուրս պրծալ մի մողես Այստեղ կարող եր ջուր լինել:

Տղաները կանգ առան և ականջ դրին լի հուսերով, թփուսներում միայն աղմկում եր քամին: Յեղ հանկարծ Դինդիպն, ուղեկցից սառլ ընկնելով, բզավեց ու փռվեց գետին:

— Զու՛ր, Շարապ, ջուր կա եստեղ:

Ժալոխ տակից աղբուր եր վազում:

Փոքրիկ աղբուրը ծորում եր, կորչելով լերկու-լերեք քալի վրա սակայն նրա շուրջը պատել եր թորմ, ճոխ բուսականութուն և կախ ելին ընկել խոշոր ծաղիկ-ները:

Տղաները վագեցին գեպի ջուրը, իրարից խելով ջրի հոսանքը ու խեղդվելով:

Շանապարհորդութան լերկորոզ որը լերեկության նրանք նորից ընկան ավազների մեջ:

Աղբուրը բավականաչափ նորոգեց նրանց ուժերը, բայց վոչ լերկար ժամանակով:

Բաղցը համառորեն զգալ եր տալիս իրեն. Շարապի թեքը վազուց դատարկ կախ եր ընկեր:

Տղաները ջրով թրջեցին փեշերն ու թեքերը, վորպեսզի ճանապարհին թացութունը ծծեն, բայց արևը քառորդ ժամում բոլորովին շորացրեց:

Քամին փչում եր նախկին ուժգնութամբ նա սկսվել եր գիշերը, դեռ արշամկների գաշտում, փչում եր լայնարձակ տարածութան վրա, վեր հանելով գետնից ավազը ու շող տալով ամեն կողմ:

Մի տեղ ճանապարհին տղաները աեսան մի ուղախ դիակ, վոր արդեն հասում եր և չեր կարող նրանց իջրև պաշար ծառայել, բայց նրա ներկայութունը մի թուլ

հուշա եր ներշնչում — վոր այստեղով, հալածարար, անց-
նում ե քարավանի ճանապարհը: Նրանք փորձում ելին
վորեւ ուրիշ հետքեր դանել, սակայն ավազն ամեն բան
խառնել եր իրար ու ձածկել իր սակ:

Արեւ մայր մտնելու մոտ բուքն ուժեղացավ: Քա-
մին ավլում, տանում եր՝ ավազի ահագին քանակութուն-
ներ: Ողբ լիքն եր մանր ավազի փոշիով, վորից լերկնքի
սովորական դուխը բոլորովին փոխվել եր:

Նա թվում եր նարնջագուլն: Յերբեմն ծիրանագուլն
բծի նման լերևում եր արևը:

Առաջինը Շարապը վալը ընկավ: Եիկացած ավազը
բոցի նման այրում եր կաշին, ծակծկում եր և ջերուս:

Դինգիպը մեջքը քամուն դեմ անելով խալաթը գլխին
քաշելով սարսափած սպասում եր, թե արդո՞ք Շարապը
վեր չի՞ կենա: Բայց Շարապը ձայն չեր հանում: Նրա
քթածակերից բալի հատիկների նման լերկու կաթիլ ար-
լուն ցայտեց:

Յերկինքը գլխին պտուլա լեկավ:

Ուժասպառ լեղած Դինգիպը փորձեց Շարապի լե-
րեսը գլխարկով ծածկել: Քամին վարկենապես խից ալն:
Դինգիպը փորձեց Շարապին իր մարմնով ձածկել: Այդ
ժամանակ նա գրեթե անզգա վիճակում եր: Դեռ մի վո-
րոշ ժամանակ նա լսում եր ավազի խշշոցը, բայց շու-
տով գիտակցութլունը կորցրեց:

Դինգիպն ուշքի լեկավ Շարապի ձայնից: Ուշքի գա-
լով նա տեսավ, վոր ինքը բավական հեռու լե բնկել
Շարապից վորին բռնել պահում ելին չտեսնված խալաթ-
ներ հագած մարդիկ: Նա թվրտում եր նրանց ձեռքե-
րում, բղավում, վոր իրեն բաց թողնեն, չծեծեն գոտի-
ով: Մի մոնղոլ, նուխպիտի գարմանալի հագուստով,

կապել եր Դինդիպի վրա ու ջուր եր ցանում նրա լե-
րեսին: Գոռաց և Դինդիպը:

Բայց շուտով պարզվեց, թե նրանք ում են պար-
տական իրենց փրկութիւնը:

Փոստին ուղեկցող ջոկատը հանդիպել եր ավազով
կիսաթաղ տղաներին:

Փոթորկից հետո ողբ խաղաղ եր:

Սամուէն անցել եր:

Քարավանի ուղտերն ավազների մեջ մարդկանց հոտն
առան և նրանց այդ անհանդատութիւնը ժողովրդա-
կան բանակալիներին բերեց զեպի ավազով ծածկված
տղաները:

ՈՒՂԱՆ—ԲԱՏՈՐ ԲԱՂԱՔԸ

Ջոկատը գնում եր քաղաք—Ուլան—Բատոր: Տղաներն
անցել ելին մոտ 70 կիլոմետր Մինչև քաղաք թեւում
եր դեռ 100-ից ավելի կիլոմետր: Սակայն այժմ դանման
եր մի բախաավոր զրոսանքի Յեթե շլիներ Շարապի
հիվանդութիւնը Դինդիպը ցնծութիւն մեջ կլինեի:

Նա բանակալիներին հետ եր գնում շիանում եր և
հարգանքով դիտում զինվորներին, նիշա այնպես, ինչպես
հովտում, խարուկի մոտ, գիտում եր Ուլուլին: Խումբը
զինված եր հրացաններով: Ջինվորները ուրախ, մի քիչ
ել կուպիտ, զբաղվում ելին նրանով, զցում ելին հրացանն
ուսին, նստեցնում ուղտի վրա կամ հանաքով ըշում:

— Գնա՛, գնա, փախտոտական... բռնվեցի՛ր:

Յերեկոները, հանդստի ժամանակ, լերգում ելին ու
ծիծաղում, ներկայացնելով, թե ինչպես լաման փնտոտում
և փախած խուլարակներին: Նրանց կաշվե դոսիները
հրաշալի հոտ ելին արձակում:

Ուղտերը գնում ելին առանց շտապելու Փոշու:

ժամանակ նրանք փակոււմ ելին թթածակերը, իսկ տոթին
թեթեակի ներհում:

Պետը խոստացաւ տղաներին անձամբ տանել Սու-
խե — Բատորի դպրոցը, Յեթե Շարապի հոգսը շլիններ, Դին-
դիպի ուրախութիւնը չափ ու սահման չէր լինի:

Ամեն ինչից լերկոււմ էր, վոր Ուլան — Բատորն արդեն
մոտ եւ Ալիլի հաճախ ելին գլուղեր հանդիպում, անա-
պատները փոխոււմ ելին դաշտերի և բանջարանոցների,
արտատանդերոււմ արածոււմ ելին բազմաթիւ անասուններ-
ճանապարհին պատահոււմ ելին աղբակուլտեր, Դաշտոււմ և
ճանապարհի վրա պտտոււմ ելին ուրուրներ:

Մոնղոլները թշոււմ ելին իրենց վոչխարները, ճա-
նապարհով շարժոււմ ելին ճոճուան սալերը՝ տանելով
մորթիներ, վոչխարի քերթած մարմիններ, թռչուններ —
կարծես ուխտադնացութիւն լիներ:

Դինդիպը հուղմուսքով պատըաստոււմ էր տեսնել
մեծ քաղաքը, իր լերկրի ամենամեծ քաղաքը, վոր մեծ
էր Ուլա-Սուտալից, Շաքից և Կորդուլից:

Նա դնոււմ էր Շարապի կողքով, վորին կապել ելին
թամբին և տտոււմ:

— Շուտով կհասնենք, Շարապ, արգեն շները թա-
փառոււմ են ալտեղ, ինչքան շներ կան, Շարապ, Դու
տեսնոււմ ես:

Շարապը լուս ու խոնարհ ժպտոււմ էր մեղավոր ժպի-
տով: Իսկպես Դինդիպը լերբեք չէր տեսել շների ալդ-
պիսի բազմութիւն, մինչև անգամ հովտոււմ: Նրանք դալ-
լերի նման վոճմակներով վխտոււմ ելին ճանապարհին
կամ վաղոււմ քաղաքի ուղղութիւնը:

Հանկարծ լեռեից լավից սարսափելի վառնոց փոշին
բարձրացաւ: Եները փախան: Ուղտերին բռնեցին: Զին-
վորները սանձերը հալաքեցին: Ահա վրա հասաւ մի
մեծ փալուս սալ, ալդ վառնոցի ու փոշու հեղինակը ու

արընթաց անցավ նրանց կողքով: Նա հոգմահար արեց
ու խլացրեց ըտլըին:

— Իս ավտորուս ե, — ասաց ժողովրդական բանա-
կալինը, — ես բուպելիս Ուլան — Բատորը կերևա:

Դինդիպն իր կլանքում տեսել եր միայն անապատի
խղճուկ գուլները — մեկ գորշ, մեկ դեղնավուն ավազները,
գունատ կրաքարը, կարմրագուլն լեռները, վոր ծածկված
ելին աղբատիկ բուսականութամբ, մարդկանց; վորոնք
անապատում ընդունել ելին նույն դժուղնութունը և կար-
ձես խունացած լինելին այնպես, ինչպես լերբեմնի վառ
գուլներ ունեցող խալաթները:

Մինչև անգամ դացանն իր բազմամարդ տոնախմբու-
թյուններով չեք կարող համեմատվել այն տեսարանի
հետ, վոր բացվում եր Դինդիպի առաջ:

Քաղաքը նոճուս եր, բղավում և շառաշում: Ամե-
նուրեք դեպի վեր խոլացող գրոշակները, առադասաների
նման, փողփողում ելին քամու առաջ և կարձես անեծք ու
նզովք լինելին չար վագինների դեմ: Մեծ ու փոքր դրո-
շակները, վորոնց վրա գրված ելին բուշդալական դըր-
քերից վերջրած տեքստեր, կախված ելին ամեն մի վրա-
նի և խրճթի առջև, վառ գուլներով ներկված հարլուբա-
վոր կռատների և տանարների վրա, վորոնց զարգարուն
տանիքներն ունեյին նույն կորընթարթ ձևը, ինչպես Ո—
Վանսուսի տանարում:

Բալլ արծաթն այստեղ ավելի շատ եր, շենքերն
ավելի բարձր: Քաղաքի կեսը տանարներ և կռատներ
ելին: Շուրջը խոնվում ելին կավածեփ հլուդեր, վրան-
ներ, ծածկասալներ, խանութներ, վորոնց մի մասը լիքն
եր մորթիլներով, իսկ մյուսները ուրիշ տեղերից բերված
կտորեղենով կամ խալաթներով: Վաճառում ելին նաև

Վոչխորի լեզու միս կամ շինական մանր մուշր իրերս
Գարշահոտութլունից մարդու աչքերն սկսում ելին
արտասվեր

Պարերով և աղբով ծածկված փողոցներով որորվելով
դնում ելին քարտամանները, սալները Այդ սալներին լրծ-
ված ելին խալնիկներ—լեզնալծի և կովի խառնուրդս
Ամբոխի միջից փողհարելով անցնում ելին ավտորուանե-
րն ու բեռնավտոները Փռուց դորշացած մեքենաներն
ու սալերը քաղաքից արտահանում ելին մորթիներ,
բուրդ, ներմուծում ելին ամբողջ լերկրի համար շաքար,
կտորեղեն, վորսորդական պիտոււթներ, սարք և կահ-կա-
րասիքս Դեղին և կապույտ խալաթներով, ծանր դղակ-
ներով ու լեզբուպական գլխարկներով զարդարված ամ-
բոխը կարծես լեզվում եր հրապարակներում, շուկանե-
րում և նեղ փողոցներում: Քնշ ելին գալիս ձիավոր ման-
գրչները, տիրեթական հեախոս ուխտավորները Ձինացի-
ները լերկար հագուստներ հագած անցնում ելին փալլուն
հեծանիվներով:

Մանուկները փորձում ելին վայր զցել նրանց կամ,
իրենց մերկ ու բրտնած փորերը դուրս ցցած, կանգնում
ելին շարժվող ավտոմորիլների առաջ ու փախչում միայն
վերջին բուպիլին: Այդ շատակեր ու դող շարահեծներն
անընդհատ ճիչ ու աղաղակով թրև ելին գալիս ամբոխի
մեջ:

Այդպես պատկերացավ Ուլան—Բատուր քաղաքը Դին-
դիպին, Մանգուլիալի մալրաքաղաքը—Ուրգունս Դինդիպը
լերբեք չեք կարող լինթաղբել, վոր մարդկանց ալդալի-
սի մեծ բազմութլուն կարող ե ալբել մի վալրում:

Իսպառ շշմած, նա սեղմվում եր զինվորներին, վա-

խենարով ընկնել վտարի տակ: Վախեցած և զարմացած
նայում եր ավտորուսների լեռնից:

Ջոկատն անցավ քաղաքի միջով և, արդեն առանց
քարավանի, ուղղվեց դեպի զորանոցները: Ջոկատի պետը,
Դինգիպին տարավ Սուխե—Բատոր դպրոցը:

Շարապին տարան հիվանդանոց:

ՈՒՒԱՆ—ԲԱՏՈՐԻ ԴՊՐՈՑԸ ՅԵՎ ԴԻՆԴԻՊԸ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Դինդիպի վրա շուր եր թափվում:

Նա գալարվում եր և թրպրտում ջրի հոսանքի տակ,
ինչպես ձուկը ցանցի մեջ:

Դինդիպին լողացնում ելին:

Դինդիպն ընդունվել էր Մանգուլիալի հեղափոխական
առաջնորդ Սուխե—Բատորի անվան դպրոցը, Բաղնիքը
Դինդիպի հոգին հանեց:

Նա իր կյանքում առաջին անգամ եր լողանում:
Նրա հալըր, մալըր, ամբողջ ընտանիքը, մյուս բոլոր մոն-
ղոսների նման, լերբեք չելին լողանում: Այնտեղ հովտում
մարմնի վրալից կեղտը մաքրելը նույնիսկ մեղք եր հա-
մարվում: Իսկ վանքում ավելի վատ՝ լաման բոլորովին
չեր սովորեցնում նրան մաքրութուն պահպանել:

Ջուրը խաղաղում եր և ստացնում մարմինը: Դինդի-
պը, վերջապես, չղիմացավ և սկսեց բղավել: Նրա շունչը
կարվում եր:

Սախաված նրան թողեցին անվա:

Այստեղ ամեն ինչ դարձացնում եր նրան:

Նա տեսնում եր վոչ թե մուսլված ու լերկուղած
մոնթեր, այլ կարտառ մանուկներ—առողջ, առուվգ, ու-
րախ: Նրանք համազգեստ ելին հաղնում և քնում ելին
վոչ թե մորթիների, այլ թորմ քաթանով ծածկված մահ-

ճակալների վրա: Ուսում ելին վոչ թե մտաներով, այլ՝
զգալով Իսկ,—վոր գլխավորն է,—ամեն ինչում նա
նկատում էր ինչ վոր առանձին, իրեն անհասկանալի մի
բան—թե մանուկների խոսակցութիւնն ձեն ու փոխա-
բարերութիւնները և թե պետերի արտահայտութիւններն
ու վարմունքը նրա համար չափազանց ոտարտոի էլին,
վորովհետև լերբեք չէր պատահում, վոր մեկը խփեր կամ
թեկուզ մի կսպիտ խոսք ասեր մուսին:

Խմբով դուրս լեկան բակ:

Դինդիպն ուղում էր մնալ: Նա բաղնիսից հետո
դեռ նոր էր շորացել: Եփոթված և աչքերը շորս արած
նա հետևում էր ընդհանուր իրարանցմանը: Նրան թվում
էր, թե բոլորն իր մտին են խոսում: Նրան մտանցով
պետր:

— Դու ել դնա, ինչ ես նստել,—ասաց նա բարեկա-
մարար հրելով նրան:—Դու մի քաշվիր:

— Յես այնպես չեմ, ինչպես բոլորը, ամաչելով
առարկեց նա:

— Վո՞նց թե՛ այնպես չես:

— Խալաթս,—ասաց Դինդիպը, աչքի անցնելով իր
ճարպոտ բամբակե խալաթը, վորով վողուց չե, վոր այն-
քան հպարտանում էր:

Պետր ժպտաց:

— Այ շուտով լավ կլողացնենք քեզ, այն ժամանակ
համազգեստ կստանաս դու էլ:

Նրան տարավ պետր բակ, վոր արդեն լիքն էր բլուզ
ու վարաիկ հագած տղաներով: Այնտեղ կային Դինդիպից
ավելի փոքր տղաներ, կային հասակակիցներ և իրենից
ավելի մեծեր՝ զինվորական կեցվածքով: Բոլորն իրենց
զլիններին դրած ունելին ասողը՝ ճակատին կպցրած
և հովարով գդակներ:

— Կերպրե՛ք այդ նորեկին, — հրամայեց պեար թեր կապած մի մեծ տղալի — Դա լավ ժողովրդական բանակալին կդառնա: Նա մենակ վախել ե լամալի մտոից, ա- նապատի միջով...

— Յես մենակ չելի, Եարապն ել եր հետս, — աւաց Դինդիպը:

Գնալած այդ դովասանքին նա իրեն լավ չեր զգում: Բոլորովին ել լավ չեր զգում:

Եարապի մասին մտահոգութիւունը մասնուկների ու- բախ լեռ ու գետի մեջ իր մենակութիւնը, զանազան ի- բերով լի լուսավոր և ուղղածիդ սենյակների խորհրդա- վորութիւնը, և այն, վոր նա լերբեք ալգպիտի իրեր չեր տեսել, — այդ ամենը նրան մռալլ եր դարձնում:

Նա իր խալաթով մենակ եր մլուսների շրջանում, վորոնք մեջքնեղին ունեղին դոտի, և վտաքերին հարմար վտանամաններ: Նա զգում եր իրեն իբրև հերձված մի ազուավ, վորին պատահաբար զեռ գուրս չեն քշել բա- կից:

Նա այնպես չի, ինչպես մլուսները: Նրանք, իսկա- պես, դպրոցականներ են, իսկ ինքը մի խուլարակ ե, մի մոնթ:

Յեւ հանկարծ շարքերով կանգնած տղերքը շարժվե- ցին ճմե՛կ, լե՛րկուս հաշվի տակ — լերկու շարքը դառավ չորս: Եարբերի առաջ կանգնել եր պետն ու ձեռքով եր անում, և բոլորը ձեռքով ելին անում, նա պզգում եր, և բոլորը նրա հետ: Հետաքրքիր եր:

Դինդիպը ծանոթ եր մի քանի խաղերի և շարժում- ների, վոր Ուզուլը Զորս շրհորների հովասւմ սո- վորեցնում եր փոքրիկ հովիւներին, բաց ալստեղ դրանք անհամեմատ ալիյի զեղեցիկ ելին ու հետաքրքիր:

Տղաները շարժվում ելին անիվների սովերների

նման, — որին աչափ և անքակտելի, մեկ արագ—արագ,
մեկ դանդաղ:

Դինդիպն այնպես տարվեց այդ տեսարանով, վոր
չլսեց թևը կապած տղայի ձայնը: Նա հրեց նրան:

— Ես կազմը նայիր... Մլուսնեբրի պես արատ Անու-
նըդ ի՞նչ ե:

— Դինդիպ...:

Հիացմունքն անմիջապես չքացավ: Ետքերի մեջ Դին-
դիպը նորից զգաց իր խալաթի ալլանդակութունը: Նա
խճճվում եր նրա փեշերի մեջ և շփոթութունից զրտինքը
պատում եր նրան շիշեց Ետրապին—ա՛խ, ինչքան ինքը
մենակ եր զգում իրեն առանց նրան:

Յերբ մարմնամարդութունից հետո սպաները շրջա-
պասեցին նորեկին, Դինդիպն այնպիսի համառ լուսթուն
պահպանեց, վոր նրանք անմիջապես ձեռք քաշեցին նրա-
նից: Միայն այն հարցին, թե լուսթ ընդնկերն այտեղք,
Դինդիպը հաղիվ պատասխանեց:

— Ետրապն ե ի՞նչ հետ... Մենք նրա հետ...

— Ի՞նչ անունն ել Ետրապ ե,—ասաց սպաներից
մեկը:—Իսկ ճի՞շտ ե, վոր դու դացանից ես լեկել և են
ել անապատի միջով:

Դինդիպը կարծես խլացել եր:

Բայց միևնույն լերեկության նա խնդրեց բաղնիք տա-
նել իրեն:

— Յես մաքուր կլողանամ,—խնդրում եր նա,—մի-
այն քուռ, կոշիկներ և աստղով գդակ եմ ուզում:

Նա ավագով շփում եր իրեն, կատաղաբար սաղնում
մարմինը հաղթահարելով վախն ու ցավը: Զուրբ մարակում
եր նրան, հոսում եր մարմնի վրալով, վոր ամբողջովին
սեռացել եր յերկար տարիների կեղտից:

Բայց հրաշալի վարձատրութունն սպասում եր նրան

հենց այդտեղ՝ դռան յետեր, ախտեղ աշխատակիցը դրել էր մի զուգ կոշիկ՝ կարերով նախշած ճիթքերով, մի դեմացկուն բլուզ՝ կոճակներով, մի վարտիկ՝ փքված կողերով, սպիտակեղեն, մի գոտի և աստղով դղակ:

— Դա, մնաս չունի, — վճռեց պետը, չորս կողմից գիտելով Դինդիպլին, — իեղել է և սրանից վատը: Կարո՞ղ ես հագնվել:

Այդ լերեկույան Դինդիպլն իրեն զգում էր մի արատաւովոր վիճակում, վորը բայրավին տարբերվում էր իր նախկին վիճակից — վրանում լինելը, արոտավալը՝ ճում, թե դացանում:

Հիմա նրան դուր էր գալիս, լերը ձեռքով շոյում էր մաշկը, իսկ առաջ այդ մաշկը դրեթե անզգա լեր: Եունչն էլ կարծես բացվեց:

Պինդ կոճկված, գոտին կապած, Դինդիպլը շոյում էր իր կողքերը, վարտիկը, ձեռքերով խփում էր կոշիկների ճիթքերին:

Ամեն ինչ ախպես էր, ինչպես պատմում էր ժողովրդական բանակալինը:

Դեռ ինչքան լավ կլիներ, լեթե նրան չվշտոցներ Շարապի բացակայութունը: Ինչքան էր ուզում գնալ նրա մոտ ալգպես համազգեստով (ախ, ինչքան մեծ էր այդ ցանկութունը), բայց հիվանդանոցի տեղը չգիտեր, իսկ լեթե իմանար էլ, միևնույն է, հիմա չելին թողնի:

Ուզում էր նաև հենց հիմա հանդիպել հովտի ընկերներին և իր քուլերին և անցնել նրանց առջևով տղամարդու պես: Ինչ վերաբերում է հորը, ապա ավելի լավ է հանդիպել նրան ախ ժամանակ, լերը Դինդիպլն ավելի մեծ կլիներ:

Դինդիպլը, շոյելով իրեն և ժպտալով, գնաց դեպի տղաները:

— Դու յերբորդ դասակումն ես, — ասաց նրան արնուին սղան, վորի թևին կապ կար:

ԴԻՆԴԻՊԸ ՄՏՆՈՒՄ Ե ՊԻՈՆԵՐՆԵՐԻ ՇԱՐՔԵՐԸ

Բանավոր և գրավոր պարապմունքներ:

Քվարանութուն և բնագիտութուն:

Յե՛վ ամենահետաքրքիրը — մարմնամարզութուն և գինվորական վարժութուններ:

Գպրոցականների պարապմունքները տեղի ելին ունենում մեծ պատուհաններով լուսավորված մաքուր գասարաններում կամ դպրոցի շենքի առաջ լեզած բացուտում: Դինդիպը սովորում եր ստորին խմբակում: Առաջին դասից նա վերադառնում եր, կարծես տոնախմբութունից:

Ի՞նչ գիտեր նա և ի՞նչ ելին սովորեցնում նրան դացանում:

«Յերկիրը կանգնած ե ջրի վրա, իսկ ջուրը կրակի վրա, իսկ կրակը ողի վրա» — արպես ե ասում Բուդդայի վարդապետութունը լերկրի մասին. իսկ հիմա Դինդիպը սովորում եր հորիզոնի, լերկրազնդի, մուրակների, ցամաքների և ովկիանոսների մասին...

Նա անհամբերութամբ սպասում եր դասերն սկսվելուն, վորոնք միանգամայն նման չեղին լամպի ուսմունքին:

Նա զնում եր արն բանով ուրախացած, վոր կարողացել եր մաքուր սպիտակ թղթի վրա նկարել դաս: Այդ թուղթը հիշեցնում եր գարնանային կաթի սերը: Նրա վրալով սահում ելին սավերները:

Փողոցից բակ վաղեցին լերկու տղա: Նրանք բզա՛վում ելին:

— Լամաները մեզ քշում են, ոգնութուն կանչեք:

Մի խումբ մեծ սղաներ, լսելով այդ կանչը, անմի-

Հապեն վազեցին և դուրս լեկան դարպասից: Վազեցին և փոքրերից մի քանիսը: Դինդիպը Հնասկացավ, թե ինչ ե նշանակում արէ, բայց սարսափելով շլամաները դալիս ենք ըղա՛վոցից ուղում եր արդեն վազել դեպի դասարանները:

— Ո՛ւր ես գնում, — կանգնեցրեց նրան նույն տղան, վորի անունը նույնպես Շարապ էր: — Ո՛ւր ես գնում, դե՛ վազիր ինձ հետ:

Վազելով նա արձակում եր գոտին և հանկարծ վերցրեց վոտքի տակ ընկած մի քար:

Բոլոր դռներից դուրս ելին թռչում աշակերտները, վոմանք ել ուղղակի լուսամուտներից:

Դինդիպը վազեց փողոց:

Անկուսի լեռներից, դանդաղորեն նահանջելով, լեռևաց դպրոցականների խումբը: Նրանք լեռանդով քարեր ելին նետում մի վորոշ ուղղութիւնք: Մի քանիսի ձեռքերին փալտեր ելին լեռնում: Շուրջը լսվում եր Հնեբի հաշոցը, վորոնք հավաքվել ելին մոտակա բոլոր փողոցներից:

Ոգնութիւնը վրա հասավ, դպրոցականները կանգ առան: Հիմա քարերը թռչում ելին միահամուռ կերպով մի խումբ ճնճղուկների նման:

Հասնելով լուրալիմներին, Դինդիպը անսավ մի ուրիշ խումբ — վանականների խումբ: Նրանք կանում ելին, խուսափելով քարերից և թափահարում իրենց գավաղանները: Մի քանիսի գոտիներն ընկել ելին քարերի ճարպիկ հարվածներից: Համաները ճվճվում ելին: Շները խլշում ելին ականջները և զիլ հաշում:

Դպրոցականները նոր ուժերով դիմեցին գրոհին: Վանականները ցրիվ ելին գալիս նրանց աղաղակներն ու անեծքները միախառնվում ելին սուլեբբատորքիների հաղթական կանչերին: Կռիվը վերջացավ:

— Տեսա՞ր վոնց տվի ե՛ն մեկին:

— Իսկ են մտ՞ւար... դու տեսա՞ր վոնց եր սողում են հասար...

— Բա լես, վար հենց տողիին ելի բռնացնում, ուղիղ տողիին:

— Ես անգամ կհիշեն մեզ:

— Մեկն ինձ բռնեց— լես վար նրան շտվի՞ դիտով...

— Համա խփում ե, հա՛, Խողոն:

Հաղթանակի ուրախութիւնը շարունակվում եր ամբողջ ուրը: Ամբողջ ժամանակ դասարաններում, սեղանատանը, բակում օջիչում ելին, բացականչում, իրենց տղավորութիւնները փոխանակում, բուռն կերպով ծիծաղում և վանականների շարժումների ձևերն անում: Դինդիպը քաշվել եր մի կողմ:

— Ինչո՞ւ ելին կովում, — հարցրեց նա, հանդիպելով Շարապին:

— Նրանք մեզ բռնեցին, — շտապ պատասխանեց նա:

— Ձե, դու հայա պատիր ինձ կարգին, — խնդրում եր Դինդիպը, — ինչո՞ւ, վոնց թե բռնեցին:

Յե՛վ այդտեղ առաջին անգամ Դինդիպը լսեց պիտներ խոսքը: Ահա թե ինչ իմացավ Դինդիպը:

Դպրոցի տղաներից շատերն աշխատանք են ասնում շրջակայքի վանքերի մեջ: Յերբ նրանք գալիս են շրի, տղերքն աշխատում են հենց այդ ժամանակ համոզել նրան և քաշել իրենց մոտ: Աշխատելով բացատրել կրոնի խարեւութիւնը, նրանք խուճարակներին ըմբոստացնում են լամաների դեմ, — ահա՛ ինչու թե կալանում պիտներների աշխատանքը:

Այդպես բացատրեց Շարապը:

Դինդիպին հայտնի լեզով, վոր բոլոր գպրացական-

ները պիտոնեմեր են, իսկ մեծահասակները նեղյեթիս մի-
ութիան մեջ են:

— Դու ել պիտի պիտոներ դառնաս, — ասաց նրան Շա-
րապը: — Վաղը դուրս լեկ հավաքուլթի:

Դինդիպը նորից փարեց:

Արժն նա աստուտում էր, վոր չի մասնակցում խու-
վարակների վորսին, քարեր չի նետում վանականների
վրա:

Նա ամաչելով հիշեց, թե ինչպես վախեցավ, լերը
լսեց շլամանները դալիս են՝ աղաղակը, և ուղեց փախչել...
Այ, մի կհասցնեք, հա՛: Մի լավ քարով ենպես կտար
վանականին վոր... Նա պիտի պիտոներ դառնա — Դինդիպն
ինքը՝ Ուլանսումից փախած խուլվարակը:

Մյուս սրբ պարապմունքները հազիվ ելին վերջա-
ցել, լերը Դինդիպը դուրս լեկով ուրիշների հետ միա-
սին:

Տղերքը, խմբվելով բակի մի անկյունում, սկսեցին լեր-
դել Դինդիպը, սակայն, սիրա չեր անում մտենալնրանց,
միտժամանակ չարանալով իր ալդ անվճռականութիան հա-
մար: Շուտով խումբը լսեց, տղաներն աշխուժացան — նրանց
մտենում էր մի մեծ տղա՝ զինվորական համազգեստով:

Դինդիպը տեսավ, թե ինչպես ուրախ վեր բարձրա-
ցան ձեռքերը: Աններդաշնակ ձախով նրանք ըղավեցին:

— Միշտ պատր՝ սատ:

Տղաները շրջադատեցին նրան՝ Նա, ըստ լերեուլ-
թին, ինչ վոր բան էր հարցնում:

— Այ, հրեն այնտեղ է, — բացականչեցին աշակերտ-
ները ցույց տալով Դինդիպին, ու անմիջապես դարձան
նրան. — Ետեղ արի: Շո՛ւտ, ետեղ արի:

Շարապը նույնիսկ բռնեց նրան ու սկսեց քաշ աալ
դեպի խումբը:

— Արի, արի, քեզ կանչում ե կոլվարը
— Ինչո՞ւ չես գալիս, — հարցրեց նա և փառացի
— Մի՞թե դու դեռ պիտներ չես
— Նա դացանից ե լեկել, պատասխանեցին մի քա-
նի ձայներ միասին

— Նա անապատի միջով ե փախել:

— Նրա հետ նակ՝...

— Զի ել չեն ունեցել:

— Կացեք, — հարեց նրանց մեծ աղան: — Ինքը թող
պատմի Քո անունն ի՞նչ ե

— Նրա անունը Դինդիպ ե:

Տղաներից ամեն մեկն աշխատում եր առաջ ընկնել,
խոնվում ելին, դիտում Դինդիպին, կարծես հենց նոր նրան
տեսան: Դինդիպն ասաց.

— Այո՛ւ Յես, ել եմ ուզում պիտներ դառնալ: Յես
ել պիտի քարով խփեմ նրանց:

— Ո՞ւմ:

— Լամաներին:

— Ուրբը ծիծաղեցին: Կոլվարը ուղղեց Դինդիպի
զոտին և ասաց.

— Ապա պատմիք, ինչպես ելիք ապրում Դացանում:

Տղաները շարվեցին Դինդիպի շուրջը: Նա, աշխու-
ժանալով, կենտրոնացած պատմում եր մոտիկ անցյալի
տպավորութունների մանրամասնութունները: Տղաներից
չառ շատերը մտաբերում ելին նույն տպավորութունները
սեփական անցյալից: Նրանք վեր ելին թույլ ակնե-
րից, ընդհատելով Դինդիպին իրենց ասածներով, բայց,
աչքները չափ, անմիջապես հանդարտվում ելին կոլվարի
խիստ հալացքից:

Դինդիպը վերջացրեց իր պատմութունը:

— Ուրեմն դու ուզում ես պիտոներ դառնալ,—հարցրեց կովարը:

— Այո, — պատասխանեց Դինգիպը:

Բոլորը նորից իրար անցան, յղաժեշտով և առաջարկելով անմիջապես ընդունել նրան ջոկատի մեջ, կովարը պատվիրեց փոզը փչել: Փողը կանչում եր դպրոցականներին, վարսնք ուշանում էլին դասարաններում: Յերբ բոլորը հավաքվեցին, Դինգիպն ընդունվեց միաձայն:

ՇԱՐԱՊԻ ԳՈՒՆ՝ ՀԱՆՁՆՎԱԾ Ե ԴԻՆԴԻՊԻՆ

Շարապը չեք առողջանում: Դինգիպի բարեկամը պատկած եր հիվանդանոցում, և ուր բժիշկը կարծում եր, վոր անհնար ե փրկել տղային: Վանքում կրած զրկանքները, վախը, լարվածությունը և վերջապես ճանապարհորդութունն անապատի միջով — աղ բոլորը հլուծել էլին թուլակազմ աղային — ալժմ նա մեռնելու վրա լե:

Նրան չհաջողվեց տեսնել նույնիսկ դպրոցի բակը, այն դպրոցի, վորտեղ նա փափագում եր սովորել:

Արձակուրդի օրերին Դինգիպը դպրոցից գնում եր հիվանդանոց:

Դինգիպի համազգեստն զբաղեցնում եր Շարապին, նա շոշափում եր այն և թվում եր, վոր լերբիցե ինքն ել բլուզ կհագնի, գոտի կապի և գլխին ասողով գլխարկ կդնի: Նա ազահորեն լսում եր իր ընկերոջ պատմութունները դպրոցականների, դասերի, ուղիական պարապմունքների, պիտոներական հավաքութիւնների, կովարի մասին: Ամենից ավելի պատկերավոր կերպով պատմում եր նա այս վերջինի մասին, իբրև հեղյուրիտական ավագ ընկերոջ:

1 Գ ու — Թ օ ի խ մ ա ն . Մ . Թ .

Շարապին լերքեմն թվում եո, թե Դինդիպի բուր
պատմածները հենց իր գլխովն են անցել, ուրեմն և
գուր չեր, վոր նա փախել եր վանքից:

Վանականների հետ պատահած կոխմները վախեցրին
խուժարակներին և բաարակներին, վորոնցից շատերի
հետ պիտներները ծանոթութիւն ելին սկսել: Հիմա
նրանք խուսափում ելին հանդիպել դպրոցականներին և
չելին գալիս հովաքուլիներին:

Քուսմբը վորոշում եր հանել, վոր ամեն մի պիտներ
պարտավոր եր բերել գոնե մեկ բատրակ կամ խուժարակ:

Դինդիպը հաջողութեամբ լուծեց այդ խնդիրը: Նա
ինքը գնաց Ուլան — Բատորի ծաւրին արծեր պահող աղալի
լեանից և նրան բերեց հովաքուլի: Այդ ազան վախե-
նում եր շներից, վորոնք հարուրներով թափառում ելին
փողոցներում:

Դինդիպն ինքն ել վախենում եր սոված ու կատաղի
շներից, բայց և այնպես ուղեկցում եր ազալին քաղաք
գալիս և վերադառնալիս:

Առաջին անգամ Դինդիպին համակեց պատասխանա-
տութեան և այն զգացումը, վոր ինքն անել ե. դա արտա-
հայտում եր այն գիտակցութեամբ, վոր ինքը դուրս ե
գալիս ուժեղ և բազմաթիվ թշնամիների դեմ: Ներկայումս
դրանք վանականներն են:

Նա Շարապին ասաց.

— Յես հեղլերիտական պիտի դառնամ: Դու գիտե՞ս
լերդումը:

— Ձե՛, — պատասխանեց Շարապը:

— Վես կկոզեմ ժողովրդի ազատութեան համար,
չվախենալով մահից, կրակից և ջրից: — Ահա հեղլերիտա-
կանների լերդումը: Յես կլինեմ Մաքսարշապի պես: Դու
լսել ես Մաքսարշապի մտտին:

— Չէ,— պատասխանեց Շարապը տխրութիամբ, —
չեմ լսել:

— Յերբ Մաքսարջապը գնում է դաշտով կամ լեռ-
ներով, մոնղոլները լերեք սրվա ճանապարհ են կտրում
նրան գիմալորելու համար: Գալիս են նրա մոտ, վորպէս-
զի համբուրեն նրա ձիու ասպանդակը, վոր շինված է
վոսկուց և ափսելի նման կտր է: Ահա՛ թե ով է Մաք-
սարջապը:

— Նա խուրիլգա՞ն է:

— Նա ժողովրդական կառավարութիւն մինիստրնե-
րից մեկն է: Ջինվորական մինիստր, ա՛յ թե ով է Մաք-
սարջապը: Նա կռվել է իշխանների և լամաների դեմ,
Մոնղոլիան ազատելով նրանցից: Նա կռվել է նաև ուսս
իշխանի դեմ, վորը փորձում էր խլել ուսս աշխատավոր-
ների և հողատիրների ազատութիւնը: Նա կրում էր
կարմիր շքանշան²: Ահա՛ Մաքսարջապը...

— Արդ բոլորը դաբոցո՞ւմն են պատմում, — հարցնում
էր փոքրիկ Շարապը:

Նա տխրութիամբ նայում էր իր նինարած ձեռքերին
և խնդրում էլի պատմել Մաքսարջապի կամ Սուխե—
Բատորի ժողովրդի առաջնորդների մասին, հրացան-
ների, մարմնամարդութիւն և Դինդիպի նոր բարե-
կամների մասին: Դինդիպը պատմում էր նրան այն տա-
ւերի մասին, վոր գրում էր ինքը գաղնան կաթի նման
թարմ թղթի վրա, հրացանների և Լենինի—ոուս աշ-

¹ Յուրիլգան — զխնական լամա, սուրբ:

² Դինդիպը ճիշտ է ասում: Մաքսարջապը ժողովրդական հե-
ղափոխական գործիչ է և զինվորական մինիստր, մասնակցել է
կռուակի դեմ ձգվող կռիվներին: Պարզևատրված է կարմիր Դրո-
շի շքանշանով:

խառավորներէ առաջնորդի մասին, վարի մեջ, մոնղոլներէ կարմիքով, մարմնացել և Ամուրսանայի վողիւն...

— Ուզում ես, լես կպատմեմ Ամուրսանայի մասին, — պնդում եր Դինդիպը: — Բայց լերբեմն չեր հաջողվում վերջացնել խոսակցութիւնը — բժիշկը Շարապին պատվիրել եր հանդիստ պառկել, և նա խոնարհաբար հայացքով ուղեկցում եր իր բարեկամին: Ամուրսանայի ավանդութիւնը Դինդիպը հետամզեց մինչև մյուս այցելութիւնը:

ԱՄՈՒՐՍԱՆԱՅԻ ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Ամուրսանան խոլոպկան իշխան եր, նրա մայրն արդեն մի տղա ունեւր, բայց լերբ պետք եր ծնվեր Ամուրսանան, մայրը մի լերագտեսով, վորը լի լեր խորհրդազավորութիւնով: Քամին փչում եր հյուսիսից, նրա արգանդից բուսել եր մի ծառ, վորի գագաթը հասնում եր լերկնքին: Մառի ճյուղերն ամբողջովին պառկել ելին լերկրի վրա և նրա պտուղներով ողտվում ելին բոլոր կենդանիները, թռչուններն ու չքավորները: Իսկ իշխանները մոխիր ելին դառնում, հենց վոր դիպչում ելին պտուղներին:

Լավագույն մեկնաբանները և իմաստունները, վորոնք հրավիրված ելին լերազը մեկնաբանելու համար, աւսպես ասացին. «Կծնվի մի տղա, վորը կգառնա ժողովրդի ազատարարը՝ հարուստների համար դաժան կլինի, իսկ չքավորների համար — բարի: Նրա գործերի և իմաստութիւն պտուղները կձածկեն ամբողջ աշխարհը: Նա բազմաթիւ անգամ պետք եր մարմնանա, մինչև վոր վերջին մարմնացմանը ազատութիւն ձեռք կրերի ժողովուրդների համար: Այն ժամանակ նա հյուսիսից կրերի պողպատութիւն և հյուսիսից կարշավի Մարալ-Բաշի բաց աշխտ մին...»

Մոր արգանդից դուրս լեկավ մանուկը՝ մի ձեռքում քար, իսկ մյուս ձեռքում մի բուռը գարու հասիկներ:

Յերբ Ամուրսանան սկսեց գրադիտութիւն սովորել, ուսուցիչն ասաց նրան. «Ահա լերեսուն նշաններ, վորոնց մի՛սցով դու կարող ես արտահայտել բոլոր նշանակութիւնները և իրերի ու հնչյունների ամբողջ աշխարհը»։ Այն ժամանակ Ամուրսանան վեր կացավ և, ձիու պես խրինջալով, հարցրեց. «Ի՞նչպես արտահայտել իրինջոցի հնչյունը, Քո գրադիտութիւնը վա՛ս գրադիտութիւն և»։

Յեզանա Ամուրսանային տվին Պեկինի համալսարանը, վորտեղ նա ուսանում էր. բարձրագույն գիտութիւններ, և ազնիվ փիլիսոփայութիւն։ Զինական կալսքը նրան մոտեցրեց իրեն, վորովհետև նա իշխանական ցեղից էր, իմաստուն էր և գիտուն։ Նա ապրում էր արքունիքի ազգում, վոր լիքն էր պտուղներով, արևով և զետակների խոխոջուանով։ Հաջնում էր դուլնդուլն մետաքաներ, գլխին պահում էր նրբանկար հովանոց, նա պիտի դառնար ամբան¹, այսինքն փոխարքա իր հայրենի լերկրում, վորպեսզի նվաճողների կայսերական պետութիւն համար հարկ հավաքի մոնղոլներից։

Յեզ վերադարձավ Ամուրսանան իր լերկիրը՝ Մոնղոլիա, վտակե կառքի մեջ նստած, իր գորքերով և հարկահաններով շրջապատված։ Բայց, վերադառնալով, տեսավ նա մոնղոլների տանջանքները — տակառի պես ուռած, պղնձի պես կարմիր հիվանդներին, թափթփուկներով կերակրվող աղքատներին, հարկահանների մտրակի տակ մեռնող մարդկանց։

— Ի՞նչ էք, — ասաց Ամուրսանը չինացի գիտնական գասախարակին, — ի՞նչ էք սովորեցրել զուք ինձ, այս լերկրի վորդուն։ Յես գիտեմ աստվածարանութիւն և գրքերի

¹ Ամբան — չինարեն նշանակում է բարձրաստիճան պաշտոնյաւ Մ. Խ.

գազանիքները, բայց լես չեմ լսել ժողովրդի հոգանքի
և ստորացումների մասին: Ձեր գիտութունը վաս դի-
ասութուն է:

Յե՛վ այդ ժամանակ նա վճռեց չի՛նական խորհրդա-
տուններին:

Ձինական կայսեր նվերները լետ ուղարկեց Պեկին:

Մոնղոլների զորքին ուղարկեց հրամայելով բոլոր
տեղերից դուրս գլել չին ականհարկահաններին, ինչպես
նաև չքավարներին և կոզ իշխաններին: Ձորքն առաջնոր-
դում եր Ամուրսանայի լեղրայրը—Շիդը-Վանը:

Ձինական զորավարի դեմ կռիվ մղելիս Շիդը-Վանը
ընթացածից և բռնվեց: Պեկինում նրան գլխատեցին ու
գլուխը ցցեցին քաղաքի պարսպին:

Բայց ահա այդ ժամանակ ծնվեց կայսեր լերկար սպա-
սած վորդին, վորի պարանոցի շուրջը լերևում եր ինչ վոր
տարրերինակ կարմիր շերտ: Մեկնարաններն ու իմաստուն-
ներն այսպես ասացին. «Շիդը-Վանի հոգին տեղափոխ-
վել է նորածնի մարմնի մեջ»:

Անողոք կայսրը հրամայեց մանկանն սպանել, մար-
մինն անցկացնելով մետաղա դրամի մեջ բացած անցքի
միջով: Յերկրորդ վորդին ծնվեց ամբողջովին կարմիր
կետերով, կարծես կարմիր բիրաբով ծածկված: Խորհրդա-
տունները վճռեցին այլե՛լ մանկանը: Այդպիսով լերեք
անգամ մեռնում եր Շիդը-Վանը, Ամուրսանայի լեղրայրը:
Մինչ այդ Ամուրսանան բանակ խփեց Բուրգուսայ լե-
ռան վրա: Ամուրսանան դեմքը կախում եր ծիածանից
և քամին փչում եր նրա համար ցանկալի ուղղութիւնով:
Քամին բերեց Ամուրսանայի դեմ ուղարկված կայսերական
զորքի ազմուկը: Ձորքերին առաջնորդում իր կայսեր լեղ-
րայրը:

Ձորքը գալիս եր լերեք կողմից. միայն հլուսխտային
կողմն եր ազատ:

Չորքը հասավ Բուրգուտայ սարին և ահա Ամուրսանայի ձալնից բոցն իջավ լանջերի վրա,— զորավարը՝ կայսեր լեզբալը և զինվորները բոցավառվեցին, և այրվող մսի դարչահոտութունը հասավ Պեկին, վորտեղ կայսրըն սպասում էր հաղթանակի լուրին։

Ամուրսանայի նժույզը նրան տարավ դեպի հլուախ...

Այդ ավանդութունը— տուկան¹, վոր բացատրում էր հեղափոխութան կապն այդ լերկրի պատմութան հետ, Դինդիպը լսել էր զպրոցի աշխատակից ծեր մոնղոլից։ Վերջինս դպրոցում կատարում էր հանդերձապահի պաշտոն։ Տղաները հաճախ նստում էին նրա շուրջը և խնդրում պատմել այս կամ այն տուկան։ Ամուրսանայի ավանդութունը Դինդիպը լսել էր լերեք անգամ։

Բայց փոքրիկ Շարապը չլսեց Ամուրսանայի պատմութունը։ Յերբ Դինդիպը հաջորդ ազատ օրը լեկավ նրա մոտ, բժիշկը նրան ասաց։

— Շարապը մեռավ, նա կտակեց իր դուստ հանձնել բեդ։

Խնդրեց չմոռանալ...

Այն ամենը, ինչ վոր մնացել էր Շարապից— նրա կրծքին կարած թալիսմանն էր՝ գուն, մի շատ փոքրիկ, տարօրինակ քանդակներով դադանիկ։

Դինդիպը Շարապի թալիսմանը վերցրեց լերկու ձեռքով, կարծես մի թռչնակի, տաքացրեց նրան իր շնչով և դառը լաց լեզավ— Շարապը չի կովելու նրա հետ միասին իշխանների և լամաների դեմ, ինչպես Մաքսարջապը, Ամուրսանան, ինչպես Անինը— հլուախի առաջնորդը։

¹ Տուկա— լեզենդա։ Մ. Կ.

Իսկ մինչ այդ դպրոցը պատրաստվում էր Նաղա-
մին¹։

Մոնղոլները փողոցներով տանում էին փափուկ
ներքնակներով ծածկված նժուլդներ, Շքեղ զարդարված
ամբոխը, ուբախ և շարժուն, զնդզնդացնում էր ու կա-
րուսելի նման պատվում, փայլփյուռ էր նախշերով և
վռակով։

Սկսվել էր Նաղամը — լեռների տունը։

Սուխե — Բատորի դպրոցը պատրաստվում էր արշա-
վանքի²։

Հրապարակներում կատարվում էր ցամախ³։

Լամաները, ներկայացնելով բարի և չար վագինների
կոխվը, փչում էին հեռագրական սլունների չափ փողերն
ու ծովալին խնցիկները և զարկում թմբուկները շափ տա-
լով դերասանների քայլերին։ Սալտաբղեա զգեստներով,
հակալական և ալլանդակ դիմակներով, հարլուբամյա կադ-
նինների, գեոուսների, ծովալին և հերլաթալին արարած-
ների նման լամաները քայլում էին ճամփաներով և
շրջագծերի մեջ, վորոնք նշված էին կրով։

Գիմակները սարսուփելի էին, սակայն վրանների
շուրջը հավաքված մարդիկ սիրալիք և բարեբարություն
քննադատում էին դերասանների շարժումներն ու նրանց
նշանակությունը։

Միջին վրանում ծխում էին մոմերն ու հարլուբա-
վոր կանթեղները։ Լամաները փոքրիկ գորգերի վրա
նստած աղոթում էին զոհասեղանի շուրջը։

Բայց ցամախ քանի գնում ավելի քիչ ժողովուրդ էր

¹ Նաղամ լեռների տունը։ Մ. Թ.

² Ցամի — սրբազան պարեր։ Մ. Հ.

գրավում: Ժողովը դառնալով բանակի զորքերն անցան փո-
ղոցներով, լեռերի անտառների ուրախ կանչերի տակ: Ջորջի
հետ, հրացանները բռնած, գնում ելին Սուխե - Բատորի
գյուղոցի մեծահասակ աշակերտները, կուրսանտներն ու
հեղիերի տականները: Բարձր թամբերի վրա նստած ու
թամբի կեղի վրա կապած միավորները սլանում ելին
բաղաբից դուրս՝ դեպի դաշտ, փոշու ամպեր բարձրաց-
նելով:

Դաշտում, նվիրական լեռների մոտ, կատարվում էր
տոներ:

Կառավարութունն աշխատում էր արմատախիչ անել
Նադամի կրոնական իմաստը, տալով նրան ռազմա-մար-
զանքալին խաղերի բնույթ:

Դինդիպը կատարում էր առաջին արշավանքը: Ար-
շավանքալին պալուսակը մեջքին, նա քալում էր շարքե-
րում, միաժամանակ հիացած և ախուր:

Խեղճ Շարապի Նա չիմացավ, թե ինչքան ուրախ և
հետաքրքիր բան է շարքում քալելը, լեռը բոլոր զորքե-
րը շարժվում են միաժամանակ և մեռքերը տարուբեր-
վում են միանգամայն ազատ, ինչպես մարդոնջների
ժամանակ:

Մեծահասակների դասակները զինված ելին հրացան-
ներով: Դինդիպն իր խմբում դարձել էր թմբկահար,
միակ պետքական բանը, վոր սովորել էր դացանում:
Նա իր հետ ուներ մի լեզվերափոզ ինչպես նաև վանդա-
կանկար բրեզենաից կարած մի պալուսակ, մեջը լիքը
մթերքներ:

Նա այդ պալուսակի մեջ դրեց նաև Շարապի թողած
դուն:

Ամբողջ շրջանից մոնղոլներն արդեն հավաքվել ելին
Նադամին:

Շատերը յեկել ելին հեռվից, անցնելով լերեք որվա
և ավելի նանազարհ: Քաղաքից անընդհատ խմբերով դա-
լիս ելին մարդիկ, ավաճարիւններով հավաքվում ելին
չինացի վաճառականները, և բաց գունի վերարկուներ
հազած լեվրոսացիները:

Ամբողջ տնով տոնախմբութիւն լեկած մոնղոլների
կանաւք և աղջիկները գլխներին կրում ելին լերկու-լերեք
կիւս կշիռ ունեցող սւնրվածքներ: Արհեստական հլուսերը
փաթաթված ելին արծաթից, մարջաններից և փիրուզ-
ներից շինած շանգի¹ շուրջը: Ամենահարուստների
հլուսերի մեջ խրված ելին մարդարիաներ: Խոսպանները
պողերի նման ցցվել ելին ամեն կողմ:

Կանանց և տղամարդկանց մազերից դուռնալի² և
լուղի հոս եր գալիս:

Լեռների լանջերի մաս տեղավորվել եր լայնարձակ
իջավալը— վրանների մի քաղաք: Կենտրոնում մաքրած
հարթակի վրա խփված ելին կառավարական վրանները:
Նրանց գլխին ծածանվում ելին դրոշակները:

Նադամը տեղւմ ե լոթ-ութ որ:

Այդ ժամանակամիջոցում Գինդիպը տեսավ նետածը-
գութլուռներ, մենամարտութլուռներ և մրցումների ամե-
նագլխավոր մասը — ձիարշավը:

Փափուկ ներքնակներով ծածկված խրոխտ նոսուզ-
ները, վորոնց հավաքել ելին ալդտեղ ամբողջ շրջանից,
հիմա իշուում ելին դեպի ստարտը— սկզբում առանց շա-
պելու, հանդիստ. ձիավորները ձեռքով կամացուկ խփում
ելին ձիերին, շուրւմ բաշերը. հանկարծ— մի վոտուրն և

¹ Չանգ — գլխազարդ:

² Դուռնալ — ձիախոտի մի տեսակը:

ամբողջ լերամակը սլանում էր առաջ, լեռների թողնելով
միայն փոշու ամպ...

Փոշին լերկար մնում է կանգնած, իսկ ձիերն արդեն
ալնքան հեռու լին, վոր մի անգամից հասկանալ չի լի-
նում, նրանք են արդյո՞ք, փոշի հանում, թե՛ ատնախըմ-
բությանն շտապող սալերը:

Զիարշավը լերեսուն կիլոմետրի վրա լե կատարվում:
Յերամակն ալժմ արագութլունից ցրված ձիի պես
արդեն սլանում է դեպի ամբիոնը: Մեծանում են կեր-
պարանքները: Դոփլունը շառաշում է լեռներում, լերկիրը
զգրգում է, և ահա լերեում է առաջին ձիավորը: Նա
կախվել է թամբից, կարծես վիրավորված լինի, բայց
դեռ ելի առաջ անցավ. ալժմ լերեում է, թե վորքան
լարված է ձիավորը, ինչպես փրփուրը թափվում է ձիու
վրայից, ինչպես ձգվել են ձին ու ձիավորը՝ դեպի վերջ-
նական կետը— գատավորի ամբիոնը, վորտեղից արդեն
խափահարում են գդակները:

Սլանալով ամբիոնի մոտից, մանդսը թոցնում ենրա
վրայի դրոշակը— հաղթողի մրցանակը:

Այս տարի մրցանակն ստացավ հեծելազորային զբա-
րոցի մի կուրսանտ, նախկին սուխերաստրական: Զինվո-
րական նվազախմբերը նվազում ելին զանազան տեղերում:

Յերգում ելին մեկ ալսանդ, մեկ ալնտեղ, վողջունե-
լով լավազույն ձիուն և ձիավորին և վերջինս, իրեն
ցույց տալու համար, շրջեց ամբողջ իջավալը, բախտա-
վոր ժպտար լերեսին, գուրգուրելով ձիու դեռես սաք
վիզը:

Գինդիսը հետևում էր ձիարշավին. նա ձեռքում պա-
հել էր Շարապի գազանիկն ալնպես, վոր Շարապն ել
տեսնի ձիերին, ժողովրդին, զորքերին, փողերի պղինձը,
վրանները, դրոշակները և կապույտ կապույտ լերկնքի

տակ վաճած լախածավալ տարածութունը...

Յերկնքում լողում եր մի ամպ, կարձեռ քամուց տարված մի վրան:

ԱՆՑԱՎ, ՁՄԵՌ, ԱՄԱՌ, ՅԵՎ, ԵՎ ՄԻ ՉՄԵՌ

Դինդիպը դառել է մեծ պատանի—նա 16 տարեկան է, Նա վաղուց արդեն հեղափոխական լեքիտասարդության կազմակերպության մեջ է, հեղյեթիսակացն է:

Դպրոցում նա ողակավար էր: Այն բախտավոր և բազմազան աշխարհը, վոր իր մեջ ընդունեց նախկին խուճարակին և դարձրեց հեղյեթիտական, արդարացրեց Դինդիպի լավագույն լերագանքները:

Արդեն բավական բանակութիւմը կոչիկներ են մաշված, կոչիկներ, վորոնք այնքան զբաղում էլին նրա լերակալութիւնը: Հաճախ նացուրտ եր քաշել գիշերալին արջավանճներին, կրակել եր հրացաններին, հալածել եր լամաներին, ծերունի աշխատակցից լսել եր սվանդութիւններ և վերջապես լերկու բատրակները և մեկ խուճարակի զբաղել եր խմբի մեջ և գրագիտութիւն սովորեցրել:

Հիացմունքն ու կալաառութիւնը փոխարինվեցին աշխատանքի մեջցուցարեբված առկունութիւմը: Այստեղ ել, դպրոցում, գիրք կարդալիս, բակում, պիտներների շրջանում կամ ծուռ ու մուռ փողոցներում, վորտեղ զաղտնի հանդիպումներ էլին կատարվում վանական մոնթերի հետ, Դինդիպն ամեն ակեղ առաջնորդող էր:

Դինդիպը սովորում էր հաջող Շարապի անունն առաջվա պես հնչում էր նրա համար վորպես լավագույն բարեկամի անուն: Իր մտերմութիւնը գեպի փոքրիկ Շարապը ալժմ նա դարձրեց գեպի այն Շարապը, վորին նա հանդիպել էր դպրոցում: Այդ Շարապը դարձավ նրա ամենալավ ընկերը:

Շարապը Գուրգուհն— Խոտոկի հարեան հովտից եր:
Մուս ու մուս թաղում կար մի պալատ, վորտեղ
հեղափոխութիւնից առաջ ապրում եր Բողղո-Գեղեհնը—
Մոնղոլիայի գերագույն կառավարիչը: Այդ պալատի լե-
տի պատի մոտ աղաները դռան մի կիսափուշ կառուուն:
Այժմ Խուսուլում զտնվում եր միայն Բողղո-Գեղեհնի
մուկիան: Բողղո-Գեղեհն մոնղոլերեն նշանակում ե կեն-
դանի աստված: Նրա կենդանութիւն ժամանակ նրա գա-
հին ամբացրած եր մի պարան, վորի ծալըը զտնվում եր
ալտոնեղ՝ կառանում և ամեն մեկը կարող եր ըննել
այդ ծալըը, լեթե վճարեր 2 դոլլար:

Այժմ կառտան քարերի արանքներում խորք փոսեր
եկին գոլացել, դրուխիւնները վոչնչացել ելին, հատակի
մեջ բուն ելին դրել մողեսները և զգացվում եր մամուռի ու
բորբոսի սուբ հոտը:

Դինդիպը սիրում եր դալ ալգտեղ Շարապի հետ մի-
ասին: Պատի սակ նրանք փորեցին մի բաժական լաչն
անցք, վորի միջով անցնում ելին մացառներով պատած
ալգին, վորտեղ նրանք հաճախ նստում ելին ժամերով,
դարան մտած, լենթադրելով քացել Խուսուլի գաղտնիք-
ները, վորոնք գոլութիւն չունեկին:

Մոնղոլները դարնանը գալիս ելին լերկըպաղելու
Բողղո-Գեղեհնի մարմնին: Ալգում թափառում ելին լամա-
ները: Բալց աղաներին թվում եր, վոր ալգտեղ կարելի
լե լսել և հալանաբերել վանականների և հարուստների
գալերը ժողովրդի հանդեպ:

Նրանք քիչում ելին, իրար պատմելով զանազան
պատմութիւններ, լերբեմն սարսափելի բաների մասին,
լերբեմն հերսաների մասին: Մի անգամ Դինդիպն ասաց.

— Մեր հովտում ապրում ե Գունը, այն, վորի մոտ
լես հովիվ ելի,—նա ազան ե և չար: Յերբ լես գորբերի

հետ վերագառնամ հովիտ, ինչպես Մաքսարջապը: Նրա բոլոր վոչխարները կրաժանեմ արասներին: Նա կարմրահեր ե և նրա մաշկը փեշերով ե ծածկված. աչքերը լերկարավուն են, թռչնի թևերի նման և քթի տեղ մի ծակ կա միայն: Նրան լերագուժս տեսա այնպես մեծ եր, սալի չափ:

— Իսկ նա խկապե՞ս ալդպես ե,— հարցրեց Շարապը:

— Ձե, գուցե և ալդպես չի: Յես առաջ շատ ելի վախենում նրանից: Հիմա լես կգնամ նրա մոտ և կսսեմ, վոր շուտով պիտի նրան սպանեմ:

— Բայց նա քեզ կսպանի:

— Ձե, չի սպանի: Յես ճանաչում եմ հովտի բոլոր բարակներին և մենք նրանց հետ միասին կգնանք: Շարապ արի գնանք մեր հովիտը:

Տղաները վորոշեցին գնալ միասին: Արձակուրդի ժամկեսը մոտ եր: Տնից դուրս գալուց և դացանից փախչելուց հետո Դինդիպն առաջին անգամ պատրաստվում եր հանդիպելու իր ընտանիքի հետ, չկարողանալով պատկերացնել իրեն, թե ի՞նչպես կընդունի նրան հայր: Հավատացած լինելով, վոր հայրը սաստիկ բարկացած և դացանից փախչելու համար, Դինդիպը փոքր ինչ վախենում եր: Շարապի վորոշումը գնալ նրա հետ միասին — շատ ուրախացրեց նրան և խրախուսեց:

ՎՂԶ, ԶԵ ԹԵ ԴՈՒՐԳՈՒՆ — ԽՈՏՈՎ, ԱՅԼ, ՄՈՍԿՎ և

Դպրոցում տիրում եր իրարանցում: Բոլորը, սկսած լերկու աարի սովորողներից, պատրաստվում ելին արձակուրդ գնալու — վորը հենց ալդտեղ քաղաքում, վորը քաղաքից դուրս, մերձակա վալրերը, իսկ մեծամասնութունը — հեռավոր լալլաղները: Միայն վորբերն ու փոքրիկները չելին հաղնվում և չելին պատրաստվում ներ-

կայանալու իրենց ընտանիքին ղինվորական համազգեստով:

Դինգիպն ու Շարապը պատրաստվում ելին մեկնելու և Նրանք պիտի ճանապարհնորդելին մարդատար քարավանի հետ: Ուտելիքի պաշար ելին պատրաստում, կապկըպում ելին իրերը և, վերջապես, նշանակված ուրը լեկան քարավանի իջավալը:

Իջավալում հավաքվել ելին ձիավորները: Ուղտերը դանդաղ վորոճում ելին, գլուխները թռչունների նման շուռ տալով, Նրանց պարանոցի վրայի բուրդը թափվում եր: Մոտակա վրաններից լեկած լեռեխաներն ու կանալք փետում ելին բուրդը պարանոցի և կողքերի վրայից: Ուղասպաններն անտարբեր անց ու դարձ ելին անում:

Ամբողջ բակը ծածկված եր աղբով: Մածկասալներում անդավորվում ելին կանայք: Կապոցներն ամբացվում ելին ուղտերի լծասարքին: Ազադակները և մարակների շրխկոցը հանկարծակի լսվում ելին այս ու այնտեղ: Հարավից փչում եր չոր և սոթակեղ քամին: Նա գալիս եր դաշտերից, կարծես վալրենի լերկրի լայն տարածութիան հանդեպ բաց արած դարպասներից:

Դինգիպը համակվել եր մի դուրեկան հուզմունքով:

Նրանք պետք ե առաջուց կանդ առնելին Շարապի հալրենի հովտում, վորի մոտով անցնում եր քարավանի ճանապարհը, և ապա Շարապի ձիով գնալին Դուրգուն-Սոտակ:

Արդեն սկսեցին շրխկալ մարակները՝ ուղտերը պատրաստվում ելին ճանապարհելու: Դինգիպն արդեն ուղում եր մանել ծածկասալը, լերք հանկարծ ձիով բակը մտավ Սոնոն-Դաշան—գպրոցի ավազ կովալը և, ձին կանգնեցնելով, բղավեց:

— Ե՛լ, ո՞վ կա ալստեղ... Շարապ, Դինգիպ:

Նա նայում էր շուրջը, տղաներին վորոնելով ծածկասանիների և ձիերի ժխորում:

— Մենք այստեղ ենք, — բացականչեց Շարապը: — Ի՞նչ ես ուզում: Մենք գնում ենք:

— Դե շուտ իջեք, — աղաղակում էր Սոնն — Դաշան, Գնանք դպրոց հավաքույթի... Մոսկվա պիտի գնալ:

Մինչ այդ ծածկասանիները շարժվեցին, և տղաներն ուղքի լեկան այն ժամանակ միայն, լերը Սոնն-Դաշան մի վորոշ տեղ ուղեկցելով նրանց, հասկացրեց բանի ելութունը:

Մոնղոլիայի Պատանի Պիոներների կենտրոնական բյուրոն ստացել էր մի գրութուն, վորով առաջարկվում էր պատգամավորներ ուղարկել Մոսկվայի հավաքին: Մուխե-Բատորի գյուրոցն ստացավ լերեք տեղ:

Եւ ի՞նչ պատմել:

Հարցերի և զգացմունքների տարափն այլում էր Դինդիպին: Նա իջավ ծածկասանից:

Արևը վառվում էր նրա գլխավերևը, լերեսին վիշում էր տոթակեզ քամին: Դինդիպը կանգնած էր հայրենի լերկրի անապատի առաջ, տոթի և ճառագայթների դեղնութւան մեջ: Դուրգուն-Պոտոկի հովիտը, վորի քամին արդեն կարծես դիպչում էր նրա լերեսին, այժմ փակվեց նրա համար:

Դեռք էր Մոսկվա գնալ... Նա գիտեր՝ Մոսկվան — դա Սորհուրդների լերկիրն է, այն լերկիրը, վորի մասին շատ բացատրութուններ էր լսել ուսուցչից և ավանդութուններ՝ դպրոցի ծերունուց: Բայց այն լուրը, վոր նա հայրենի հովտի փոխարեն դուրս և պիտի Մոսկվա գնա... Չե դժվար է մի բան հասկանալ...

Նա գնում էր, սրանեղած քաշ տալով իր իրերի

տոպրակը, լեբբայմուկն ու իրարանցումը դպրոցի դար-
պասներին մտա, բախում լեբեացող դրոշակը, լեղջերափողի
ձախը և այդ բոլորը խիստ ազդեց նրա վրա:

Յե՛վ ա՜նա սուխերատորայիկների հուղմունքն անմի-
ջապես հաղորդվեց Դինդիպին և Շարապին՝ ալդպիսի բան
լեբրեք չեր լեղել, վոչ մի հավաքուլթի ժամանակ:

Շտապ պիտի մեկնելին: Հենց նույն օրը պետք եր
ընարել պատգամավորներ և մյուս օրն ուղարկել Ամե-
նուրեք վորսում ելին դպրոցականներին, վորոնք դեռ
չեղին դուրս լեկել քաղաքից: Վիճում ելին, թե ում ու-
ղարկեն: Տարբեր բաներ ելին առաջարկում—լավազույն
վորսորդներին, ձիավորներին, ամենազեղեցիկներին,
ժրաջաններին: Մի քանիսն ել կարծում ելին, վոր պետք
և ընարել վորդարներին և թմբկահարներին: Նրանց ա-
ռարկում ելին, վոր պետք և ընարել ուժեղ ձախ ունեցող
աղաներին:

Դուրս լեկավ Մոնոն-Դաշան:

— Տղերք, — սկսեց Մոնոնը, — Մասկվալում պիտի լի-
նի բոլոր լեբկրների պիտներների հավաքը: Մոնդուլիալի
լեբելխաները պիտի պատմեն, թե ինչպես ենք ապրում
մենք մեր լեբկրում, ինչ ենք անում մեր շոկատներում
և ինչպես ենք մենք կռվում մեր տղաների համար:

Մոնոն-Դաշան մանրամասնորեն պատմեց հավաքի և
պատգամավորութւան խնդիրների մասին՝ պետք և ու-
ղարկել ալնպիսի տղաներ, վորոնք լավ ծանոթ լինեն
Մոնդուլիալի պիտներաշխատանքի պայմաններին: Նրանք
պիտի մեծ լինեն հեղլերիտականներից:

Յերեք անուն ամենից ավելի հաճախ ելին արվում
առաջարկութւան ժամանակ— Շարապի, Դինդիպի և Դաշի-
Նամալի անունները: Սուխ — Բատորի դպրոցն ալ լեբեք
դպրոցականներին և պիտներներին ընարեց Մասկվալի
հավաքին մասնակցելու համար:

ՅԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ: ԴԻՆԴԻՊԻ ՆԱՄԱԿԸ

Դինգիպն ամբիոն բարձրացա՛մ: Ելեկարտեան ջահերը վառվում ելին գլխավերեքը, իր առջև նա տեսնում եր Միսեթլունների Տան դահլիճը, վոր լիքն եր լերեխաներով:

Դինդիպը կանգնած եր իր ընկերների առաջ, վորոնք լեկել ելին արևելքի, արևմուտքի, հարավի և հյուսիսի լերկրներից: Նա հիշեց Ուլանսուժա վանքի նկարները— ախ զինվորականներին, վորոնցից այնպես վախենում եր խեղճ Շարապը:

Քուվարակի գուն Դինդիպը սեղմում եր գրպանում: Նա ժպտաց:

Դինդիպը կանգնած եր սեֆեկտորի ճառագայթների ասթի առաջ— Սուխե-Բատորի դպրոցից լեկած մոնղոլական մի պատանի:

Նա սկսեց ճառը:

Դ Բ Ն Դ Բ Գ Բ Ն Ս Մ Ս Կ Ը

Պրահեմերի կեմերամեկամ Ռյուրոյին Մառիվա Բազում, յեր Դինգիպն առջևն վերապարձել և Մանգոլիա յեղ ապա Դրամից կես յեղել և Դուրզում-Խոսոկ կոթի այրակներում 1:

Յեղ ձեզ ընկ. Վուլիով:

1) Այժմակ — մոնղոլական գրադ: Մ. 4.

լեզ ձեզ կենսաբուրոյի ընկեր,
լեզ բոլոր մրուս ընկերներին — պիտներնե-
րին և կոմիտիտականներին — նամակ Դինդիպից,
վորը ձեզ հետ լեզել և Մոսկվայում:

Մոսկվայից և՛ լես, և՛ Շարապը, և՛ Կալ-
ուներ, և՛ Դաշի-Նաման վերադարձանք դպրոց՝
Ուլան-Բատոր քաղաքը:

Նորից մենք ապրում ենք արտեղ:

Մենք լեկանք թե՛ չե, Մեծ Հոռուզանի
հրապարակում հավաքվեցին պիտներները և
հեղիերիտականները — շատ մաքուր ամբողջ Ու-
լան-Բատորից: Յեզ լես, և՛ Շարապը և՛ Կալուներ,
և՛ Դաշի-Նաման բարձրացանք սակառի վրտ և
պատմեցինք Մոսկվայի մասին և պիտներների
հավաքի մասին:

Կրեմլի պատի մեջ լեղած դարպասի մա-
սին, փողոցների ու տրամվայների մասին, ա-
կումբների մասին, վորտեղ շատ լուսամուտներ
կան, ճաշարանների և դանապան մեքենաների,
կարմիր բանակալիներին, մանվորների և ցու-
ցերում լեղած դրոշակների մասին:

Իսկ, վոր ամենազլխավորն է, մենք պատ-
մեցինք խորհրդալին պիտներների մասին
աստծու և լեկեղեցու դեմ,

«հին կենցաղի» դեմ,

«փոխարինողների» դաստիարակութան հա-
մար,

հնգամսիկի համար:

Բոլորը պատմեցինք, բոլորը:

Ձոկասներն սոնցան թձբուկներով և հաբ-

ցըրին մեզ — և հազուստների մասին, և խուժարակների մասին, և այն մասին թե խորհրդային լիբերիսաներն արածացնում են արդյոք կալվածատերերի հոտերը:

Մենք ամեն ինչ պատմեցինք ձեր մասին, ամեն ինչ, ասացինք վոր շեն արածեցնում, վոր հինգ տարի Խորհրդային լիբերը պիտի ուժգին աշխատի, վոր գրագետ պիտներները սովորեցնում են անգրագետներին, վորնչացնում են փալատջիւներին, լվերին, բլոճներին, արջամկներին և մորեխներին: Ամակները պահպանում են հրդեհներից: Տնկում են և պահպանում ծառերը, խնամում են թռչուններին, ինչպիսին են հավերն ու սարյակները: Գառերի համար հավաքում են մոխիր, իսկ գործարանների համար — լիբեր և բրոնզ, վոսկոր, պարաններ, փալաս փուլում — և և այն ժամանակ՝ կլինեն ամենալավ գործարանները և արատների աշխատանքը ավելի հեշտ կլինի:

Իսկ դա բոլորին շատ և հարկավոր:

Իսկ մոնղոլական պիտներները պիտի սովորեն խորհրդային պիտներներից:

Յեզ չես ելինստել, և՛ Շարսպը, և՛ Գալի-Նաման, և՛ Կալդունը, ինչպես Ուլլաստայցի այն ծերունին Ուրաուլայան, վոր պատմում էր մեզ Ամուրսանայի մասին. մեր շուրջը խմբվել էլին աշակերտներ, խուժարակներ և բառարկներ: Այսպես մենք պատմում էլինք էլի մեկ

¹ Դինդիլովն ուզում է ասել — «հնգամյակն իրագործելուց հետո»: Մ. Հ.

լերկու սր, հետո լես ու Եարապը զնայցինք
հովիտ: Մեզ արձակեցին:

Իսկ տանն արդեն զիտելին իհարկե, վոր
լես փախել ելի Ս-Վանսուժալից, — դայցանից, —
վորտեղ Եարապն ել ինձ հետ եր: Մյուս Եա-
րապը, վորը մեռավ:

Բայց լես հլուր ելի:

Հայրս հանդիպեց ինձ սոնական գլխարկով:
Հլուրին չեն համարձակվի ծեծել և նուխիսկ
չեն ել հիշեցնի դրա մասին: Հայրս պատվիրեց
մի վոչխար լեփել: Յես տեսա լեռնաշղթան և
և նրա վրալի սոճին, բայց բլուրն աչքիս ցած-
րացել եր, իսկ ամբողջ հովիտն ավելի ամալի
լեր, քանն անաջ: Վրանի մոտ հավաքվեցին ման-
դուները և բալոր լերեխաները՝ կեղտոտ խալաթ-
ներով ու լուսու Ծառերին լես հիմա չելի ճա-
նաչում, իսկ լես համազգեստ ելի հազել և փող-
կապ ունելի, կըծքիս կար կիՄ-ի նշանը, վոր
ստացել ելի Մոսկվայում:

Իգրիմը սասկել և — ալն գայլախեղդը, վորը
կերել եր լեղբորս զխակը: Մեր մյուս շներն
ինձ չհիշեցին, հարձակվում ելին վրաս, մինչև
վոր հայրս նրանց չխարազանեց: Յերեկոյան
լես ու Եարապը պատրաստվում ելինք լերգել
ու պատմել: Յերեք հոգի կալին, վորոնք ուզում
ելին վանին քշել մեր հովտից: Նրանք հարցրին
թե լես լերը պիտի քշեմ վանին: Ասացին վոր,
իբր թե, լես հիմա ցիրիկ¹ եմ — կարող եմ դառ-
նալ հրաժանատար, նրանք կզան իմ լեռեից:

¹ Յիրիկ — հրաձիգ կարմիր բանակային: Մ. Հ.

Դիկ Ուսումնաման աշգրբը լալն բացեց ու ասաց.
«Հո՛ւ՛: Նա ցուլց տվեց իր փորը, վոր կարված
էր դալլի ճանկերից հետո, իսկ լես ասացի, «Ձե,
լես արդեն գիտեմ, վանին շենք կարող քշել
առանց մեր հալրերի ոգնութլան: Հորս պետք
է սովորցնել վանին քշելը»:

Յես պատմեցի, վոր լես Շարապին կան-
չել եմ, թե ասրի գնանք, դու ել ոգնի՛ր, վանին
քշենք»: Յես պատմեցի նրանց, վոր մենք լեր-
գում ելինք, քշիչում, թե ինչպես պիտի լես
ու ինքը քշենք վանին, և նույնիսկ լես ուզում
ելի, վոր գնդակն ինձ դիպչի:

Ալժմ մենք գիտենք, վոր դա քրդա՛՛ լե.
պետք է սովորցնել հորս, լեղբալրներիս, քույ-
րերիս նրանց պետք է սովորցնել: Պետք է
հարկադրել սապոնով լվացվել ու լվանալ և մաք-
րել վրանի շուրջը գտնվող աղբը:

Յերեկոյան թեկ ցուրա եր, մենք լերգեցինք.
լես բերեցի ու բուրբին ցուլց տվեցի սապոնն
ու սքելչը: Յես ու Շարապը, թատրոնի պես,
ներկայացնում ելինք նրանց համար:

Հիմա Շարապը կգրի թե ինչպես տղանե-
րը դառնում են պիոներ: Շուտով նրանք, իսկ
տանը հալրս ու քույրերս, ալլես չելին ձիմա-
ղում, լերբ լես դիրք կարգալիս շարժում ելի
շրթուներս, Հալրս հիշում է 17 տառ, իսկ
քույրերս ավելի շատ: Իսկ փոքր քրոջս հետ

¹ Բզա—հավանաբար Դինդիպն ուղում է ասել՝ քրու-
ղա՛, վոր նշանակում է ազմկալի անկարգութլուն.
Մ. Խ.

պայման եմ կապել՝ միշտ լվանալ, մաքրել նաև
լիմ դնալուց հետո: Յես նրան լերկու սրբիչ
նվիրեցի:

Յեզ անա նորից մենք ապրում ենք Ուլան—
Քատորում—միայն ավելի ողտակար կերպով:
Եսա հանախ հավաքում ենք այդ, քարեր և
վոսկորներ:

Դա հիմա շիրակնորակա ե՛ հնգամյակի
ուզտին: Գուցե հինգ հազար հավաքած լինենք
ձեր գործարանների համար. ընկ. Վոլիով, ընկ.
Ուլա ԿԲ—ից, ընկ. Կոստա Շուշուլիով, վոր մեզ
հեա գնում եր կուլտուրայի և հանգստի պարկը,
կինո և ճամբար, և բուրբ ընկերներ, բուրբ, բուրբ:

Յեզ շարունակում ենք աշխատանքը արատ-
ների, բատրակների և խուլարակների մեջ. Յերե-
խանների միայն 10 տոկոսն ե մտնում կազմա-
կերպված պիտներ—շոկատների մեջ—7000 հոգի:
Իսկ հեղլերիամիության մեջ 19,000¹,

Ուլան—Քատորի և Սուխե—Քատորի պարոցի
բուրբ պիտներն են ու հեղլերիտականները չեն
մոռանա Մեծ հավաքի նակագները:

Ցտեսութիւն:

¹ Թվերը վերաբերում են 1930—1931 թվերին: Իրանք
այժմ զգալի չափով մեծացել են:

ՀԱՍՏԱՏՎԱԿԱՆ ԳԻՏ. ԳՐԱԳ.

FL0005622

227

ጥቅም 1 ቁ. 20 ላ.

11
22053